

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

ÜLKÜCÜLÜĞÜN KEMALİZMLE İLİŞKİSİNİN İDEOLOJİK KÖKENLERİ: ALPARSLAN TÜRKEŞ'İN KEMALİZM ALGISI

Yusuf Alperen ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

ÜLKÜCÜLÜĞÜN KEMALİZMLE İLİŞKİSİNİN İDEOLOJİK KÖKENLERİ:
ALPARSLAN TÜRKEŞ'İN KEMALİZM ALGISI

Yusuf Alperen ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Yusuf Alperen Çelik tarafından hazırlanan “Ülkücülüğün Kemalizmle İlişkisinin İdeolojik Kökenleri: Alparslan Türkeş’in Kemalizm Algısı” başlıklı bu çalışma, 04.12.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Adem ÇELİK (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

04/12/2023

Yusuf Alperen ÇELİK

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* **Tez danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanım **Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yusuf Alperen ÇELİK

ÖN SÖZ

Türk siyasî hayatının şekillenmesinde başat bir rol oynayan Kemalizm kavramı, Türkiye'deki siyasî aktörlerin ve fikir hareketlerinin politikalarını, söylemlerini ve eylem çerçevesini muhtelif yönlerden etkilemiştir. Bu fikir hareketlerinden ve siyasî aktörlerden biri de şüphesiz "Ülkücülük" ve onun kurucu lideri Alparslan Türkeş'tir. Bu çalışmada, Ülkücülüğün kurucusu olarak Türk siyasî hayatının şekillenmesinde önemli rol üstlendiği düşünülen aktörlerden Alparslan Türkeş'in, Kemalizm algısını, bu hususa dair değerlendirmelerini ve zaman içerisinde Kemalizmle uyuşan veya uyuşmayan fikirlerini ortaya koymayı amaçladım. Türkeş'in Kemalizm ile ilişkisini, onun yaşamı, eserleri ve muhtelif söylemleri üzerinden ele almaya çalıştım.

Bu çalışmaya kıymetli önerileriyle ve bilgi-birikimiyle katkı sağlayan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR'a; lisans ve lisansüstü eğitim dönemlerimde değerli bilgi-birikimlerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Adem ÇELİK'e; çalışmamı okuyup, kıymetli önerileriyle çalışmama ışık tutan Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN'e; lisans ve lisansüstü eğitim dönemlerimde kıymetli bilgi-birikimlerinden ve tecrübelerinden yararlandığım bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Tezi başından sonuna kadar okuyarak eleştiri ve önerilerini sunan, değerli bilgi-birikimlerinden ve tecrübelerinden her zaman istifade ettiğim, yaşamımın her döneminde desteğini yanımda hissettiğim kıymetli ağabeyim Öğr. Gör. H. Alparslan ÇELİK'e; çalışmamı okuyup öneri ve değerlendirmeleriyle bana katkı sağlayan değerli ablalarım Y. Kübranur ÇELİK ve Zübeyde GÜLER'E; çalışmamı ortaya koyarken desteklerini hep yanımda hissettiğim, hepsi birbirinden kıymetli ailemin bütün fertlerine ve değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak, çalışmamın ortaya çıkmasında büyük emeği olan, yaşamımın her döneminde benden desteklerini esirgemeyen anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yusuf Alperen ÇELİK

Ardahan-2023

ÖZET

ÇELİK, Yusuf Alperen. *Ülkücülüğün Kemalizmle İlişkisinin İdeolojik Kökenleri: Alparslan Türkeş'in Kemalizm Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2023.

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde ortaya çıkan Kemalizm kavramı, Türk siyasî yaşamının şekillenmesinde ve Türk modernleşmesinde, başat rol üstlenen ideolojik bir akımdır. Kemalizmin muhteviyatı, özellikle Atatürk'ün fikir ve eylemleri başta olmak üzere; Türkçülük, Batıcılık ve pozitivism gibi akımlarla şekillenmiştir. Atatürk'ün vefatına kadar geçen süre zarfında, başta “Altı Ok” olmak üzere, birtakım politikalar ve muhtelif mecralarda ileri sürülen görüşler, Kemalizmin ideolojik altyapısını oluşturmuştur. Atatürk'ün vefatından sonra ise Kemalizm, birçok farklı ismin muhtelif yorumları ile birlikte farklı zaviyelerden ele alınmış ve farklı akımlarla eklenmiştir. Bu bağlamda, farklı Kemalizm algıları ve farklı Kemalizmler ortaya çıkmıştır. Kemalizme farklı zaviyeden yaklaşan isimlerden biri, Türk milliyetçiliğini temsil etme iddiasıyla Türk siyasî hayatında etkili bir rol üstlenen Alparslan Türkeş olmuştur.

Bu çalışmada, Türkeş'in Kemalizm algısı tartışılmış ve incelemeye tâbi tutulmuştur. Çalışmada, Türkeş'in Kemalizm algısının şekillenmesinde, Atatürk'ün fikir ve eylemlerinin belirleyici rol üstlendiği iddia edilmiştir. Yine çalışmada, Türkeş'in Kemalizm algısının daha çok Türk milliyetçisi fikirler etrafında şekillendiği ve şekillenen algının da bu biçimde dışavurulduğu iddia edilmiştir. Türkeş'in, pek çok konuda uzlaşmakla birlikte, özellikle din ve cemiyet meselelerinde, Kemalizmle uzlaşmayan fikirlere sahip olduğu düşünülmektedir. Yine milliyetçilik anlayışı da zaman zaman Kemalist milliyetçilikten farklılaşan Türkeş'in, devletin birliğini ve milletin varlığını korumaya çalışan bir noktada Kemalist milliyetçilikle uzlaştığı ve siyasî yaşamının başında da sonunda da bu duruma örnek teşkil edecek uygulamalar olduğu çalışmada iddia edilmiştir. Çalışmada ileri sürülen iddialar, nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Alparslan Türkeş, Kemalizm, Mustafa Kemal Atatürk, Altı Ok, Dokuz Işık Doktrini, Ülkücülük.

ABSTRACT

ÇELİK, Yusuf Alperen. *Ideological Origins of the Relationship of Idealist Movement With Kemalism: Alparslan Türkeş's Perception of Kemalism*, Master's Thesis, Ardahan, 2023.

The concept of Kemalism, which emerged during the founding of the Republic, is an ideological movement that has assumed a leading role in the shaping of Turkish political life and Turkish modernisation. The content of Kemalism has been shaped by movements such as Turkism, Westernism and positivism, especially Atatürk's ideas and actions. During the period until Atatürk's death, a number of policies, particularly the "Six Arrows", and the views put forward in various fora formed the ideological infrastructure of Kemalism. After Atatürk's death, Kemalism was analysed from different perspectives with various interpretations of many different names and was articulated with different movements. In this context, different perceptions of Kemalism and different Kemalisms have emerged. One of the names who approached Kemalism from different perspectives was Alparslan Türkeş, who assumed an influential role in Turkish political life with the claim of representing Turkish nationalism.

In this study, Türkeş's perception of Kemalism was discussed and analysed. In the study, it is claimed that Atatürk's ideas and actions played a decisive role in shaping Türkeş's perception of Kemalism. Again, it is claimed in the study that Türkeş's perception of Kemalism was shaped more around Turkish nationalist ideas and that the shaped perception was too expressed in this way. It is thought that Türkeş, although agreeing on many issues, had ideas that were not reconcilable with Kemalism, especially on the issues of religion and community. Again, it is also claimed in the study that Türkeş, whose understanding of nationalism differed from Kemalist nationalism from time to time, reconciled with Kemalist nationalism at a point that tried to protect the unity of the state and the existence of the nation, and that there were practices that would set an example for this situation at the beginning and end of his political life. The claims put forward in the study were tried to be addressed by utilising qualitative research methods.

Keywords:

Alparslan Türkeş, Kemalism, Mustafa Kemal Atatürk, Six Arrows, Nine Lights Doctrine, Idealist Movement.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	8
KEMALİZM.....	8
1.1. KEMALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	8
1.1.1. Atatürk Döneminde Yazılmış Kemalizm Başlıklı Kitaplar.....	13
1.1.1.1. Munis Tekinalp’in Yazdığı “Kemalizm” Kitabı.....	13
1.1.1.2. Şeref Aykut’un Yazdığı “Kamâlizm” Kitabı.....	15
1.2. KEMALİZMİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ.....	17
1.2.1. Kemalizmin Temel Sembolü Olarak Atatürk ve Eserleri.....	18
1.2.2. Türkçülük ve Batıcılık Etkisi.....	22
1.2.3. Pozitivist Düşüncelerin Etkisi	25
1.3. KEMALİZMİN “ALTI OK”U	27
1.3.1. Cumhuriyetçilik İlkesi	28
1.3.2. Milliyetçilik İlkesi	29
1.3.3. Halkçılık İlkesi	33
1.3.4. Laiklik İlkesi.....	36
1.3.5. Devletçilik İlkesi	38
1.3.6. İnkılâpçılık İlkesi.....	41
1.4. 1938’DEN SONRA TÜRKİYE’DE YAŞANAN GELİŞMELER BAĞLAMINDA KEMALİZM VE FARKLI KEMALİZMLER.....	43
1.4.1. Atatürk’ün Vefatından Sonra Kemalizm.....	43

1.4.2. Farklı Kemalizmler.....	46
1.4.2.1. Sol Kemalizm	47
1.4.2.2. Sağ Kemalizm.....	51
1.4.2.3. Askerî Müdahalelerle Şekillenen Atatürkçülük.....	56
1.4.2.4. Yeni Kemalizm	59
2. BÖLÜM.....	61
TARİHSEL BAĞLAM IŞIĞINDA TÜRKEŞ'İN YAŞAMINDA KEMALİZMİN İZLERİ VE MHP PROGRAMLARI İLE SEÇİM BEYANNAMELERİNDE KEMALİZM.....	61
2.1. TÜRKEŞ'İN YAŞAMINDA KEMALİZMİN İZLERİ	61
2.1.1. “Yavru Vatan”dan “Anavatan”a: Asker Türkeş.....	61
2.1.2. “Sürgün”den Siyasete Türkeş.....	68
2.1.3. “Siyasetçi” ve “Devlet Adamı” Kimlikleri Arasında Salınan Türkeş.....	73
2.2. MHP PROGRAMLARINDA VE SEÇİM BEYANNAMELERİNDE KEMALİZM.....	77
3. BÖLÜM.....	83
TÜRKEŞ'İN ESERLERİNDE VE SÖYLEMLERİNDE KEMALİZM ALGISI...83	
3.1. TÜRKEŞ'İN ESERLERİNDE VE SÖYLEMLERİNDE KEMALİZM	83
3.2. “ALTI OK”TAN “DOKUZ IŞIK”A: İLKELER ÜZERİNDEN YÜRÜTÜLEN SİYASETİN MUKAYESESİ.....	94
3.2.1. “Dokuz Işık Doktrini”	96
3.2.2. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini”	104
3.2.2.1. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerinde Millet ve Milliyetçilik	104
3.2.2.2. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerinde Halkçılık.....	111
3.2.2.3. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerindeki Ekonomi Anlayışı	114
3.2.2.4. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerindeki Gelişmecilik Anlayışı	116
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	126

EKLER.....	143
EK 1. ORİJİNALLIK RAPORU FORMU	143
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZNİ.....	144
ÖZ GEÇMİŞ.....	145

KISALTMALAR DİZİNİ

ADD	Atatürkçü Düşünce Derneği
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
ÇYDD	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
Dev-Genç (TDGF)	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
IDP	İslahatçı Demokrasi Partisi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	Millî Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDD	Millî Demokratik Devrim

MGK	Millî Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Millet Partisi
MP	Muhafazakâr Parti
MSP	Millî Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RP	Refah Partisi
s.	sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi – Cephesi
TKP-ML	Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
t.y.	tarih yok
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ortaya çıkmış bir akımdır. Adını Mustafa Kemal Atatürk'ün isminden alan Kemalizm, Türkiye'nin modernleşme sürecine yön veren bir düşünce sistemidir. Kemalizm, ülkenin kuruluş sürecinde aktif rol oynayan Kemalistlerin, fikirleri, eylemleri ve uyguladıkları politikalar ekseninde şekillenmiş bir akımdır. Kemalizm akımının özellikle 1930'lu yıllardaki düşünsel muhteviyatı itibarıyla ideoloji olup olmadığı meselesi, yıllardır tartışılmaktadır. Kimi isimler, Kemalizmi ideoloji olarak değerlendirmekteyken; kimi isimlerse, Kemalizmin bir ideoloji olmadığını öne sürmektedir. Kemalizmi bir ideoloji olarak değerlendirenlerin önemli bir kısmı, Kemalizmin akıl ve bilim öncülüğünde hareket ettiğini ve sürekli değişim düşüncesine dayandığını iddia etmişlerdir. Kemalizmi ideoloji olarak değerlendirenlerin bir kısmı Kemalizmin "Altı Ok"una, bir kısmı da Kemalistlerin, ulusu modernleştirme sürecindeki öncülüğüne dikkat çekmişlerdir. Kemalizmi bir ideoloji olarak değerlendirmeyenlere bakıldığında; bu isimlerin önemli bir kısmı, Kemalizmi tek parti döneminde Kemalistlerce tatbik edilen uygulamalarla sınırlı tutmuşlardır. Kemalizmi ideoloji olarak değerlendirmeyenlerin kimisi ise Kemalizmin, doktrin eksikliği yaşadığını ve pragmatist bir şekilde sürekli değişime dayandığını söylemişlerdir. Yine Kemalizmin üstyapıda ve altyapıda kapsamlı dönüşümler yapmadığını söyleyerek, Kemalizmin bir ideoloji olmadığını öne sürenlerin sayısı da az değildir (Öztürk, 2013, s. 57-76; Özkök, 2022, s. 205-211). Kemalizmin bir ideoloji olup olmadığına yönelik görüşler değerlendirildiğinde çalışmada benimsenen görüş; Kemalizmin, "ulusal kurtuluş mücadelesi" olarak ortaya çıkış sürecinden itibaren bir ideoloji olduğu yönündedir. Çünkü ideoloji kavramı, düşünsel olanın yanında eylemsel olanı da kucaklayan bir kavramdır. Karatepe de ideolojiyi "bir siyasal düzeni muhafaza etmeye, tamamen ortadan kaldırmaya veya yeni bir düzen kurmaya yönelik siyasal eylemler için zemin oluşturan, kendi içinde tutarlı bir dünya görüşü" olarak değerlendirmiştir (Karatepe, 2014, s. 17). Kemalizm, düzeni korumak veya yeni bir düzen kurmak fikriyle ortaya çıktığı için Karatepe'nin ideoloji tanımına uymaktadır. Baradat ise, ideolojilerin ortak noktalarını sıralarken ideolojilerin temelde "siyasal" olana ilişkin olduğunu, "bir gelecek tasarımı"na sahip olduğunu, "eylem-yönelimli" olduğunu ve "kitleleri hedef" aldığını söylemiştir. Kemalizm, "ulusal kurtuluş mücadelesi" olarak ortaya çıkış süreci itibarıyla bu dört

özelliğe de sahiptir. Kemalist öncüler, Millî Mücadele’de kitleleri “ulusal bağımsızlık” ideali doğrultusunda harekete geçirmiş ve ulusu emperyalist güçlerle mücadeleye sevk etmiştir (Çeçen, 2009, s. 85-87). Bu savaş kazanıldıktan sonraki süreçte yapılan Kemalizm kavramsallaştırması, Kemalist öncüler tarafından olumlu karşılanmış ve Kemalizmin ideolojik muhteviyatı oluşturulmaya başlanmıştır. Dokuz Umde’nin ortaya çıkışı, Atatürk’ün altı ilkesinin CHF tarafından kabul edilmesi, partinin “Kamâlizm” ilkelerini izlenecek yol olarak kabul etmesi gibi gelişmeler Kemalizmin ideolojik muhteviyatını sağlamlaştırmıştır.

Kemalistlerin, Kemalist ideolojinin muhteviyatını oluşturmaya çalıştığı yıllarda Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı, Kemalist ideolojinin geleceğinin nasıl şekilleneceğini de etkilemiştir. Atatürk’ün vefatının ardından Kemalizm, farklı akımlar içerisinde yer alan muhtelif kişiler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve savunulmuştur. Farklı şekillerde ortaya konulan bu yorumlar, şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Yapılan tartışmalar, sağ ve sol Kemalizm arasındaki sınırların berraklaşmaya başlamasına ve her iki eğilim arasındaki ilişkinin gerilimli bir hâl almasına sebep olmuştur. İki eğilim arasındaki gerilimin giderek artmaya başladığı Soğuk Savaş döneminde, Kemalizm kavramının yerine veya bizzat birlikte kullanılan Atatürkçülük kavramı ortaya çıkmıştır. Atatürkçülük kavramı, kimi yazarlar tarafından Kemalizm ile birbirine zıt kavramlar olarak değerlendirilmiş, kimi yazarlar tarafından da Kemalizm ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır¹. Kemalizm ile Atatürkçülük kavramını içerik olarak birbirine zıt kavramlar olarak değerlendiren Attilâ İlhan, Atatürkçülük kavramının, İnönü’nün siyasî uygulamalarına istinaden ortaya çıktığını ileri sürmüştür². Ona göre Kemalist; Türkçü, “solcu” ve “antiemperyalist”tir. Atatürkçü ise, “Batıcı, komprador/kapitalist ve liberal” olarak tasvir edilmiştir İlhan’ın düşüncesinde. İlhan, Kemalistleri, “Anadolu İhtilâli’ni” yaşayanlar olarak değerlendirirken; Atatürkçüleri, “ihtilâli” gericilik karşıtı bir laikliğe indirgemekle itham etmiştir (İlhan, 2008, s. 53-54, 413). Literatürde Kemalizm ve Atatürkçülük kavramlarını İlhan gibi birbirine karşıt kavramlar olarak değerlendirenler olduğu gibi, bu kavramları birbirinin yerine kullananlar da mevcuttur. Suna Kili ve Tarık Zafer Tunaya eserlerinde Kemalizm ve Atatürkçülük kavramlarını eşanlamlı olarak kullanmışlardır (Eroğlu, 1981, s. 49-52). Soğuk Savaş döneminde sol Kemalist çevreler,

¹ Bu çalışmada Kemalizm ve Atatürkçülük kavramları birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

² CHP’nin 1953 yılındaki Programında Kemalizm yerine “Atatürk Yolu” ifadesi benimsenmiştir (Albayrak, 2010, s. 315).

dergi ve gazeteler yoluyla daha çok Kemalizm kavramını kullanmayı tercih ederken; sağ Kemalist çevreler ve ordu ise, Atatürkçülük kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Neticede ordunun yönetime müdahaleleri sonucunda Atatürkçülük, devletin resmî ideolojisi hâline gelmiştir. Özellikle 1982 Anayasası; Atatürk milliyetçiliğini, Atatürk ilke ve inkılâplarını ön plana çıkararak Atatürkçü düşünce sistemini merkeze almıştır. Öte yandan Kemalist ideolojinin veya Atatürkçü düşünce sisteminin, Türk siyasî hayatı boyunca Anayasaların birçoğunda yer edinmesi ve devletin resmî ideolojisine dönüşmesi, farklı siyasî aktörlerin tutum ve davranışlarını da etkilemiştir. Kişiler, kurumlar, partiler ve siyasî fikir hareketleri; devletin resmî ideolojisi haline gelen Kemalizm ve Atatürkçü düşünce sisteminin, siyasî alanı âdeta kuşatan yapısından etkilenmişler ve politikalarını, söylemlerini, eylemlerini resmî ideoloji ile ilişki içerisinde inşa etmişlerdir. Özellikle Kemalist/Atatürkçü düşüncenin merkezine Cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk portresinin oturtulması, siyasî aktörlerin bir tercih sorunuyla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Siyasî aktörler, Kemalist/ Atatürkçü olmak ya da olmamak veyahut bu düşüncelere karşı olmak biçiminde bir tercih sorunuyla karşılaşmışlardır. Siyasî aktörler, siyasî fikir ve çıkarları ölçüsünde bu seçeneklerden birini tercih etmek zorunda kalmışlardır. Böyle bir tercih sorunu ortaya çıkarken aynı zamanda resmî ideolojinin merkezine oturtulan Atatürk portresi de siyasî meşruiyet aracına dönüşmüştür. Siyasî aktörler, fikirlerinde, söylemlerinde, politikalarında Atatürk portresine yer vererek, toplum tarafından kabul edilmeye veya siyaset sahnesinde başarılı olmaya çalışmışlardır. Cumhuriyetin kurucusu imajıyla Atatürk, siyasî aktörlerin bir kısmı için kitleleri mobilize edebilmenin aracı hâline gelmiştir. Siyasî hayatı ve farklı siyasî aktörleri bu denli etkileyen Atatürk portresi, Kemalist ideolojinin de temel sembolüdür. Atatürk döneminde ortaya konan fikir ve pratikler vasıtasıyla ortaya çıkan ve Atatürk'ü fikirlerinin merkezine alan Kemalizm de, siyasî aktörlerin yaşamlarının, fikirlerinin ve söylemlerinin nasıl şekilleneceği konusunda etkili olmuştur.

Yaşamı, fikirleri ve söylemleri Kemalizmden etkilenen önemli isimlerden biri Alparslan Türkeş'tir. Türkeş, Millî Mücadele sırasında ve sonrasında hâkim düşünce sistemi olan Türk milliyetçiliğini siyasî alanda temsil etme düşüncesinde olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurucu genel başkanıdır. Kendisi, çocukluğundan itibaren Atatürk'e sevgi ve saygı ile bağlanmış, bu bağlılığını hayatı boyunca defaatle dile getirmiştir. Türkeş'in Atatürk'e karşı sevgisi ve saygısı, yalnızca onun söylemlerinde değil;

eserlerinde veya genel başkanlığını yaptığı siyasî partilerin yayımlamış olduğu metinlerde de ortaya konulmuştur. Ancak Kemalizm, bir siyasî aktörün Atatürk'e sevgi ve saygısından ibaret bir kavram değildir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Atatürk'ün vefatı sonrasında Kemalizm kavramı önüne sıfatlar olarak çeşitlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, herkesin Kemalizm algısı ve Kemalizmle ilişkisi de birbirinden farklılık göstermiştir. Sağ gelenekten gelen siyasî aktörler, Atatürk'ü daha çok “Türk milletinin kurtarıcısı” olarak ululamış; onun fikir ve eylemlerine Türk milliyetçiliği zaviyesinden bakmışlardır. Alparslan Türkeş de Kemalizmi, Atatürk'ün fikirleri ve eylemleri özelinde algılamış ve değerlendirmiştir. Bu çalışmada Türk milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen ve Ülkücülüğün kurucusu olarak Türk siyasî hayatının şekillenmesinde önemli rol üstlendiği düşünülen aktörlerden Alparslan Türkeş'in, Kemalizm algısını, bu hususa dair değerlendirmelerini ve zaman içerisinde Kemalizmle uyuşan veya uyuşmayan fikirlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkeş'in Kemalizm ile ilişkisi, onun yaşamı, eserleri ve muhtelif söylemleri üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Literatürde Türkeş'i, bu konu özelinde ele alan, akademik alıntı kurallarına uygun yazılmış bilimsel bir eser bulunmamaktadır.³ Bu yönüyle çalışma, özgün bir çalışma olmak iddiasını taşımaktadır. Çalışmanın konusuyla benzer nitelikte Türkeş'i ele alan tek çalışma, Muhammet Öztürk tarafından kitap olarak çıkarılan, “Atatürkeş” isimli eserdir. Bu eserde Öztürk, Atatürk'ün ve Türkeş'in fikirlerinin birbirinden ayırt edilemez derecede birbirine benzediğini muhtelif önermelerle ve bizzat kendilerinin kullandığı sözleri ele alarak ispata çalışmıştır. Sonunda bibliyografyaya da yer verilen kitabın amacı, Atatürk'ü ve Türkeş'i ayırt edilemez biçimde birbirinin aynı olan fikirlere sahip iki isim olarak ele almak ve bunu da ispat etmektir. Bu çalışma ise mezkûr eserden farklı olarak, Türkeş'in fikirlerini ve eylemlerini, Atatürk'ün şahsiyle

³ Türkeş'i ve Atatürk'ü, Türk milliyetçiliği çatısı altında değerlendiren eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Ancak bu eserlerde Türkeş'in fikirleri ve eylemleri, Kemalizm kavramıyla ilişki bağlamında ele alınmamıştır. Yine Türkeş'le ilgili olarak yazılmış olan tezlerde de bu konunun işlenmediği rahatlıkla ifade edilebilir. Türkeş'le ilgili yazılmış olan tezlere göz atıldığında; onun milliyetçilik ve kalkınma anlayışını (Tarhan Alsaç, 2009), 12 Eylül sonrası dönemdeki politikalarını (Bedir, 2017), dönemselsel olarak ve dönem sınırlandırması olmadan siyasî liderliğini (Mırık, 2018; Alpdoğan, 2021), fikir ve eylemlerinin süreklilik veya değişim bağlamında MHP'ye nasıl yansıdığını (Kıdal, 2020); siyasî hayatını ve fikirlerini (Altuntaş, 2022); aşırı-sağ içerisinde yer verilerek stratejik kültürünü ve siyasî inançlarını (Gül, 2023) ele alan çalışmalar olduğu görülmektedir. Yine tez formatı dışında, Türkeş'ten ziyade MHP'yi ele alan ve MHP'yi Kemalizmin ve İslamcılığın meczine dayanan bir parti olarak tanımlayan bir çalışma da bulunmakta (Tepe, 2000, s. 59-69) ve hatta Kemalizm ile MHP'nin “Dokuz Işık Doktrini”nin çok da farkı olmadığını söyleyen eserlere rastlanmaktadır (Zürcher, 2000, s. 374). Bu çalışmada ise Türkeş'in yaşamı ve fikirleri belirli bir dönemselsel sınırlandırmaya tâbi tutulmadan, Kemalizmle ilişki bağlamında tartışmaya açılmıştır.

sınırlandırmamakta, Kemalizm kavramıyla ilişkisi bağlamında ele almaktadır. Yine çalışmada; Atatürk'ün ve Türkeş'in mutlak mânâda birbirine benzer veya birbirinden farklı fikirleri ve eylemleri olduğunu iddia etmek ve bunun ispatına girişmek gibi bir kaygı da güdülmemiştir. Esasında çalışmada birtakım araştırma sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir: Alparslan Türkeş'in Kemalizm algısı nasıl şekillenmiştir? Türkeş'in Kemalizm algısının şekillenmesinde Atatürk'ün fikir ve eylemleri ne ölçüde etkili olmuştur? Türkeş'in Kemalizm algısı, belirli bir düşünce temelinde mi yoksa bir bütün olarak algılama şeklinde mi gelişim göstermiştir? Kemalizmin, Türkeş'in fikir ve eylemleriyle uyum gösteren veya uyum göstermeyen yönleri var mıdır?

Yukarıdaki araştırma sorularına cevap aranılan çalışmada temel iddialardan biri, Türkeş'in Kemalizm algısının şekillenmesinde, kendisinin de zaman zaman atıfta bulunduğu Atatürk'ün fikir ve eylemlerinin belirleyici rol üstlendiğidir. Çalışmanın bir diğer iddiası, Türkeş'in Kemalizm algısının daha çok Türk milliyetçisi⁴ ve Ülkücü fikirler etrafında şekillendiği ve şekillenen algının da bu biçimde dışavurulduğu yönündedir. Yine çalışmanın temel iddialarından biri, Türkeş'in pek çok konuda uzlaşmakla birlikte din ve cemiyet meselelerinde, Kemalizmle uzlaşmayan fikirlere sahip olduğu yönündedir. Çalışmada; Türkeş'in devletin birliğini ve milletin varlığını korumaya çalışan bir noktada Kemalist milliyetçilikle uzlaştığı ve siyasî yaşamının başında da sonunda da bu duruma örnek teşkil edecek uygulamalar olduğu iddia edilmiştir. Çalışmada Türkeş'in Kemalizm algısının, sol (ekonomi konusundaki görüşleriyle) ve sağ (siyasî, sosyal ve dinî konulardaki görüşleriyle) Kemalizmin her ikisine de bazı yönlerden yakın olduğu söylenebilir. Ancak çalışmada Türkeş'i, Kemalist olmak veya Kemalist olmamak şeklinde bir sınıflandırma içerisine sokmak gibi bir gaye bulunmamaktadır. Çalışmanın hedefi, Türkeş'i böyle bir sınıflandırmaya sokmaktan ziyade, fikirlerini Kemalizmle ilişkisi bağlamında analitik bir biçimde tartışmaya açmaktır.

⁴ Türkeş, Türk milliyetçiliğinin millete karşı beslenen derin sevgi ve bağlılık olduğunu belirtmiştir. Kendisini içten bir şekilde Türk hisseden ve Türklüğe bağlanan kişilerin Türk olduğunu düşünen Türkeş, Türk milliyetçiliğini, Türk milletinin çıkarlarının düşünülmesi ve Türk milletinin haklarının korunması düşüncesiyle ele almıştır. Milliyetçilik anlayışında Türk dilini ve kültürünü ön plana çıkaran Türkeş, “başka milletlere karşı düşmanca bir tavır beslemeyen”, “sevgiye ve kardeşlik bağına dayanan” bir milliyetçilik anlayışından hareket etmiştir. Türkeş, tek parti dönemindeki Kemalistler gibi, Türk milliyetçiliğindeki hedefini Türk milletini “muasır medeniyetler seviyesi”nin üzerine çıkarmak olarak belirlemiştir. Türkeş, dünya üzerindeki bütün Türklerin yararını düşünen, iyiliğini isteyen ve diğer Türklerin özgürlüğü için uğraşan bir milliyetçilik anlayışını savunmuştur (Türkeş, 1967, s. 6-7; 1976, s. 82-83).

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. “Kemalizm” başlığını taşıyan ilk bölümde, dört ana başlık kullanılmıştır. İlk başlık altında, Kemalizmin tarihsel ve kuramsal çerçevesi üzerinde durulmuştur. İkinci ana başlıkta Kemalizmin düşünsel temelleri, Atatürk’ün fikir ve eylemleri başta olmak üzere, muhtelif fikirler nezdinde tartışılmıştır. Üçüncü ana başlıkta, Kemalizmin özünü oluşturan “Altı Ok” ele alınmış ve muhtelif yönlerden tartışılmıştır. Bölümün son ana başlığında ise Atatürk’ün vefatı sonrasında Kemalizmin nasıl bir gelişim gösterdiği ve birbirinden farklı yorumlarla eklemlenebildiği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü ise “Tarihsel Bağlam Işığında Türkeş’in Yaşamında Kemalizmin İzleri ve MHP Programları İle Seçim Beyannamelerinde Kemalizm” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, iki ana başlıktan oluşmuştur. İlk ana başlıkta, Ülkücülüğün kurucusu Türkeş’in yaşamı -bağlam göz önünde bulundurularak- Kemalizm ve Atatürk çerçevesinde incelemeye tâbi tutulmuştur. İkinci ana başlıkta, Türkeş’in Kemalizm algısının, genel başkanlığını yaptığı siyasî partilerin programlarına ve seçim beyannamelerine ne oranda yansıdığı incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölüm, “Türkeş’in Eserlerinde ve Söylemlerinde Kemalizm Algısı” başlığını taşımaktadır. İki ana başlıktan oluşan bu bölümün ilk ana başlığında, Türkeş’in yazmış olduğu eserlerde ve onun söylemelerinde, Kemalizmin izleri sürülmeye çalışılmıştır. İkinci ana başlıkta ise Türkeş ve Atatürk’ün ortak yönünü oluşturduğu düşünülen “ilkeler üzerinden yürütülen siyaset”, Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini” ve Atatürk’ün “Altı Ok”u mukayese edilerek tartışılmıştır. Tartışılan başlıklardan da anlaşılacağı üzere çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, daha çok tek parti dönemi Kemalizmi ile Türkeş’in fikirleri ve söylemleri mukayese edilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış; bilhassa doküman incelemesi yöntemine başvurularak, betimlemeye dönük bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda, Kemalizmin muhtelif yönlerden ele alındığı ilk bölümde; Atatürk’ün kendi eserleri başta olmak üzere, Kemalizmle ilgili literatürden ve siyasî hayatla ilgili genel literatürden yararlanılmıştır. Yine ilk bölümde CHP ile ilgili yayımlanmış eserlere de sık sık başvurulmuştur. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ise büyük ölçüde doğrudan Türkeş’in eserlerinden yararlanılmıştır. Yine bu bölümde; Türkeş’le ilgili yapılmış olan biyografik, ilmî ve fikrî çalışmalara, Türkeş’in genel başkanlığını yaptığı siyasî partilerin

yayınlarına da sık sık başvurulmuştur. Bununla birlikte, muhtelif gazete ve dergi yazıları ile elektronik kaynaklardan da (internet siteleri gibi) yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan doğrudan alıntılarda yer alan imlâ hatalarından, çalışmanın yazarı sorumlu değildir.

1. BÖLÜM

KEMALİZM

1.1. KEMALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyal bilimlerde hiçbir kavram veya akım, bağlamından kopararak ele alınamaz. Siyasî, sosyal, ekonomik ve daha birçok başka koşul sosyal bilimlerde kullanılan kavramların, gündelik yaşamda meydana gelen olayların ve tarihsel süreçteki olguların şekillenmesinde önemli bir oynar. Kemalizm de, tarihsel süreçte Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren gelişmelerle birlikte ortaya çıkan bir düşünce sistemi ve pratiği olarak düşünülmelidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan savaşlar, krizler ile ekonomik, teknik ve idarî yapıda yaşanan aksaklıklar Devlet'in, Batılı devletler karşısındaki gücünü kırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten devlet adamları da devleti eski gücüne kavuşturmak, idarî, malî, askerî ve sosyal yaşamda ortaya çıkan aksaklıkları gidermek maksadıyla reform çalışmalarına başvurmuşlardır (Zürcher, 2000, s. 21-115). III. Selim döneminde başlayan kapsamlı reform çalışmalarıyla padişahlar ve devlet adamları, Osmanlı Devleti'ni bir yandan eski gücüne kavuşturmak isterken, diğer yandan devleti içine düştüğü kötü koşullardan çıkarmaya çalışmışlardır. Bu minvalde; Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi, Sened-i İttifak'ın imzalanması, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın ilân edilmesi gibi birçok reform hareketi yapılmıştır (Findley, 2015, s. 31-132). Bu süreçte Avrupa'ya giden öğrenciler de gerekli eğitimleri aldıktan sonra yurtlarına döndüklerinde Avrupa'da edindikleri deneyimlerini ve birikimlerini Osmanlı düşün dünyasına aktarmışlardır. Batı'daki gelişmelerden ve reform hareketlerinden etkilenen Osmanlı aydınları ve devlet adamları, “devlet nasıl kurtulur?” sorusunun cevabını aramışlardır. Bu arayış, bir yandan onların entelektüel dünyalarını farklı fikirlerle zenginleştirirken, diğer yandan devletin yönetim sürecine katkı sağlamıştır (Karpat, 2010, s. 89-117; Çelik, 2019, s. 1-4). Bu noktada devleti kurtarmak üzere temelde üç ana akım ortaya konulmuştur. Bu fikir akımları Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük adıyla nitelendirilmiştir. Bu fikir akımlarının her biri Batıcı eğilimden yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Batı'nın ilmî, iktisadî, içtimaî ve askerî alanlardaki yeniliklerinin ne kadarının alınacağı düşüncesi üç düşünce akımına da yön vermiştir.

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini savunanların bazıları her yönüyle Batıcılığı savunurken, bazıları da kısmi anlamda (özellikle İslâmcılar) Batıcılığı savunmuştur (Zürcher, 2004, s. 262-270). Bu düşünce akımlarından Osmanlıcılık (ittihâd-ı anâsır) fikri, müslim ve gayrimüslim tebaanın hukuk önünde eşitliğine ve vatandaşlığına dayanan bir görüştür. Jön Türkler ve Osmanlı devlet adamlarının çabalarıyla ortaya çıkan Osmanlıcılar dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının eşitliği fikrini savunmuştur (Çavdar, 1995, s. 22, 58, 75-76, 102; Ahmad, 1995, s. 55, 114). İslâmcılık akımıysa, Müslüman halkları birleştirme fikrine dayanmış, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının müslim-gayrimüslim eşitliği öngören fikirlerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet ile esas anlamda gelişen İslâmcılık, her yönüyle Batıcılığı savunanlara karşı çıkıp “çağdaşçı” anlamda kısmi Batıcılığı savunan isimleri bünyesinde barındırmıştır (Akşin, 2018, s. 83-84). Osmanlıcılık ve İslâmcılık siyasetleri, XX. yüzyılın başlarında gerçekleşen savaşlarda alınan yenilgilerle birlikte, gayrimüslim ve Türk olmayan müslim unsurların Devlet’ten kopması sonucunda başarısızlığa uğramıştır (Birecikli, 2009, s. 1026-1036; Şahin, 2011, s. 187-191). Bir diğer düşünce akımı olan Türkçülük ise, imparatorluk içinde ve dışında yaşayan Türklerin birlikteliğine dayanan bir düşünce akımıdır. Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Hüseyinzâde Ali (Turan) Bey ve Ziya Gökalp gibi ideologlar vasıtasıyla Türkçülük akımının kuramsal anlamda temelleri ortaya konmuştur. Türkçülük, özellikle İkinci Meşrutiyet’in ilânından sonraki süreçte etkili olmuştur. Osmanlıcılık ve İslâmcılık düşüncelerinin yaşanan gelişmeler sonucu iflâsı ile birlikte, Osmanlı devlet adamları ve aydınları için Türkçülüğe yönelmek çare olarak görülmüştür. Türkçü düşünceleri merkeze alan İttihat ve Terakki tarafından idare edilen Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları kurtarmak amacıyla I. Dünya Savaşı’na girmiş ve savaştan yenilgiyle ayrılmıştır (Atasoy, 2019, s. 13-15; Akçura, 2001, s. 4-256). 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, İttihat ve Terakki Fırkası’nın meşhur üç paşası Enver, Talat ve Cemal Paşalar ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Kalan İttihatçılar ise, ülkeyi yabancı askerlerin işgalinden korumak üzere cemiyetler oluşturmuşlardır. Bu cemiyetler, Anadolu’ya mücadele edecek insanların ve bu mücadelede kullanılacak silahların kaçırılmasından, Türk milletinin fertlerinin milli mücadele ülküsü etrafında bir araya getirilerek mobilize edilmesine kadar pek çok faaliyet yürütmüştür (Zürcher, 1987, s. 127-189). Şüphesiz bu faaliyetlerin Anadolu’nun her yerine yayılmasında ve zaferle

neticelendirilmesinde öncü konumunda olan bir kadro mevcuttur. Bu kadronun önemli bir kısmı da İttihat ve Terakki geleneğinden gelmektedir. Samsun'a millî direnişleri bastırmak amacıyla müfettiş olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa'dan, ileride Doğu Cephesi'nin komutanlığını yapacak olan Kâzım (Karabekir) Paşa'ya, İnönü zaferlerini kazanacak olan İsmet Paşa'dan, Rauf (Orbay) Bey'e, Refet (Bele) Bey'e, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya kadar, tarihçilerin önemli bölümüne göre rüşünü pek çok bakımdan ispat etmiş olan mezkûr isimler, Millî Mücadele'nin başlamasına ön ayak olmuşlardır (Ortaylı, 2018, s. 165-168, 180).

Millî Mücadele'yi başlatan ekip içerisinde fikirleriyle, anlık kararlar almaya dönük cesaretiyle sivrilen Mustafa Kemal Paşa, hareketin öncü kadrosunun da zaman içerisinde liderliğini üstlenmiştir. Onun, harekette lider olarak ortaya çıkmasına dair tarihçiler ve araştırmacılar arasında muhtelif görüşler söz konusudur. Kimi onun Anadolu'ya, Millî Mücadele'yi başlatmak için gitmesinin hikmet-i hükûmet mantığıyla devlet projesi olduğunu (Bardakçı, 2017) iddia ederken, kimi de Sultan Vahdeddin ve devlet yöneticilerinin Millî Mücadele'nin karşısında konumlandıklarını ve Atatürk'ün kendi girişimi olduğunu ileri sürmektedir (Akşin, 1992, s. 279-291). Çalışmada bu görüşlerden herhangi biri benimsenmemekle birlikte, bu görüşlerin ortak noktasına vurgu yapılmaktadır. O da Mustafa Kemal Paşa'nın zaman içerisinde Millî Mücadele'nin önderi konumuna yükselmesidir. Bu yükseliş, sadece Türk milletinin ve dönemin devlet yöneticilerinin dikkatini çekmemiş; başta işgalci devletler olmak üzere, Batılıların da dikkatini çekmiştir. 1919'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başarılarını gören İngilizler, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına Kemalist yakıştırmasında bulunmuşlardır. Yani Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, "Kemal ve çetesi" olarak adlandırarak hor görmüşlerdir. Aynı şekilde Fransızlar da Mustafa Kemal ve arkadaşlarını "dağ başındaki haydutlar ve Kemalciler" olarak değerlendirmişlerdir (Avcıoğlu, 1978, s. 129; Perinçek, 2011, s. 9). Aynı dönemde işgalci Batılı güçlere destek çıkan Damat Ferit hükûmeti de Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, Celalî isyancılarından mülhem, "Kemalîler" ifadesiyle tanımlamışlardır (Tunaya, 1997, s. 49). Mustafa Kemal de bu dönemde Kemalist ifadesini mezkûr nedenlerden ötürü kullanmaktan sakınmıştır. Hatta o dönem Anadolu'da bulunan İngiliz G. M. Ellison, Mustafa Kemal'in Kemalist tabirini benimsemediğini ve bu tabiri eleştirdiğini söylemiştir. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin sadece kendi şahsî eylemlerine dayanmadığını, kendisi olmasa bile bu mücadelenin bağımsızlık

kazanılincaya kadar devam edeceğini vurgulamıştır (Ellison, 1973, s. 165). Millî Mücadele’ye öncülük edenler Kemalistler olduğundan Robert Dunn, Millî Mücadele döneminde Türklerin Yunanlara karşı mücadelesini “Yunan-Kemalist Savaşı” olarak isimlendirmiştir. Batılı devletlerce ve Damat Ferit hükümetince aşağılanan ve kötölenen Kemalistler, zaman içerisinde edindikleri halk desteği ile birlikte, işgalci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi vermişler ve bu mücadeleyi zaferle neticelendirmişlerdir (Meydan, 2020). Millî Mücadelede büyük bir galibiyet elde eden Kemalistler, dünyadaki anti-empyralist bağımsızlık mücadelelerine önemli bir örnek teşkil etmişlerdir. Millî Mücadele sonrasında Kemalistler, Kemalist tabirine yüklenilen negatif anlamı bir kenara atarak, Kemalist kavramını olumlamışlardır (Özkandaş, 2016, s. 12-13). Albayrak, Kemalizm kavramının ilk kez Fransız yazar Michel Paillares tarafından 1922’de yayımlanan “Müttefiklerin Gözünde Kemalizm: Kemalizm’in Uygulanması, Sevr Antlaşması, Ankara Anlaşması, Doğu’da Barışa Doğru” adlı eserde kullanıldığını iddia etmiştir (Albayrak, 2010, s. 310). Kemalizm ifadesinin yeni kurulmuş Türkiye’nin aydınları tarafından ilk kez kullanımı, Ahmet Cevat Emre’nin “Muhit” isimli dergisinde 1930 senesinde gerçekleşmiştir. Emre, Kemalizmi “Türk devriminin ideolojisi” olarak değerlendirmesine rağmen Kemalizmi ideoloji olmaktan ziyade bir yönetim pratiği olarak ele almıştır. Ayrıca Kemalizmi, ülkeyi “modern ve ilerici demokrasilere götürecek bir yol” olarak ele almıştır (Ertan, 1997, s. 26).

Cumhuriyete giden süreçte, Kemalizmin giderek düşünsel içerik edindiği söylenebilir. Bu yolda atılan ilk adım, 8 Nisan 1923 tarihinde Kemalist düşüncenin ilk programı olan “Dokuz Umde”nin, Mustafa Kemal Atatürk tarafından yayımlanması olmuştur. “Dokuz Umde” adı verilen programda özellikle “ulusun egemenliği”nden, “saltanatın kaldırılması”ndan, “öğrenimin birleştirilmesi”nden ve “iktisadî bağımsızlık”tan bahsedilmiştir (Güneş, t.y.). “Dokuz Umde” hem gelecekte ortaya çıkacak yeniliklerin nasıl şekilleneceğini göstermiş hem de “Altı Ok”un temelini oluşturmuştur. 1927 yılında gerçekleşen 2. CHP Kurultayı’nda ise -Kemalizm adı kullanılmasa da- Mustafa Kemal, Türkiye’nin hangi merhalelerden geçerek o yıllara geldiğini Nutku ile değerlendirmiştir. Mustafa Kemal, 1919-1927 yılları arasında kendisinin, silah arkadaşlarının ve Türk milletinin ne kadar büyük bir mücadele verdiğini Nutku’nda tafsilatlı bir biçimde anlatmıştır. Ayrıca Kemalizmin temel esaslarından olan altı ilkenin dördüne (Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik) de bu Kurultay’da

yer verilmiştir (Turan, 1995, s. 281-287; CHF, 1927, s. 3-5). 1927 yılındaki Kurultay'dan iki yıl sonra dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz yaşanmıştır. “Büyük Buhran” olarak adlandırılan kriz, gün geçtikçe derinleşmiş ve 29 Ekim 1930 yılına kadar birçok bankanın batmasına, insanların açlığa ve yoksulluğa sürüklenmesine yol açmıştır. Bu noktada devletler de krize karşı önlem almak zorunda kalmışlardır. Kriz sonrasında Türkiye Cumhuriyeti devleti yöneticileri, serbest piyasaya dayalı liberal ekonomi modelinin uygulanmasının imkânı olmadığını bildiklerinden kamu sektörünün ağırlıkta olduğu ekonomik politikalara yönelmişlerdir (Bahçe ve Eres, 2017, s. 26-27). Bu gelişmeler ışığında 1931 yılında 3. Kongresi'ni yapan CHF, Kongre'de kabul edilen “Devletçilik” ve “İnkılâpçılık” ilkelerini gündeme almıştır (Perinçek, 2008, s. 128). Ekonomide kamu sektörüne ağırlık veren “devletçilik” ilkesi ve sürekli değişime dayanan “inkılâpçılık” ilkesiyle Kemalizmin düşünsel içeriği güçlendirilmiştir. Yine aynı yıl Maarif Vekâleti'nin çıkardığı tarih kitaplarında da Kemalizme yer verilmiştir. Bu kitapların dördüncü cildinde Kemalizmin “Altı Ok”undan şöyle bahsedilmiştir:

“İşte yabancı müelliflerin Büyük Millî Reisin adına nisbetle ‘Kemalizm’ dedikleri Türk inkılâp hareketinin temel prensipleri bunlardır. Bu prensiplere dayanan devlet sistemi Türk milletinin tarihine, ihtiyacına, içtimaî bünyesine ve mefkûresine en uygun olduğu kadar, bütün dünyadaki sistemler içinde de en sağlam ve en mükemmel olanıdır” (Maarif Vekâleti, 1931, s. 187).

Kemalizmin altı ilkesi, 1927'deki 2. ve 1931'deki 3. Kurultaylar'dan sonra, 1935 yılında gerçekleşen 4. Kurultay'da da, yayımlanan Parti Programına girmiştir. Programda mezkûr ilkeler için “Parti'nin güttüğü bütün bu esaslar Kamâlizm Prensipleridir” denilmiştir. Ayrıca Programda Türkiye'nin “ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir Cumhuriyet” olduğu belirtilmiştir. Yine Programda, egemenliğin tek olduğundan; kayıtsız, şartsız ulusun olduğundan bahsedilerek Kemalizmin ilkeleri kabul olunmuştur. Böylece Kemalizm ilk kez bir parti ideolojisi ve programı haline gelmiştir (CHP, 1935a, s. 2-4). CHP'nin 4. Kurultayı'nda konuşan Recep Peker, parti-devlet ilişkilerinin bütünselliğine dikkat çekerek Kemalizmin ilkelerini devletin de benimsemesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'ye zarar verecek olan her türlü ideolojiye de “ulusçuluk kilidiyle” kapıyı kapatmaktan söz etmiştir (CHP, 1935b, s. 45). Bu kilidin o dönem rejimince kullanılan özgün adı da Kemalizmdir. 1930'lı yıllarda parti-devlet ilişkilerinin muğlaklaştığı da göz önünde bulundurulduğunda, Recep Peker'in Kemalizmin ve altı ilkenin sadece parti programı olmakla kalmayıp devlet politikası olarak benimsenmesi

isteğinin dönemin koşullarına uygun olduğu söylenebilir. Nitekim Şükrü Kaya da bu düşünceyi desteklemiş ve Kemalizmin “Altı Ok”unun devletin varlığının bir parçası olması gerektiğinden ve gelecekte de devam etmesi gerektiğinden söz etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937, s. 59). Zaten bu dönemde birçok kurum ve meslekî birlik, parti bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Partinin il başkanlığı görevini bile valiler yürütmüştür (Koçak, 2012). Parti-devlet bütünleşmesinin yaşandığı bu dönemde, Parti tarafından kabul edilen Kemalizm prensipleri, gayri resmî olarak zaten devlet politikasının bir parçasıdır. 1935’teki CHP Kurultayı’ndan iki yıl sonra da Kemalizmin ilkeleri resmî olarak, 5 Şubat 1937’de 1924 Anayasası’na eklenmiştir. 1924 Anayasası’nın 2. Maddesi “Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarırı Ankara şehridir” şeklinde düzenlenmiştir (1924 Anayasası, Madde 2). Bu vesileyle Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmî ideolojisi olarak açıkça kabul edilmiştir (Kili, 1998, s. 107).

1.1.1. Atatürk Döneminde Yazılmış Kemalizm Başlıklı Kitaplar

Kemalizmin devlet ideolojisi hâline geldiği bu dönemde de birçok Kemalist ideolog, Kemalizm kavramının muhteviyatına yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Bu ideologlardan Munis Tekinalp ve Şeref Aykut’un “Kemalizm” başlığı taşıyan ve Kemalizmin temelini oluşturan metinleri, Kemalizmin muhtevasının oluşumunda öncü eserler oldukları için bu çalışmada ayrıca ele alınmıştır.

1.1.1.1. Munis Tekinalp’in Yazdığı “Kemalizm” Kitabı

Kemalizm konusunda önemli çalışmalara imza atan ilk isim gerçek adı Moiz Kohen olan, Osmanlı Yahudisi Munis Tekinalp’tir. Munis Tekinalp, bir Türk milliyetçisi olarak Kemalist düşünceye özgün katkılarda bulunmuştur. Kemalist düşünceyi ele aldığı “Kemalizm” adlı eseri 1936 yılında yayımlanmıştır (Kılıç, 2019, s. 586-587). Tekinalp, bu eseri Kemalizmin ruhunu ortaya koymak ve Kemalist düşünceyi farklı çevrelere tanıtmak amacıyla kaleme almıştır. Millî Mücadele’ye ve Atatürk’ün bu mücadeledeki önemli rolüne eserinde değinmiş ve CHP’nin ilkelerini sistemli bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır (Tekinalp, 2004, s. 25-27). Kemalizmin “bir diriliş ve yenileşme eylemi” olduğunu söyleyen Tekinalp, yıllarca süren bu değişim sürecini “ihtilâl “veya

“révolution” olarak ele almıştır. Kemalizmin gerçekleştirdiği bu “ihtilâl”in de diğerleri gibi “yasayı kesintiye uğratmadığını” ancak onlardan farklı olarak daha barışçıl ve daha geniş çaplı olduğunu söylemiştir. Çünkü toplum tümüyle ulusal bilinç doğrultusunda Batı’nın “muasır medeniyeti”ne yönelmiştir (Tekinalp, 2004, s. 31-32). Tekinalp, Batılılaşma meselesine Türkçülük kadar önem vererek her iki meseleye de değinmiştir. Ona göre “Kemalizmin tek tanrısı olan ulusalcılık”⁵, Batı’dan gelen yenilikleri de Türk kültür ve ruhuna uygun hale getirdikten sonra Batıcılığı “kendi malı” haline getirmiştir. Ayrıca Tekinalp, Gökalp’in fikirlerine hürmet etse de onun, İslâmlaşmak ile alâkalı fikirlerine karşı mesafeli durmuştur. Çünkü Tekinalp (2004, s. 40), teokratik fikir ve pratikleri Kemalizmin karşısında konumlandırmıştır. Bu yüzden de Gökalp’in “çağdaş bir İslâm Türklüğü” söylemine karşı; “çağdaş, laik, birçok yönden Batılılaşmış bir Türklük” anlayışıyla yanıt vermiştir (Özden, 2005, s. 53). Daha sonra Tekinalp, Türkiye Cumhuriyeti’ni “Batılı, laik, çağdaş bir Türklük” anlayışına taşıyacak olan Kemalizmin, öncü kişi ve kurumlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre, her şeyden önce Kemalizmin temeli, Mustafa Kemal Atatürk’ün kişiliğine, karakterine, fikirlerine ve eylemlerine dayanmalıdır. Çünkü Atatürk, “Türklerin babası”dır. Tekinalp, bu noktada Türk milletinin varlığı ile Atatürk’ün varlığını bütünleştirmiştir. Tekinalp’e göre Atatürk, teokrasiye karşı mücadeleler vermiş ve özgürlüğü ön plana çıkartmıştır. Kadınlara siyasal katılım hakları vererek de kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, diğer ideolojilerden ve rejimlerin adlarından farklı olarak millete hediye ettiği rejime de kendi adını ve kişiliğini veren bir lider olmuştur (Tekinalp, 2004, s. 37; Özkök, 2022, s. 104-106). Bu düşüncelerle birlikte Tekinalp, rejimin varlığını sürdürmesi, devlet ile halk arasındaki bağlantının kurulması için de partinin öncü rolüne dikkat çekmiştir. Kemalist yöneticileri savaş meydanındaki “ordu kadrolarına” benzeterek, partinin önemine dikkat çekmiştir (Özden, 2005, s. 57). Türkiye’ye özgü şartlarda mühim roller üstlenecek parti kadrolarını da Atatürk’ün bir yansıması olarak ele almıştır (Tekinalp, 2004, s. 92). Ayrıca Tekinalp, “Türkleştirme” adlı kitabında da “azınlıklar”ın Türkleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Türkiye’de yaşayan Yahudilere de

⁵ Munis Tekinalp, Kemalizmin en önemli unsurunun ulusalcılık olduğu fikrini savunmuştur. Ona göre Osmanlı Devleti döneminde İslâmcılık, Garpcılık ve Türkçülük olmak üzere üç akım vardır. Bu üç akımın varlığı çok tanrılı bir siyasal yaşamı ortaya çıkarmaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yalnızca Türkçülük tanrısına inanılmaktadır (Tekinalp, 2004, s. 49-180; Özkök, 2022, s. 109).

“on emri” hatırlatarak Türkleşme ve isimlerini Türkçeleştirme yolunda öğütler vermiştir (Tekin Alp, 2001, s. 113-114).

1.1.1.2. Şeref Aykut’un Yazdığı “Kamâlizm” Kitabı

Kemalizm literatüründe eserleriyle öne çıkan bir diğer öncü isim de Şeref Aykut’tur. Şeref Aykut’un asıl adı Mehmet Şerafettin Aykut’tur. Kendisi hem Osmanlı Devleti’nin son yıllarında hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde Edirne milletvekilliği yapmıştır. Şeref Aykut, 1936 yılında “Kamâlizm” eserini yayımlatarak Kemalizm literatürüne katkıda bulunmuştur (Vikipedi, 2023). Başlığında yer alan parantezde de belirtildiği gibi eser, “C. H. Partisi Programının İzahı”nı yapmaktadır. Aykut, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda yaşanan devrimin yaratıcısının Türk ulusu ve Türk tarihi olduğunu söylemiştir. Türk ulusu, tarihte yaşamış olduğu tecrübelerden, kanaatlerden, inançlardan ilhamla Türk devrimini asırların sonunda ortaya çıkarmıştır. Bu büyük devrimin ateşini tutuşturan ve ulusu devrime hazırlayan Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Aykut, bu yüzden Atatürk’ün fikir dünyasının bilinmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Öte yandan Türk devriminin diğer ideolojilerin (Marksist, Faşist) aksine sadece hayatta kalma dinine bağlı bulunduğunu ve bütün ilkelerini “ekonomik temeller üzerine kuran bir din” olduğunu söylemiştir. Aykut, Kemalizmin diğer ideolojilerden farklı olarak baskıya, zora dayanmayan insanlara değer vererek yükselen, aklın rehberliğinde ilerleyen “ulusal kalkınma davası” olduğunu söylemiştir (Aykut, 1936, s. 3). Türk ulusal devriminin baş aktörü olan Atatürk de Türk tarihinin içinde gezinerek ulusal fikirleri gün yüzüne çıkartmış ve ulusa kendi kendini yönetme hakkını hatırlatarak “egemenlik milletindir” şiarını aşılama çalışmıştır. Aykut’a göre (1936, s. 4), yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye’sinde ne sınıflara ne de ayrıcalıklara yer kalmıştır. Toplum, eşitlikçi bir temel üzerine bina edilmiştir. Millî Mücadele için oluşturulan Müdâfaa-i Hukuk cemiyetlerinin yerini de CHP almıştır.

Şeref Aykut, “Kamâlizm” kitabında dört esas ve altı ilkeye değinmiştir. Dört esasın kastı “vatan, ulus, devlet ve kamusal haklar”dır. Bu esasların yanında yer verilen altı ilke de “Altı Ok”un ta kendisidir. Aykut’a göre “vatan”, ulusun tarihine dayanan kültürel ve manevî mirasla, ulusun mutlu bir hayat sürmesini sağlayan yerdir. “Ulus” ise lisan, amaç ve kültür birliği anlayışına dayanmaktadır. Yine Aykut’a göre “devlet”, Atatürk’ün “biz, bize benzeriz” söyleminin bir parçası olarak cumhuriyet fikriyle

özdeşleşmiştir. Aykut, ayrıca “kamusal haklara” da “hürriyet”, “dokunulmazlık”, “mülki hürriyetler” başlığı altında değinmiştir. “Kamusal hakların”, devlet egemenliğinin sınırları dahilinde gerçekleşeceğini söylemiştir (Aykut, 1936, s. 5-12).

Aykut (1936, s. 19), kitabının ikinci bölümünde, Kemalist ilkeleri ele almıştır. Aykut’a göre Cumhuriyet, milletin egemenliğinin sağlanması için en iyi rejimdir. Türk milletine yakışan ve onu yeterince iyi şekilde temsil eden bir devlet şeklidir. Yine Aykut, milliyetçiliği, beynelmilel mânâda diğer milletlerle dayanışmaya dayanan ve ulusal mânâda da milletin kendi varlığını korumaya çalıştığı bir anlayış olarak ele almıştır. Aykut, milliyetçiliği vatanseverlikten ve teokratik temellerden ayırarak iktisadî temeller üzerine oturtmuştur. Gökalp’in “Müslümanım, Türküm, Garp medeniyetindenim” düşüncesini savunanları da “zavallı” ifadesiyle küçümsemiştir. Ona göre Türkçülük ve milliyetçilik, Kemalist realiteye dayanmalı ve teokratik temelden büsbütün kopmalıdır (Aykut, 1936, s. 20-24). Aykut’un bu yaklaşımı, Kemalizmin “... lâzımsa biz yaparız, size ne oluyor”cu (Bora, 2017a, s. 129, 188) anlayışının ve miladî söyleminin bir parçasıdır. Aykut, kendisinin “Atatürk ulusçuluğu” olarak isimlendirdiği Kemalist milliyetçiliğin, tarihsel ve iktisadî şartlardan beslenerek ortaya çıktığını, laiklik ilkesine dayandığını söylemiştir. Ona göre milliyetçilik, varlığını sürdürmek için iktisadî nedenleri de göz önünde bulundurarak beynelmilel şartlarla uyum hâlinde ilerlemelidir. Aykut, halkçılık ilkesini de eşitlikçi bir perspektiften ele almıştır. Ona göre halkçılık, ulusun fertleri arasında hiçbirine ayrıcalık tanımayan, sınıf farkı gözetmeyen, yönetenlerle yönetilenler arasında karşılıklı sorumlulukların olduğu bir düşünceyi temsil etmektedir (Aykut, 1936, s. 24-26). Aykut, devletçilik ilkesini ele alırken, Türk devletinin diğer rejimlerden farklarına değinmiştir. Faşizmin ulus hakimiyetini ölçsüz bir şekilde savunduğunu, katı uygulamalara başvurarak her alanda kamusal bir tekel oluşturduğunu ve bu yönleri itibarıyla da Türkiye’deki rejimle uyuşmayacağını söylemiştir. Aynı şekilde Bolşeviklerin ideolojik esaslarını da eleştirmiştir. Ona göre proletaryanın kurmuş olduğu diktatörlükte, bireysel özgürlüklerin hiçe sayılması ve toplumlar için “kutsal” kabul edilen şeylerin bir kenara atılması, Kemalist rejime aykırıdır. Aykut, Kemalizmin kaynağının Türk tarihi olduğunu vurgulayarak diğer ideolojilere set çekmiştir. Devletçilik ilkesini de sermayenin millileştirilmesi anlayışından ve ekonomideki girişimlerin hem bireysel hem de kamusal atılımlardan beslenerek oluşturulması düşüncesinden hareketle ele almıştır (Aykut, 1936, s. 32-33). Aykut, din ve devlet işlerinin ayrılması, uhrevî olanla

dünyevî ve siyasal olanın ayrılması gerektiğini söyleyerek, laiklik ilkesini ele almıştır. Ona göre Türkler, İslâm dinine girdikten sonra özlerini yitirmişler ve Osmanlı gibi “yapay” bir devlet kurmuşlardır. Bu “yapay” devlet de bilimsel ve akılcı esaslara dayanmadığı, Türklüğü bir kenara attığı için yıkılmıştır. Yeni kurulan devlet ise, Türklüğe, modern olana ve bilime sarılarak aydınlığı bulmuştur (Aykut, 1936, s. 36-37). İnkılâpçılık ilkesi de bu anlayışın bir neticesidir. Aykut, Atatürk’ün CHP 4. Kurultayı’nda söylediği sözleri örnek göstererek inkılâpçılık ilkesini ele almıştır. Atatürk, Nutku’nda “Uçurum kenarında yıkık bir ülke...Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanılan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler...” diyerek, inkılâpçılık anlayışını özetlemiştir. Avrupa’dan ithal edilen kanunlar, harflerin değiştirilmesi hep bu anlayışın neticesidir. Aykut’a göre Atatürk, Türk tarihinden ilham alarak Türkleri çağdaş medeniyetlerden geri kalmış uygulamalardan kurtarmıştır. Tekkelere son vermiş, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğe son vermiş, Türk dilinin ve tarihinin gelişimi için katkıda bulunmuştur (Aykut, 1936, s. 40-44).

Aykut, “Kamâlizm” kitabında yazdıklarıyla, Kemalizmi kalkınma “davası” olarak ele almış ve İslâm dinine mesafeli bir Kemalist Türkçülük anlayışını benimsemiştir. Benzer şekilde Tekinalp de “Batıcı”, “laik” ve “tek tanrısının ulusalcılık” olduğu bir “Kemalist Türkiye”nin varlığı için çalışmıştır. Her iki ideolog da kitaplarını Kemalist düşüncenin fikir ve pratiklerini açıklamak için yazmışlardır. Ancak Kemalist düşüncenin ideolojik altyapısını yalnızca bu iki isim oluşturmamıştır.

1.2. KEMALİZMİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Kemalizm, köklerini Mustafa Kemal Atatürk’ün fikirlerinden ve eylemlerinden alan bir düşünce biçimi olmanın yanında, tarihsel süreç içerisinde Türk modernleşmesinin de özgün ve öncü akımı olmuştur. Dolayısıyla Kemalist düşünce, tarihsel süreç içerisinde pek çok düşünceden, öğretilerden ve bilimsel anlayıştan etkilenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, Kemalist düşüncenin gelişimine katkı sağlayan düşünceler ve eğilimler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.2.1. Kemalizmin Temel Sembolü Olarak Atatürk ve Eserleri

Mustafa Kemal Atatürk; fikirleriyle, eylemleriyle, yaşam tarzıyla, tutum ve davranışlarıyla Kemalist düşüncenin temel sembolü olmuştur. Kemalizm, düşünsel kaynağının önemli bir bölümünü, adına kaynaklık eden Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerinden, kişiliğinden, davranışlarından ve eylemlerinden almaktadır. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Samsun'a doğru yola çıktığı tarihten başlayarak ülkeyi, içine düştüğü zor koşullardan kurtarıp yeni bir devletin temellerini atmak için uğraşmıştır. Millî Mücadele veya Kurtuluş Savaşı olarak ifade edilen süreçte, ülkeyi, işgalci emperyalist güçlerin boyunduruğundan kurtarmak için mücadele eden millî kuvvetlere öncülük etmiştir. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'deki öncülüğü başarıyla yürütmüştür (Aydemir, 1993, s. 7, 125, 560). Savaş kazanıldıktan sonra Türk milletinin siyasî ve ekonomik bağımsızlığını tam anlamıyla kazanması ve “muasır medeniyetler seviyesine” yükselmesi için uğraşmıştır. Mustafa Kemal, Türkiye'yi modernleştirme ve “muasır medeniyetler seviyesine” yükseltme projesi doğrultusunda, çoğunlukla Avrupa'yı örnek alan muhtelif inkılâplara ve yeniliklere başvurmuştur. “Saltanatın kaldırılması”, Cumhuriyetin ilân edilmesi”, “kılık ve kıyafetin düzenlenmesi”, “tekkelere son verilmesi”, “Avrupa'dan birtakım kanunların ıktibas edilmesi”, “kadın-erkek eşitliğine dayanan reformların ortaya konulması” gibi bir dizi hareketler gerçekleştirmiştir (Kili, 1998, s. 107-131). Türkiye'yi modernleştirme ve Türk milletine öncülük etme görevini üstlendiği için de kendisine, 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu'na istinaden, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından “Atatürk” soyadı verilmiştir. “Türklerin Babası” anlamına gelen bu soyadını bir başkasının kullanması da TBMM tarafından yasaklanmıştır⁶ (Mango, 2000, s. 480). Mustafa Kemal, Atatürk soyadıyla da tüm dünyada Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve Kemalizmin sembol ismi haline gelmiştir. Kemalist aydınların bir kısmı, zaman içerisinde Atatürk'ü farklı biçimlerde övmüşler ve onu âdeta tanrısallaştırmışlardır (Bora, 2017a, s. 121). Mesela Kemalettin Kamu (2019, s. 88), Çankaya şiirinin son dördütlüğünde; “Ne örümcek, ne yosun/ Ne mucize, ne füsün/ Kâbe Arabın olsun/ Çankaya bize yeter!” diyerek Atatürk'ün yaşadığı köşkü, İslâm dininin vecibelerince önemli görülen Kâbe'ye alternatif olarak sunmuştur. Yine Faruk Nafiz Çamlıbel de yazdığı Çankaya şiirinde;

⁶ Mustafa Kemal'in kardeşi Makbule Hanım'a da “Atatürk” soyadının bir başkası tarafından kullanılması yasaklandığı için “Atadan” soyadı verilmiştir (Mango, 2000, s. 480).

“Tanrı peygamber diye nedir, kimdir bilmeden /Taptığımız ve varsa, hepsi ondan şekillidi” diyerek tanrıyı, Atatürk suretinde cisimleştirmiştir (Atatürk Şiirleri, 1981, s. 26). Atatürk’ü yücelten bu şiirlerin ardından bir de farklı kişiler tarafından Ardahan’daki Damal dağlarında belirli tarihlerde Atatürk silueti belirdiği iddia edilmiştir.⁷ Atatürk’e portresine yakıştırılan bu gibi olağanüstü özellikler, Atatürk’ün Türk siyasî hayatında yaptıklarıyla, söyledikleriyle ne kadar önemsenen bir lider olduğunu göstermektedir.

Kemalizmin temel sembolü olan Atatürk; kişiliğiyle, söylediği sözlerle ve eylemleriyle olduğu kadar, yazdığı eserlerle de Kemalizmin temel kaynaklarını oluşturmuştur. Atatürk, I. Dünya Savaşı’ndan önce Nuri Conker’in yazdığı “Zabit ve Kumandan” kitabına karşılık olarak “Zabit ve Kumandan İle Hasbihal” kitabını yazmıştır. I. Dünya Savaşı’nın çıkması nedeniyle kitabın basımı ancak 1918 yılında gerçekleşmiştir (Ünaydın, 2014, s. VII-IX). Nuri Conker’in görüşlerini değerlendiren Atatürk, kitapta Osmanlı ordularının eksikliklerini dile getirmiş ve bu eksikliklerin nasıl giderileceğine dair çözüm önerilerine yer vermiştir. Daha sonra Atatürk, bir subayın fedakâr, emri altındakileri yönetme kabiliyetine sahip, gerektiğinde ölümü göze alan, karakterli bir kişiliğe sahip olması gerektiğini söylemiştir (Atatürk, 2014, s. 9-12). Atatürk (2014, s. 14), kitapta Türk milletinin de diğer milletler gibi yükselebileceğini ancak bunun sadece “kendisi olmak koşuluna” dayandığını söylemiştir. Yani Atatürk, Türk milletinin “muasır medeniyetler seviyesine” yükselme sürecinde “benliğini, ulusallığını ve özünü” yitirmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Yine Mustafa Kemal’in Karlsbad hatıraları eserinde yer verdiği düşünceler, Kemalist düşüncenin ilerleyen yıllarda kadın haklarına yaklaşımı açısından değerlidir. Mustafa Kemal, 1916’da yazdığı günlüğünde Kurmay başkanı ile “kadınların örtünmesinin lağvı” ile “muktedir ve hayatı bilen anneler yetiştirmek, kadınlara serbestisini vermek” konularında görüştüğünü yazmıştır. Ayrıca kadınlara da erkekler gibi eğitim verilmesinden söz etmiştir (İnan, 1991, s. 20-27).

Mustafa Kemal Atatürk’ün Kemalizm açısından önemli bir diğer eseri de Nutuk’tur. Nutuk, daha önce de belirtildiği gibi, CHF’nin 1927 yılında düzenlenen 2. Kurultayı’nda Atatürk tarafından okunmuştur. Atatürk daha sonra yazılı bir eser hâline getirilen Nutku’nda, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktığı tarihten başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurduktan sonraki sürece kadar, silah arkadaşlarıyla birlikte neler

⁷ Bu siluetin belirdiği günlerde şenlikler yapılmaktadır. Hatta CHP’li eski vekil Ensar Ögüt, bunun “Allah tarafından doğanın oluşturduğu bir mucize olduğunu” belirtmiştir (Cumhuriyet, 2009).

yaşadığını, ülkenin durumunu, işgal altındaki ülkeyi nasıl kurtardıklarını, bu uğurda verdikleri mücadeleyi ve bu mücadeleye ihanet ettiğini düşündüğü isimleri kronolojik bir şekilde işlemiştir (Atatürk, 1970, s. 1-432; 1969a, s. 433-898; 1969b, s. 899-1153). Atatürk'ün tarihçi kişiliğini ortaya koyan bu eseri, Kemalizmin de en önemli kaynaklarından biridir. Taha Parla (1991a, s. 22), Nutuk'un, "Atatürk'ün dünya görüşünü, tarih felsefesini, genel siyaset anlayışını, siyaset yöntem ve üslubunu veren" metinlerden oluştuğunu söylemiştir. Atatürk, Nutuk'ta Samsun'a çıktığı dönemde ülkenin perişan halde olduğunu gördükten sonra himaye önerilerini reddederek yeni bir devlet kurulması gerektiğini söylemiştir. Bu düşüncesini, Nutuk'ta şöyle ifade etmiştir:

"Hakikati halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış birtakım bimana elfazdan ibaretti O halde ciddî ve hakiki karar ne olabilirdi? Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydüşarî müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!" (Atatürk, 1970, s. 12)

Atatürk yeni bir Türk devletinin kurulması doğrultusunda "...büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzel bir reisin vücudu elzemdir" diyerek ülkenin kendisi gibi büyük bir lidere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Atatürk, 1970, s. 70). Yapacaklarını, milletinden "millî sır" gibi saklayan Atatürk, ülkeyi emperyalist işgalinden kurtararak Türk milletini bağımsızlığa kavuşturmuştur. Nutuk'ta da anlatıldığı üzere, olağanüstü başarılarla imza atan Atatürk, Weber'in otorite tipleriyle ilişkilendirildiğinde, "karizmatik otorite" ve "karizmatik liderlik" kavramları ekseninde değerlendirilmiştir. Weber (2005, s. 75-81), karizmatik liderlerin olağanüstü güçlere sahip, kişisel özellikleri nedeniyle diğer insanlardan üstün olan veya insanlar tarafından öyle görülen kişiler olduklarını söylemiştir. Karizmatik liderler, genellikle "geleneksel olarak sıradanlaşmış" dönemlerde ortaya çıkarlar. Ortaya çıktıkları anda bir "çağrı" ve "coşkunluk" hâli oluştururlar. Sonrasında kitleler bu karizmatik liderin olağanüstü özelliklerinin peşine takılırlar ve kendilerini lidere adarlar. Liderin de bu adanmışlığa yanıt olarak karizmatik özelliklerini devam ettirmesi ve karizmatik özellikleri vesilesiyle topluma fayda sağlaması gerekmektedir. Aksi takdirde karizma ortadan kalkar. Ayrıca, karizmatik otoriteye veya liderliğe bağlı bulunan kişilerin duygusal ilişkiler ağıyla hareket ettiklerini söyleyen Weber, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Karizmatik güç sahibinin idari memurları ‘resmi memurları’ ihtiva etmez; en azından üyeleri bir uzmanlık eğitimi almış kişiler değildir. Bu konuma seçilmeleri ne bir toplumsal ayrıcalık, ne de ailesel ya da şahsi bağımlılık temeline dayalıdır. Seçim kriteri üyelerin karizmatik nitelikleridir. ‘Peygamber’in havarileri, komutanların bedenleri, liderlerin de takipçileri vardır. ‘Atama’ veya ‘azil’, kariyer, terfi gibi bir şey yoktur. Sadece liderin, karizmatik niteliklerinden dolayı yaptığı bir ‘çağrı’ söz konusudur. Burada hiyerarşi yoktur. Lider, memurlarından kimilerinin verilen iş için yetersiz olduğunu düşündüğünde, genel ya da özel olarak konuyla ilgilenir. Ortada ne belirli bir yetki alanı, ne de sosyal imtiyaza dayalı bir güç tahsisi mevcuttur. Ancak kimi durumlarda karizmatik güç ve ‘üstlenilen görev’ için yalnızca bulunulan yere ait ya da işlevsel sınırlamalar getirilebilir” (Weber, 2005, s. 77-78).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk’ün de “karizmatik otoriteye” ve “karizmatik liderliğe” sahip olduğunu söyleyen Türk ve yabancı yazarlar mevcuttur. Yabancı yazarlardan Rustow, Atatürk’ün karizmatik liderlik kavramının özelliklerini karşıladığını söylemektedir. Atatürk’ün, “kişisel teşebbüs gücü, tehlikelerden kıl payı kurtulması, halkın desteğinin giderek güçlenmesi, kurumları yeniden yaratma vizyonuna sahip olması ve topluma fikirleriyle yön verebilen yapısı” nedeniyle karizmatik liderliğin özelliklerine sahip olduğu belirtilmektedir (Özbudun, 1986, s. 661-662). Taha Parla da Atatürk’ün, karizmatik lider olduğunu belirtmiştir. Ona göre Atatürk, toplum bütün ümitlerini yitirmişken toplumu harekete geçiren, topluma özünü hatırlatan, milletin “damarlarındaki asil kan” a vurgu yapan ve hitap ettiği kitleyi “Ne mutlu Türk’üm diyene!” sözüyle ortak kimlik paydasında buluşturan karizmatik liderdir (Parla, 1991a, s. 36, 49). Ergun Özbudun (1986, s. 645-662), Atatürk’ün temel prensiplerinden taviz vermeyen ancak pratikte değişimleri kademeli olarak gerçekleştiren kişiliğine dikkat çekmiştir. Onun realist, pragmatist, öngörülü ve demokrasiye önem veren kişiliğinin, karizmatik liderlik vasıfları taşıdığını söylemiştir. Atatürk de Nutuk’ta, ülkeyi kurtarmak için vatan evlatlarından birinin öne çıkması gerektiğini söylemiştir. Bu yolda da arkadaşlarının onu işbaşına getirip, onu destekleyeceklerini beyan ettiklerinin altını çizmiştir (Atatürk, 1970, s. 45). Bütün bunlarla birlikte Özbudun, Atatürk’ün sadece karizmatik liderliğe değil, aynı zamanda geleneksel ve yasal-ussal liderliğe de yakın olduğunu söylemiştir. Erzurum ve Sivas’ta “Heyet-i Temsiliye Başkanlığı” görevini yürütmesi yasal-ussal otoriteye; İstanbul hükümetinin fetvayla Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ölümüne karar verdiği sırada Mustafa Kemal’in bu eyleme karşı çıkan yeni bir fetva hazırlatması ise onun geleneksel otoriteye de başvurduğuna örnek olarak gösterilmiştir (Özbudun, 1986, s. 662-664).

Atatürk, Kemalist düşüncenin toplumsal anlamda yayılması için de Afet İnan'a okullarda öğrencilere okutulmak üzere “Medeni Bilgiler” kitabını yazdırmıştır. Kitapta yazılanlar Atatürk'ün görüşleridir. Kitapta “devlet, millet, hakimiyet, demokrasi, özgürlük” ile ilgili konular ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk milleti tarafından kurulduğuna, devletin şeklinin cumhuriyet olduğuna, devleti yönetenlerin ve yurttaşların yükümlülüklerine değinen eser, Türkiye'nin laik, özgürlükçü bir ülke olduğuna dikkat çekmiştir. Afet İnan tarafından derlenmiş eserde Türkçenin, “dünyanın en güzel dili” olduğu; Türk milletinin de dünyanın her yerinde medeniyet inşa etmiş bir millet olduğuna değinilmiştir (Âfet, 1930, s. 13-20). Kitapta, Türk milletinin “yaşam hakkı”, “çalışma hakkı”, “düşünce özgürlüğü” ve diğer hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından korunması gerektiği belirtilmiştir. Devletin sahip olduğu gücün, bireylerin gücünü ona devretmesinden değil, milletin kendisinden aldığına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla devleti kuran milletin, demokrasinin temel ilkesi olarak hakimiyete de sahip olduğu anlayışı ortaya konulmuştur. Ayrıca Afet İnan'ın derlediği bu eserde, demokrasi fikrinin de bireye, eşitliğe, toplumun özgürlüğüne ve oy hakkına dayandığı ifade edilmiştir (Âfet, 1930, s. 33-45).

1.2.2. Türkçülük ve Batıcılık Etkisi

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan başlayarak asırlar içerisinde Avrupalı devletler karşısında pek çok alanda gerilemeye başlamış, Avrupalı devletler karşısında girdiği savaşlarda ağır mağlubiyetlerle karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'ni yönetenler, Avrupalı devletlerin siyasî, sosyal, askerî, kültürel ve teknik mânâdaki gelişimine yetişebilmek adına reform denemelerine girişmiştir. Osmanlı Devleti'nin tekrardan eski gücüne kavuşturulmasına yönelik bu reform denemeleri kapsamında, 19. yüzyılda Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, Osmanlı'daki okullar modernleştirilmeye çalışılmış ve ülkedeki “azınlıklar”a haklar tanıyan Fermanlar yayımlanmıştır (Karpata, 2010, s. 92-98). Batı'daki gelişmelere uyum sağlayacak reform denemelerine girişen idareciler, devletin çöküşüne engel olamamışlardır. Devlet'i, Batılı düşünceler ekseninde kurtarmaya çalışan Osmanlı idarecileri, yine Batı'da 1789 yılında Fransız İhtilâli ile ortaya çıkan milliyetçilik akımının yıkıcı etkilerini önleyememişlerdir (Küçük, 1985, s. 1012-1015). Milliyetçilik akımının azınlıklar üzerinde etkili olacağını bilen Osmanlı idarecileri, Osmanlıcılık düşüncesi ekseninde bütün tebaayı birleştirmeye yönelik olarak Tanzimat ve Islahat

Fermanlarını yayımlamışlardır. Ancak Tanzimat Fermanı ve özellikle Islahat Fermanı ile “azınlıklar”a verilen haklar, “azınlıklar”ı ve gayrimüslimleri İmparatorluk bünyesinde tutmaya yetmemiştir. Azınlıkların ayrılıkçı eylemleriyle Osmanlıcılık düşüncesinin yetersiz kaldığını gören II. Abdülhamid, imparatorluk içerisindeki Müslimleri bir çatı altında toplamayı planlayan İslâmcılık siyaseti gütmüştür (Çavdar, 1995, s. 33, 46, 48). Ancak I. Dünya Savaşı’nda, Türk olmayan Müslimlerin önemli bir kısmının (Birecikli, 2009, s. 1026-1036; Şahin, 2011, s. 187-191) kendi devletlerini kurma çabası, bu siyasetin de iflâs etmesine sebep olmuştur. Osmanlıcılık ve İslâmcılık siyasetlerinin, milliyetçilik akımının etkisiyle başarısız olmasıyla, devlet yöneticilerinin ve Türk aydınlarının elinde sadece Türkçülük siyaseti kalmıştır. Türk tarihine, diline ve kültürüne önem veren ve devlet içerisindeki Türkleri, tek bir çatı altında toplamaya çalışan Türkçü anlayışın nüveleri 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Batı’da önce bir takım ilim insanları Türklerle ilgili dostane yazılar kaleme almış daha sonra da “Türkoloji” ve “Şarkiyatçılık” adı altında yürütülen, Türk diline ve tarihine yönelik Batılı perspektife dayanarak yapılan çalışmalarla Türkçülüğün temelleri atılmıştır (Orkun, 1977, s. 30-40). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’ni Batılı reformlarla kurtarma çabasında olan aydınlar, kültürel çalışmalarıyla Osmanlı’da Türkçülüğün gelişmesine katkı sağlamışlardır. Şinasi, Ziya Paşa, Şemsettin Sami, Ali Suavi ve Ahmet Vefik Paşa gibi isimler, Türk diline ve tarihine verdikleri önemle Türkçülüğün kültürel anlamda gelişmesine katkı sağlamışlardır (Akçura, 1978, s. 46-50). Yine aynı yüzyıl içerisinde Rusya’daki Türkler ise, Cedîdcilik akımı oluşturarak hem Batı ile yakınlaşmak hem de kendi dillerini ve kültürlerini korumak maksadıyla “usûl-i cedîd” okullarının kurulmasını sağlamışlardır. Cedîdciliğin önemli temsilcilerinden olan Gaspıralı İsmail Bey, “dilde, fikirde, işte birlik” şiarına dayanan anlayışıyla Rusya’daki Türkler arasında dil ve kültür açısından bir birlik sağlamak için “Tercüman” gazetesini çıkarmıştır (Akyol, 1993, s. 211-213). Daha sonraki süreçte birtakım Türkçüler, Rus devletinin de baskısıyla Osmanlı’ya göç etmişler ve Türkçü düşüncelerini, Osmanlı Devleti’ne taşımışlardır. Osmanlı’ya göç eden Türklerden biri olan Yusuf Akçura’nın 1904 yılında Mısır’da bulunan “Türk” gazetesinde “Üç Tarz-ı Siyâset” isimli makalesi yayımlanmış; makale, öngörülleri ve oluşturduğu etki ile “Türkçülüğün manifestosu” addedilmiştir. Akçura, makalede Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Akımların mukayese edildiği eserde, son tahlilde birbirine yakın kültürel ve dinî toplulukların birlikteliğinin daha kolay olacağı

belirtilmiş, İslâmcılık ve bilhassa da Türkçülükten yana bir tavır alınmıştır (Akçura, 1976, s. 19-36). Osmanlı’ya Rusya’dan göç eden Türklerden biri ise, Hüseyinzâde Ali (Turan) Bey’dir. Hüseyinzâde Ali Bey, Osmanlı Türkleriyle Rusya’daki Türklerin birleşmesi gerektiğinden bahsetmiş; “Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Avrupalılaşmak” anlayışıyla Ziya Gökalp’i etkilemiştir (Heyd, 1980, s. 78-79, 110). II. Meşrutiyet’in ilânı sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası’nın ülkeyi yönetebilecek konuma gelmesi, siyasî ve ilmî mânâda Türkçülüğün etkinliğini artırmıştır. Türkçüler; Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Genç Kalemler Dergisi gibi cemiyetlerde ve dergilerde faaliyet göstererek örgütlenmişlerdir. Bu dergiler ve derneklerle, Türkçülük ve Türkçecilik fikri gelişmiş ve Osmanlı Devleti’nin özellikle Balkan Savaşları sonrası dönemdeki politikası Türkçülük hâline gelmeye başlamıştır (Tunaya, 1988, s. 414-491; Arai, 2008, s. 49-126). Bu dönemde Türkçülüğün öncülerinden olan Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak” adlı eserinde “çağdaş bir İslâm Türklüğü” yaratma düşüncesini işlemiştir. Ümmet anlayışı yerine, millet düşüncesini savunan Gökalp, Türk milletini milliyetçilik fikrine yönlendirmeye çalışmıştır (Gökalp, 1976a, s. 1-99). 1923 yılında “Türkçülüğün Esasları” isimli eseri yayımlayan Gökalp, bu eserinde Türkçülüğü, sistemli bir şekilde ele almıştır. Bu eserde Gökalp, Türkçülüğü, gençler arasındaki zümrevî bir hareket olmaktan çıkarıp onu, milletin ülküsü hâline getirenin ve uygulayanın Mustafa Kemal olduğunu belirtmiştir (Gökalp, 1976b, s. 1-11, 69). Eserdeki Türkçü ve Batıcı düşünceler, hem Atatürk’ü hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmî ideolojisi olan Kemalizmi derinden etkilemiştir. Öyle ki Kemalizmin sembol ismi Mustafa Kemal, “bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin babası Namık Kemal, fikirlerimin babası ise Ziya Gökalp’tir” diyerek Gökalp’in fikirlerine ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur. Gökalp, Türkiye’de sosyolojinin kuruculuğunu da üstlenerek, Durkheim’in solidarizmini benimsemiş ve sınıf çatışmasını reddeden, iş birliği ve dayanışmaya göre hareket eden bir toplum biçimini savunmuştur (Parla, 1993, s. 9, 50-51, 68, 122-132). Onun bu düşünceleri, Kemalizmin halkçılık düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Gökalp, halkçılığın ve Türkçülüğün “izdivacından” meydana gelen Türk milletinin, “siyasette halkçı, harsta Türkçü” anlayışa sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir (Gökalp, 1976b, s. 178).

Kemalist rejim, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ortaya atılan Batıcı ve Türkçü fikirleri, kendi özgün düşünce çerçevesi doğrultusunda ele almıştır. Türk

milliyetçiliğinin, “ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkte yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmak” olduğunu söyleyen Atatürk (2010, s. 48), Türkçü ve Batıcı fikirlere, “realist” perspektiften yaklaşarak Kemalist rejimin temel görüşleri hâline getirmiştir.

1.2.3. Pozitivist Düşüncelerin Etkisi

Kemalizm akımı, Kemalistlerin Türkiye’yi modernleştirme projesi doğrultusunda birçok düşünceden etkilenmiştir. Bu düşüncelerden biri de şüphesiz ki pozitivistizmdir. Pozitivizm, kilisenin sosyal hayata etkisinin azaldığı, bilimin sosyal etkinliğini ve gücünü arttırdığı bir dönemde Avrupa’da ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda gelişim gösteren pozitivist düşünceler; bilime, deneye, gerçekliğe ve akla değer veren bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Pozitivizm kavramı, Fransızcada “gerçek olgu, kesin, kanıtlanmış” anlamlarına gelmektedir (Kutluer, 2007, s. 335-339). Pozitivizm kavramını ilk ortaya atan kişinin Saint Simon olduğu ancak onu, sistematize edenin Auguste Comte olduğu kabul edilmektedir (Meriç, 1996, s. 87-90). Pozitivizm, gerçekliğe ulaşmada bilimi merkeze alan, dinî ve dogmatik olana mesafeli duran; akıllı, deneyciliği ve gözlemi ön plana çıkaran bir anlayışa sahiptir. Pozitivizmi sistematize eden Comte, “Üç Hâl Yasası” uyarınca toplumların “teolojik, metafizik ve pozitif” aşamalardan geçtiğini iddia etmiştir. Comte, “teolojik” aşamada insanların dinî ve tanrısal olanla ilgilenip, gerçekliği aradığını; “metafizik” aşamada ise soyut olana, doğaüstü olana yönelerek gerçekliğe ulaşmaya çalıştığını belirtmiştir. İnsanların bu aşamalardan geçtikten sonra, deneye ve gözleme dayanan bir anlayışla bilimsel gerçekliğe ulaştıklarını belirtmiştir. Dinî olandan uzaklaşmayı temsil eden ve sürekli yapıcılıktan bahseden pozitivistizm, düzene dayanan bir ilerleme modelini savunarak yıkıcılığa karşı çıkmıştır. Dinî olana mesafeli duran pozitivistizm, diğer dinlere karşı kendi dinini yaratmıştır. Bu din, gerçekliği mutlak surette bilime, deneye ve gözleme dayandırmaktadır (Comte, 1964, s. 217-219; Prenant, 2006, s. 133-137).

Comte’un “pozitivist dini”, ortaya çıktığı tarihten başlayarak birçok coğrafyada etkili olmuştur. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti’dir. Comte, Mustafa Reşit Paşa’ya gönderdiği mektupla onu, pozitivist dine davet etmiştir. İslâm’ın metafizik aşamaya gerek duymadan doğrudan pozitivistizme geçebileceğini mektubunda vurgulamıştır

(Umran, 2009, s. 48-49). Daha sonraki süreçte pozitivizm, Osmanlı aydınları arasında yayılmaya başlamış ve toplumda etkinlik kazanmıştır. Öyle ki İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), adını pozitivizmin düzene dayanarak ilerleme fikrinden almıştır. İTC içerisinde özellikle Ahmet Rıza, pozitivizmi laik bir modele dayanarak savunmuştur. Ahmet Rıza, İTC bünyesinde görev almışsa da daha sonraki süreçte farklı nedenlerle İTC'den ayrılmıştır (Mardin, 1994, s. 49, 55-57, 102, 175, 180-220). Ayrıca İTC içerisinde yer alan Ziya Gökalp, Durkheim'in solidarizmine ilgi duyarak pozitivizme meylenmiştir. Çünkü Durkheim da "toplumsal olguları şeyler olarak incele!" öğüdüyle ve solidarist görüşleriyle, bilim dünyasında Comte'un pozitivizminin yerini sağlamlaştırmıştır (Giddens, 2012, s. 47; Jacoby, 2010, s. 129-131). Öte yandan pozitivizmin bilime dayanan toplum modeli yaratma düşüncesi de pozitivist anlayışa sahip, "tepeden inme" reformlarla toplumu düzenleyecek "Jakoben" önderliğe ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Birçok İttihatçı kendisini "Jakoben" önderlere benzetmiştir. Hatta yabancılar Talat Paşa'yı Danton'a benzetmişlerdir. İTC'nin pozitivist Jakoben politik mirasını da Kemalist ideologlar sahiplenmiştir (Ahmad, 1995, s. 113). Kemalist düşüncenin sembol ismi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1918'de Hatıraları'nda ifade ettiği şu cümleler dikkate değerdir:

"Ben her vakit söylerim. Burada da bu vesile ile arzedeğim. Benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda, bir coup ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi, efkar-ı avamı, efkar-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratımın derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeğe alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar senelik tahsil-i ali gördükten, hayat-ı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim. Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar. Mamafih bu meselede şayanı tetkik bazı noktalar var, bunları iyice tekrarrür ettirmeden işe başlamak hata olur." (İğdemir, 1980, s. 124).

Atatürk, bu metinden de anlaşılacağı üzere Jakoben bir modele dayanan "tepeden inme" yaklaşımıyla, toplumun Avrupa medeniyeti karşısındaki geri kalmışlığına son verebileceğini düşünmektedir. Türk toplumunu, elitler öncülüğünde Batı medeniyetinin düzeyine çıkarabileceğine inanmaktadır. Atatürk, 1934'te yaptığı bir konuşmada "Dünyada en hakiki mürşid, ilimdir, fendir; ilim ve fenin dışında mürşid aramak gaflettir, dalalettir" sözünü söyleyerek pozitivist anlayışını iyice açıklığa kavuşturmuştur. Kemalizm akımı, pozitivizmi modernleşen Türk düşünce sisteminin bir parçası olarak ele almış ve onun farklı yönlerine meylenmiştir. Pozitivizmin bilime dayalı bir toplum

yaratma idealini Jakoben ve elitlerin öncülüğünde gerçekleştirme fikri, Kemalizmin merkezine oturtulmuştur. Kemalist elitler, Atatürk'ün inkılâpçılık ilkesinde olduğu gibi düzenli olarak toplumu ileriye taşıyacak reformları gerçekleştirmişlerdir (Çubukçu, 2006, s. 17-22). Kemalist elitlerden Şükrü Kaya, “tarihte deterministiz, icraatta pragmatik maddiyatçıyız” diyerek reformların pragmatist ve pozitivist anlayışa göre şekillendiğini anlatmaya çalışmıştır. Bu reformlar gerçekleştirilirken, pozitivistme uygun olarak, laiklik ilkesi doğrultusunda dinî olduğu iddia edilen prangalar da bir kenara bırakılmıştır. Artık dinî kurumlar, ilerlemenin ve değişimin önünde bir engel olarak görülmekten çıkıp, devlet tarafından denetim altında tutulan bir yönetim aracına dönüşmüştür. Kemalist elitler, pozitivist ve Jakoben anlayışa dayanarak merkezî devletin rolünü artırmış ve Emile Durkheim'in solidarist korporatist düşüncelerine dayanan “sınıfsız, imtiyazsız, dayanışmacı” bir toplum fikrini kabul etmişlerdir (Köker, 1993, s. 235; Bora, 2017a, s. 149-150). Toplum, birbirine bağlı parçalar olarak ele alan pozitivist organik toplum fikri (Ballıkaya, 2015, s. 101), Kemalist düşüncede de mevcuttur. Kemalist ideologlardan Mahmut Esat Bozkurt, “Atatürk İhtilâli” adlı eserinde Türk toplumunu, birbirine bağlı parçalardan oluşan bir “piramide” benzetmiştir. Bu “piramide” göre yukarıda olan yönetici, gücünü, tabanda bulunan halktan almaktadır (Bozkurt, 2000a, s. 39). Kemalizm, “sınıfsız toplumda” bireylerin eşitliğine dayanan “solidarist” bir halkçılık siyaseti gütmüştür. Ancak modern bilime dayanan bir toplum kurma düşüncesinden hareketle, Kemalizmin “eşitliğe dayanan halkçılık” ilkesi, kurucu elitlere öncülük rolü verilerek “halka rağmen, halk için” siyasetine dönüşmüştür (Çelik, 2010, s. 95).

1.3. KEMALİZMİN “ALTI OK”U

Kemalizm akımının özünü Atatürk'ün “Altı Ok”u oluşturur. “Cumhuriyetçilik”, “milliyetçilik”, “halkçılık”, “laiklik”, “inkılâpçılık” ve “devletçilik” ilkelerinden oluşan “Altı Ok”, uzun yıllar CHP'nin Programlarında yer almıştır. Bu ilkelerden “cumhuriyetçilik”, “milliyetçilik”, “halkçılık” ve “laiklik”, 1927 yılında düzenlenen 2. Kurultay'da kabul edilen Nizamname'de yer almıştır. 1931 yılındaki 3. Kurultay'da ise bu dört ilkeye “devletçilik” ve “inkılâpçılık” ilkeleri de eklenerek, Kemalizmin özünü oluşturan “Altı Ok” ortaya çıkmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1935 yılında gerçekleşen 4. Kurultay'da kabul edilenin Parti Programında; “Parti'nin güttüğü bütün bu esaslar Kamâlizm Prensipleridir” denilmiştir (CHP, 1935a, s. 2). Partice güdüldüğü

söylenen bu esasların çok geçmeden, 5 Şubat 1937’de Anayasa’ya eklendiği görülmektedir.

1.3.1. Cumhuriyetçilik İlkesi

1921 yılında ortaya konulan Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu’nda “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir” denilerek, halkın kendi kendisini yöneteceği bir sisteme geçileceğinin işaretleri verilmiştir. Daha sonra 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmış, devletin şekli konusunda bir boşluk oluşmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilânıyla birlikte bu boşluk doldurulmuştur. Mustafa Kemal öncülüğünde 9 Eylül 1923 tarihinde oluşturulan Halk Fırkası’na da Cumhuriyetin ilânı sonrasında, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası adı verilmiştir. “Fırka” ibaresi ise 1935’ten sonra yerini “Parti” ibaresine bırakmıştır. Parti’nin hem adına yansıyan hem de “Altı Ok”un bir parçası olarak kabul edilen Cumhuriyetçilik ilkesi, ilk olarak 1927 yılındaki Kurultay’da kabul edilmiştir. Bu Kurultay’da, Fırka’nın “Cumhuriyetçi” olduğu ve “devlet şekli kanaat ve gayesi” olarak Cumhuriyetin kabul edildiği belirtilmiştir (Tunaya, 1952, s. 560-583; Ayata, 2010, s. 63; Bilâ, 1999, s. 55). 1931 yılında gerçekleşen 3. Kurultay’da kabul edilen Programda, “Fırka, Cumhuriyetin, millî hakimiyet mefkûresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder” denilerek cumhuriyetçilik ilkesine vurgu yapılmış ve bu anlayış diğer programlarda da sürdürülmüştür. Yine 1931 Programında (1931, s. 31-35), “cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek” önemli görülmüştür. Program, vatandaşa, “Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye devletine hürmet etmek” sorumluluğu yüklemiştir. Kemalist rejim; Programda, vatandaşlığı yükümlülükler üzerinden ele almış, vatandaşlığın siyasal katılıma dayanan yönüne dikkat çekmemiştir. Afet İnan tarafından derlenen Medeni Bilgiler eserinde de vatandaşlığın, oy hakkına ve yükümlülüklerle indirgendiği göz önünde bulundurulduğunda, “tek parti” dönemi CHP anlayışının, cumhuriyetçilik ilkesini millî iradeye dayandırdığı görülmektedir. İnan’ın derlediği eserde, demokrasinin “en mantıklı” olarak uygulandığı devlet şeklinin cumhuriyet olduğu ileri sürülmüş ve cumhuriyet ile demokrasi ilişkisine değinilerek “temsil”, “millî irade” gibi kavramlar ön plana çıkarılmıştır (Âfet, 1930, s. 45-46). Monarşinin ve teokrasinin karşıtı olarak ele alınan

cumhuriyet düşüncesi, “tek parti” döneminde, farklılıkların özgürce kendini ifade etmesine dayanan demokratik çoğulculuğu sağlayamamıştır. Tek parti döneminde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve âdeta rejime muhalif olan herkesin toplandığı Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler, “tek parti” döneminde partiler arası rekabete dayanan bir demokratik anlayışın ortaya çıkmasını önlemiştir (Ahmad, 1996, s. 15-17).

“Tekçi” politikalarla ulus-devlet inşa etmeye çalışan Kemalist rejim, cumhuriyetçilik ilkesini de milliyetçilik temelinde ele almıştır. Mustafa Kemal Atatürk, “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur” diyerek milliyetçilik ile cumhuriyetçilik ilkesi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir (Atatürkçülük, 1982, s. 14-15). Yine Mustafa Kemal, 1933 yılında yaptığı bir konuşmada; “Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir” diyerek (Atatürk, 1933, s. 10. Yıl Nutku), Türklük bilinci üzerinde yükselen bir cumhuriyet fikrinden bahsetmiştir. Parti’nin önemli isimlerinden Recep Peker de bu konuda; “Cumhuriyetsiz fakat milliyetçilik iddiasında bir Türkiye ne ise milliyetçi olmayan bir cumhuriyetçi Türkiye zihniyetini de onun gibi görmek en doğru bir düşünüş olur. İleri yaşayışımızın emniyeti için ulusçuluk vasfımız o kadar mühim ve o kadar üstündür” diyerek milliyetçiliğin kök salmadığı bir cumhuriyetin, uluslararası “zehirli cereyanlara” karşı kendisini koruyamayacağını söylemiştir. Türkiye’nin uluslararası “zehirli cereyanlara” karşı kapılarını “ulusçuluk kilidiyle” kapatması gerektiğini söyleyen Peker, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkesini birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele almıştır (Peker’den aktaran Parla, 1992, s. 124-140). “Tek partili” Cumhuriyetin Kemalist elitleri, cumhuriyetin milliyetçilik olmadan hep tehdit altında olduğunu düşünmüşler ve milliyetçiliğe, her türlü tehdide karşı sığınılacak bir önlem olarak yaklaşmışlardır.

1.3.2. Milliyetçilik İlkesi

Atatürk’ün “Altı Ok”undan biri olan ve Kemalizmin diğer ilkelerinin temelini oluşturan milliyetçilik ilkesi, ilk kez 1927’deki Parti Kurultayı’nda kabul edilmiştir. 1927’de gerçekleşen Kurultay’ın Programında CHF’nin; “milliyetçi” olduğundan,

eşitliğe zarar verecek imtiyazları kabul etmediğinden bahsedilmiştir. 1927'deki Programda, “vatandaşlar arasında en kuvvetli bağın, dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna inanan fırka, Türk dilini ve kültürünü hakkıyla yaymak ve geliştirmeyi esas eder” denilerek milliyetçi bir argüman ortaya konulmuştur (CHF, 1927, s. 5). 1931 ve 1935 Kurultayları'nda, ilerleme ve gelişme yolunda partinin uluslararası ilişkilerde diğer medeniyetlerle uyuma dayalı birlikteliği ortaya konulmuştur. Ancak uyuma dayalı birliktelikle beraber, Türk toplumunun karakteristik özelliklerinin ve özgür ulusal kimliğinin korunacağı vurgulanmıştır. Yine 1931 Programında; millî sınırların önemine dikkat çekilmiş, “Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bu günkü siyasî sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küldür” denilmiştir. Bu ifadelerle, Türkiye Cumhuriyeti'nin millî sınırlarının belli olduğu ve ülkenin herhangi bir yayılmacı emelinin olmadığı gösterilmek istenmiştir (CHF, 1931, s. 29-30; CHP, 1935a, s. 7). 1943 Programında ise Türk milliyetçilerinin, diğer milletlerin de faydasını düşündüğü ve diğer milletlerin dünyaya katkılarını takdir ettikleri söylenmektedir. Ayrıca Programda; “parti, milliyetçiliği Türk milleti içinde en yüksek bir insan düzeyine varmanın kök şartı ve vasıtası bilir” denilerek milliyetçiliğin toplumdaki bireylerin niteliğini de belirlediğine dikkat çekilmiştir (Parla, 1992, s. 41). Ülkede, Ekonomi ve Adalet Bakanlığı yapan Mahmut Esat Bozkurt ise, 1930 yılında Ödemiş'teki konuşmasında farklı etnik kimliklere yönelik şu sözlerle tepki göstermiştir: “Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da düşman da bilsin ki bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.” Türklerin hâkim unsur olarak ülkeyi yönetmesi gerektiğine değinen Bozkurt, Türk olmayanların da Türklere hizmet etmesi gerektiğini söyleyerek “Öz Türklüğün” önemli olduğu bir organik toplum anlayışına yönelmiştir (Bozkurt'tan aktaran Gödekli, 2017, s. 562).

Kemalist öncüler, Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerine bir “ulus-devlet” kurma sürecine giderek, Türkiye'deki halkı, tek bir ulusal kimlik etrafında bütünleştirmeye çalışmıştır. İmparatorluğun, “azınlıklar” arasında milliyetçilik akımının yayılmasıyla dağıldığını gören Kemalist milliyetçiler, kozmopolit bir toplum yapısını ve farklılıklara dayanan toplumu, devletin varlığına tehdit oluşturacağı gerekçesiyle Türk kimliği altında birleştirmeye ve bütünleştirmeye çalışmıştır. Milleti “dil, kültür ve mefkûre birliği ile”

tanımlayan Kemalistler (CHF, 1931, s. 30), farklı etnik kimliklerin dillerini ve kültürel farklılıklarını bir kenara koyarak, farklı etnik kimlikleri “Türkleştirmeye” çalışmıştır. Munis Tekinalp, “azınlıkların” Türkleştirilmesiyle ilgili eserinde; Türk kökenli olmayan kişilerin Türkleştirilmesi gerektiğini -kendince gerekçelendirerek- salık vermiştir⁸. Kemalist milliyetçilik, bu gibi asimilasyona dayalı düşüncelerle devletin varlığının korunması ve “ulus-devlet”in oluşturulması yolunda yer yer totaliter bir hâl almıştır (Çelik, 2010, s. 102-105). Rejim, bireysel hayata müdahil olmuş ve insanların yaşam tarzlarına karışarak her şeyi Türk kimliğine uygun hâle getirmeye çalışmıştır. Özellikle 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanı’nın akabinde hazırlanan “Şark Islahat Planı”nda, Kürtlerin bir kısmının yerleşim yerlerinin değiştirilmesine ve Kürtçenin yasaklanmasına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Kürtler de Kemalist rejim tarafından ülkenin menfaatleri düşünülerek “Türkleştirilmeye” çalışılanlar arasında olmuştur (Arslan, 2015, s. 141). Medeni Bilgiler eserinde de “Kürtlük fikri, Çerkeslik fikri ve hatta Lâzlık fikri veya Boşnaklık fikrinin propaganda edildiğinden” bahsedilerek, bu propagandalardan milletin etkilenmediği iddia edilmiştir. Eserde, Türk milletinin bütün unsurlarının aynı geçmişe, aynı ahlâka ve hukuka mâlik olduğu belirtilmiştir (Âfet, 1930, s. 28-29). Kemalist milliyetçilik, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir” anlayışını ve “Ne mutlu Türk’üm diyene” düşüncesini merkeze almıştır (Atatürk, 2010, s. 40). Kemalist elitler, bir yandan ülke içerisinde Türk olmayan veya kendisini Türk hissetmeyen unsurları Türkleştirme amacı güderken, diğer yandan da sınıf mefhumunu Türk kimliği içerisinde eritmeye çalışmışlardır. Sürekli olarak “sınıfsız, imtiyazsız bir topluma” vurgu yapan Kemalistler, 1931 CHP Programına “milliyetçi Türk amelesi ve işçilerinin hayat ve haklarını ve menfaatlerini göz önünde tutacağız” şeklinde bir ibare eklemişler; bir İş Kanunu’nun çıkarılacağını güvencesini vermişlerdir (CHF, 1931, s. 33). İşçileri, milliyetçi olarak kodlayan CHP Programı, onları, sınıf çatışmasına mahal verecek ideolojilerden uzak tutmak adına “milliyetçi Türk amelesi” tabirini kullanmıştır. Program, Mahmut Esat’ın 1930’daki “memleketin efendisi Türk” şeklinde çizdiği portreden farklı olarak, “milliyetçi Türklerin” işçi de olabileceğini göstermiştir. CHP

⁸ Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan Musevilere yönelik olarak “On Buyruk” adında bir öğüt listesi paylaşmıştır. Musevilerin isimlerini değiştirmelerine, konuşmalarına, hangi okula gideceklerine, kimlerle iletişim kuracaklarına, siyasal katılımlarına ilişkin olarak yaşamın her bölümünde Türk ulusal kimliğine uygun şekilde davranmaları gerektiği öğüdü verilmiştir (Tekinalp, 2004, s. 75-77).

Programlarında; Türk işçisini ve esnafını, “ulusun ana varlığı içerisinde fayda sağlayacak şekilde örgütlemekten” bahsedilmiştir (CHF, 1931, s. 33; CHP, 1935a, s. 18-19).

Kemalizmin sembol ismi Mustafa Kemal Atatürk, millet kavramını, ortak bir tarihi, dili ve kültürü paylaşmaya dayalı olarak ele almıştır. Mehmet Saray (2002, s. 9), Atatürk’ün millet anlayışının farklı etnik kökenleri, Türk milleti içerisinde değerlendirdiğini belirtmiştir. Atatürk’ün milliyetçiliği, “yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışıyla farklı milletlere saygı gösteren “korumacı bir milliyetçilik” anlayışdır. Kemalistlerin birçoğu, Atatürk’ün milliyetçilik düşüncesini merkeze alsa da, 1930’ların modası olan ırkçı zihniyet Türkleri “sarı ırk” olarak ele almış ve aşağılamıştır. Bunu gören Atatürk ve Kemalistler de bu mesele üzerine kafa yormaya başlamışlardır. Bu konuyu araştırma konusunda Atatürk’ten talimat alan Afet İnan, Şevket Aziz Kansu ile birlikte “Türklerin aşağı ırk olmadığını” ve “beyaz ırk” olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Türkiye’de binlerce insan cesedi incelenmiş, “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş Dil Teorisi” ortaya atılarak Türklerin en eski çağlardan beri medeniyetler kurduğu öne sürülmüştür. Bu düşüncelere dayanarak Anadolu’daki eski medeniyetler de sahiplenilerek bütün dillerin Türkçeden kaynaklandığı iddia edilmiştir. Avrupa’nın ırkçı ve aşağılayıcı tavrına yanıt veren Afet İnan öncülüğündeki çalışmalarla da Türklerin hem “brakisefal” olduğu hem de “beyaz ırk” olduğu düşüncesi ortaya konulmuştur (İnan, 1947, s. 61-190; Erden Kaya, 2015, s. 23-50). Afet İnan, Atatürk’ün bu konuya ilgisinin antropoloji bilimine katkı sağladığını belirtmiş; ırk üzerine yapılan çalışmaların, toplumsal hayatın farklı alanlarındaki insanların doğru şekilde sınıflandırılmasına katkı sağlayacağını ileri sürmüştür. Bu konu üzerine çalışan Reşit Galip de “uzun boylu, beyaz simalı, düz veya kemerli ince burunlu, muntazam dudaklı, çok kere mavi gözlü ve göz kapakları çekik olarak değil, ufki açıdan ‘Türk’ beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridir” diyerek Türklerin ırkî olarak, fiziksel özelliklerine dikkat çekmiştir (Galip’ten aktaran Aydın, 2009, s. 361-362). Kemalist milliyetçilik her ne kadar millet anlayışını “dil, kültür ve mefkûre” birlikteliğine dayandırsa da, Avrupa’nın “aşağı ırk” tezini çürütmek için ortaya atılan tezler ve çalışmalar, Kemalist milliyetçiliği “ırkçı” paradigmaya yakınlaştırmıştır. Bu konuda Şükrü Saraçoğlu’nun “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar, aynı zamanda bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz” sözleri, Kemalizmin milliyetçilik anlayışının özetidir. Son kertede

Kemalizmin, hem soya hem de kültüre dayanan ikili bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Ancak Kemalist milliyetçilik, Turancılığı ve yayılmacı milliyetçiliği, dönemin şartları gereği reddetmiştir. Bu konu, çalışmanın üçüncü bölümünde daha detaylı tartışılmıştır.

1.3.3. Halkçılık İlkesi

Halkçılık ilkesi, Kemalizmin ana ilkelerindendir ve kökleri partinin 1923 Nizamnamesine kadar uzanmaktadır. Partinin 1923 Nizamnamesinde halk kavramının herhangi bir sınıfla sınırlı olmadığı ve halk içerisinde kimseye ayrıcalık tanınmadığı vurgulanmıştır (Parla, 1992, s. 25). CHF'nin 1927 Kurultayı'nda ise, partinin “halkçı” bir fırka olduğu belirtilmiştir. “CHF, kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eder ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın ve hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan ve halkçı kabul eder” şeklindeki ifadeyle, halk içerisindeki farklı insanların ayrıcalıkları kesin bir dille reddedilmiştir (Bilâ, 1999, s. 55). 1931 Programında, ülkenin farklı sınıflardan oluşmadığı ancak sosyal yaşamın ve “iş bölümü” nün gereği olarak farklı mesleklerden oluştuğuna değinilmiştir. Ayrıca Programda farklı meslek gruplarına ve bunlar arasındaki ilişkiye şöyle yer verilmiştir:

“A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur” (CHF, 1931, s. 31-32).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Kemalizmin halkçılık yorumu, Gökalp'in “Durkheimcı” solidarist-korporatist perspektifinden etkilenmiştir. Solidarist korporatizm büyük ölçüde Emile Durkheim'ın dayanışmacı ve organik toplumcu anlayışına dayanmaktadır. Solidarist korporatizm, bireylerin veya sınıfların çıkar uğruna çatışma içinde bulundukları toplum tipinden ziyade, bireylerin meslekî ve toplumsal mânâda dayanışmaya ve iş birliğine dayanarak örgütlendiği bir toplum tipine dayanmaktadır (Parla, 1993, s. 91-93, 123). Solidarist korporatizm düşüncesi, korporatizmin çatısı altında yer alan faşist korporatizmden de birtakım özellikleri bakımından ayrılmaktadır. Faşist korporatizmde; fertler, sosyal yapı ve sivil toplum, devletin her yerde var olması sorunu nedeniyle etkinliklerini yitirirler. Faşist

korporatizmde meslekî birlikler, devletin sivil toplumu baskıcı bir anlayışla yönetmesine imkân tanır (Göze, 2013, s. 354-366). Ancak solidarist korporatizmde meslekî birlikler ve korporasyonlar, devlet ve sivil toplum arasında konumlanan ara katmanlardır. Solidarist modelde meslekî korporasyonlar, fertlerin çıkarlarının temsil edildiği, devletin baskıcı politikalarının sınırlanabildiği yerlerdir. Korporasyonlarda fertlerin çıkarları korunduğu gibi fertlere sosyal sorumluluklar da yüklenmektedir. Faşist korporatizm, liberalizmi, bireyin hak ve çıkarlarını tamamen reddederken; solidarist korporatizm, liberalizmi kendi amaçlarına uygun hâle getirmeye çalışmaktadır. Parla, Kemalist tek parti döneminde faşist korporatizme meyledenler olduğunu söylese de Kemalistlerin genel anlamıyla solidarist-korporatist anlayışa sahip olduklarını ileri sürmüştür (Parla, 1993, s. 98, 99, 220). Yine Karatepe, Kemalist korporatizm anlayışının zaman zaman faşist korporatizmle yakınlaştığını, özellikle Recep Peker'in CHP'nin politikalarını faşist korporatizme çektiğini, tek parti döneminde çıkarılan kanun maddelerinde faşist korporatizme yönelik ifadeler olduğunu iddia etmiştir. Bütün bunlara rağmen Karatepe'ye göre, bu dönemde Kemalizm genel hatlarıyla solidarist-korporatist anlayışını sürdürmüştür (Karatepe, 2014, s. 162). Kemalistler tarafından genel itibarıyla benimsenen solidarist-korporatizmde farklı meslek grupları arasında bir karşıtlık değil; uyuma, iş birliğine, dayanışmaya dayalı bir ilişki ortaya konulmuştur. 1935 Kurultayı'nda da halkçılık ilkesinin esas amacının sınıf kavgası yerine “sosyal düzenlik ve dayanışmanın elde edilmesi” olduğuna açıkça değinilmiştir (CHP, 1935a, s. 7-9). Programlar üzerinden değerlendirildiğinde Kemalist halkçılık anlayışının, aslında zımni bir biçimde sınıfları kabul ettiği ancak sınıf çatışmasından çekindiği söylenebilir. Sınıf kavramının ideolojik muhteviyatından endişe edildiği için “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış” bir toplumdan bahsedilmektedir. Ayrıca 1931 Programında da “milliyetçi amele ve işçilerin haklarını” korumaktan bahsedilmesi, işçilerin sınıf bilincine ermesini milliyetçilik vasıtasıyla engellemeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Patronuyla aynı milliyeti paylaşan işçinin, onunla barış içinde ve uyumlu bir şekilde çalışmasına gönderme yapılmaktadır.

Kemalizmin halkçılık anlayışı, milliyetçilik anlayışıyla iç içe geçmiştir. Kemalist elitler, Türk milliyetçiliğini; sınıfsız, iş bölümüne ve iş birliğine dayanan bir toplumun yaratılması amacıyla ön plana çıkarmıştır. Bu konuda Recep Peker, sınıf çatışmasının milliyetçiliğe de zarar verdiğini belirtmiştir: “Bu çatışma bir devletin yaşamasında ve

tehlikelerden korunmasında en büyük kuvvet olan millî birliği ve milliyet fikirlerini yavaş yavaş tahrip ediyor. Bu sebeple biz sınıflaşmayı reddediyor ve bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa ediyoruz.” Mezkûr ifadeler Peker’in, özünü milliyetçiliğin oluşturduğuna inandığı halkçılık anlayışını ortaya koymuştur (Parla, 1992, s. 112). Yine Peker, milletin “her ferdini öteki kadar hak ve şeref sahibi sayan, işçiye patrona, patronu işçiye mahkûm” etmeyen halkçılık anlayışlarının olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türk köylüsün de kendi malına mülküne sahip çıkacağından, özel mülküne sadık kalacağından, sosyalizme yönelmeyeceğinden ve köylünün çıkarına olanın kooperatifler olduğundan bahsetmiştir (Peker, 1935, s. 38-54). Atatürk ise, meslekî farklılıkların siyasî zeminde sınıf çatışması olarak dile getirilmesine karşı çıkmış ve toplumu kucaklamaya dönük düşünceler ortaya atmıştır: “Gûya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malûmdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir.” Atatürk, ülkedeki partilerin, sınıfları dile getirmeye çalıştığını ancak ülkede sınıfların olmadığını ileri sürmüştür (Atatürk’ten aktaran Parla, 1991b, s. 99-102). Bunun yanında CHP, İttihat ve Terakki’den devraldığı “millî burjuvazi” yaratma projesini de devam ettirmiştir. Ülkenin sermayedarlar öncülüğünde kalkınacağını düşünen Kemalistler, “yerli milyonerler” yaratma fikrinden hareketle, işçileri sermayenin gelişmesine katkı sağlayan uyumlu milliyetçi “ameleler” olarak yetiştirmeye çalışmıştır (Boratav, 2005, s. 19-57; CHF, 1931, s. 33).

Yine Kemalist ideoloji, Türk Ocakları’nın⁹ “halka öncülük eden aydınlar” fikrinden ve Gökalp’in Rus Narodniklerini andıran “halka doğru” anlayışından etkilenmiştir (Bora, 2017a, s. 207). Gökalp, seçkinlerin halka gitmesi gerektiğinden ve halka, kendilerinde bulunan medeniyeti götürmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. Halka doğru giden seçkinlerin; halkın giyimini kuşamını, örfünü âdetini, edebî ve tarihî eserlerini, özetle halkın sahip olduğu kültürü öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Gökalp, 1976b, s. 41-43). Gökalp’in bu düşüncelerinden etkilenen Kemalistler, hem ideolojilerini yaymak hem de halkı eğitmek adına Halkevlerini oluşturmuşlardır. Türk Ocakları’nın 1931’de

⁹ Türk Ocakları 1912 yılında kurulan, Türkçülerin ilmî ve kültürel çalışmalarının merkezi olan cemiyettir. Bu cemiyet, İTC dönemi ve Kemalist rejim döneminde faaliyet göstermiştir. Ocak; CHF içerisindeki bazı kimselerin aleyhte propagandaları nedeniyle 1931’de kapatılmış ve malları Parti’ye aktarılmıştır. Kemalist rejimin Ocağı kapatmaktaki esas amacı, kendisine alternatif oluşturabilecek muhalif örgütleri engellemek istemesidir. Ocak, 1949 yılında yeniden açılmış (Darendelioğlu, 1977, s. 47-49, 57-61) ve hâlen faaliyet hâlinde bulunmaktadır.

kapatılması üzerine, onun yerine “halkçılık” ilkesini tatbik edeceği düşünülen Halkevleri, 1932 yılında açılmıştır. Halkevleri, devletin ideolojik aygıtı olarak cumhuriyet inkılâplarını halka anlatmak, halkı Kemalist ideolojiyle bütünleştirmek üzere tasarlanmıştır. Kemalist ideolojiyi ve devlet politikalarını, resmî devlet ideolojisi olarak halka aktaran Halkevleri, Demokrat Parti (DP) iktidarıyla kapatılmış ve malları hazineye aktarılmıştır (Gurallar Yeşilkaya, 2003, s. 61-80; CHF, 1932, s. 3-21).

1.3.4. Laiklik İlkesi

Laiklik ilkesi, Kemalizmin ana ilkelerinden biri olarak 1927 yılında kabul edilmiştir. 1927 yılındaki Kurultay’da, Fırka’nın laik olduğuna değinilmiştir. Fırkanın, “devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından” saydığına yer verilmiştir (Bilâ, 1999, s. 55-56). 1931’deki ve 1935’teki Parti Programlarındaysa, Fırka’nın, “devlet idaresinde bütün kanunların nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını” kabul ettiği yazmaktadır. Dinin vicdaniliğinden söz ederek dinî düşüncelerin devlete ve dünyevî işlere dahil olmaması gereğinden söz edilmiştir (CHF, 1931, s. 31; CHP, 1935a, s. 11). Laiklik, ilk çıkışı itibarıyla, Hristiyan olup din işleriyle ilgilenmeyenlere verilen bir isimden türemiştir. Kavram, daha sonra geliştirilerek akla vurgu yapılmış ve dinî olan ile siyasî olanın ayırımına yönelik bir anlam kazanmıştır. Kavram bugüne din ve devlet işlerinin ayrılması ve dinî özgürlüklerin sağlanması mânâsını edinerek gelmiştir (Bilge, 1978, s. 605-606). Laiklik, pozitivist anlayışla hareket eden Kemalistlerin, akla ve bilime dayanan bir toplumsal yapı kurma gayelerini de destekleyici bir unsur olmuştur (Mert, 2009, s. 199). Kemalizmin altı ilkesinden biri olan laiklik, Kışlalı’ya göre devletçilik dışındaki diğer ilkelerin de temelini oluşturmuştur. Kışlalı, farklı dinlere hoşgörüyü yaklaşan muhteviyatıyla Kemalist laiklik anlayışının, cumhuriyetçi ve demokrat fikirleri sağlamlaştırdığını savunmuştur. Ona göre ümmet fikrinden ulus anlayışına geçme idealine katkısıyla milliyetçilik ilkesini tamamlayıcı unsur olan laiklik, akılcı ve bilime dayanan bir dünya görüşünü desteklemesiyle de inkılâpçılık ilkesini tamamlamıştır. Kışlalı, laikliğin dinî argümanlara dayanan elitizmin karşısına halkı yerleştirerek, Kemalist halkçılık ilkesinin uygulanmasına katkı sağladığını belirtmiştir. (Kışlalı, 2001, s. 37).

Öte yandan laikliği düşüncelerinin merkezine alan Kemalistler, Osmanlı Devleti'nin dinî kaynaklara dayanan monarşisini yıkıp, yerine laik ve ulusal bir cumhuriyeti inşa etmeye çalışmışlardır. Bu anlayış doğrultusunda da 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırılmış ve eğitimde de ulusal birlik sağlanmıştır. Daha sonra alternatif İslamî yorumlar geliştiren tekke ve zaviyelere de son verilmiştir. Halifeliğin kaldırılması ve tekkeler, zaviyeler gibi farklı odaklarca verilen dinî eğitime son verilmesi, dinî iktidar boşluğunu doğurmuştur. Kemalistler, bu dinî iktidar boşluğunu da Diyanet İşleri Başkanlığı ve dinî eğitim veren okullar aracılığıyla doldurmaya çalışmışlardır (Karpaz, 2010, s. 130-131; Kili, 1998, s. 120-122). Din ve devlet işlerini ayırmak istediğini söyleyen Kemalist elitler, dinin devlet işlerine karışmadığı ancak devletin dinî olanı merkezileştirdiği ve dinî meselelere müdahale edebildiği bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı aracılığıyla da dinî argümanların ortaya konduğu alan kontrol altına alınmıştır. Sonraki süreçte ise, Avrupa'dan Medenî Kanun, Ceza Kanunu gibi kanunlar alınmış ve sosyal hayatı düzenleyen kurallar laikleştirilmiştir. 1925'te devlet memurlarına şapka takma zorunluluğu getirilmiş, 1928'de Latin harfleri, Türk harfleri olarak kabul edilmiştir. Yine 1928 yılında “devletin dini İslâmdır” ifadesi Anayasa'dan çıkarılmış ve politikacıların yemin metinlerindeki dinî ifadeler de kaldırılmıştır (Tunçay, 1981, s. 225-231). Din ve devlet işlerini ayırma iddiasında olan Kemalist rejim, dini daha ulusal hâle getirmeye çalışarak Kuran'ı, ezanı ve diğer dinî metinleri Türkçeleştirmiştir. Atatürk, pozitivist bir anlayışla “Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır” demiştir. Atatürk bu tavrıyla, insanların hem kendi dinlerinin metinlerini kendi millî dillerince anlayabilmesinin hem de dinin daha ulusal ve rasyonel bir perspektiften değerlendirilebilmesinin önünü açmıştır. Arap ve Fars alfabesiyle yazılan Osmanlı Türkçesinin, Türk toplumunun önemli bir kısmı tarafından bilinmediğini gören Atatürk (Parla, 1992, s. 271-273), yeni harflerin kabulü ve dinî metinlerin Türkçeleştirilmesi yoluyla halka ulusal bilinç aşılama çalışmıştır. Atatürk'ün “Türk Devleti lâiktir. Her reşit, dinini intihapta serbesttir” sözleri ekseninde hareket eden Kemalist düşünce (Âfet, 1930, s. 19), farklı dinlere hoşgörü temelinde yaklaşma düşüncesinden hareket etmiştir. 5 Şubat 1937 yılında da laiklik ilkesi Anayasa'ya dahil edilmiştir.

Öte yandan Kemalizmin sembol ismi olan Atatürk, milleti de laik bir perspektiften değerlendirerek şunu söylemiştir:

“Din birliğinin de millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüzün önündeki millet tablosunda bunun aksini görmekteyiz. Türkler, İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din; ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin, ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti, milli hislerini, milli heyecanlarını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed’in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi. Türk milleti milli hissi; dini hisle değil fakat insani hisle yan yana düşünmekten zevk alır.” (Âfet, 1930, s. 21).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Kemalizmin öncü isimleri, millet tanımında ve sosyal hayata dair diğer düşüncelerinde dinî olan fikirleri değil, ulusal ve laik olan fikirleri benimsemişlerdir. Milleti; İslâmcı, ümmetçi ve dinî saiklerle değil, ulusal fikirler ekseninde ele alarak modern ulus-devleti oluşturmaya çalışmışlardır (Mert, 2009, s. 206).

1.3.5. Devletçilik İlkesi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Kemalistler, İTC’nin ülkeyi kalkındırmak için ortaya koyduğu “millî burjuvazi” yaratma girişimlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Atatürk de Osmanlı Devleti’nin son yıllarında “millî ticaret müesseselerinin birer birer elimizden çıktığını” vurgulamış ve “artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek için, ticaretin hariç ellerde bulunmasına mani” olunması gereğinden söz etmiştir (Parla, 1992, s. 238-239; Özkazanç, 2017, s. 72). Ancak her ne kadar “millî burjuvazi” yaratmak arzulansa da 17 Şubat 1923’te İzmir’de düzenlenen İktisat Kongresi’nde yabancı yatırımcılara yeşil ışık yakılmıştır. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile bir yandan kapitülasyonlar kaldırılırken, diğer yandan Osmanlı borçlarının önemli bir kısmı, ödenmek üzere Türkiye’ye bırakılmıştır. 1924 yılında ise, Türkiye’nin ilk ulusal bankası olarak İş Bankası kurulmuş ve bu bankanın siyasî isimleri öncülüğünde yabancı yatırımcılar, yatırım yapmaya teşvik edilmiştir. Bu dönemde yerli ve yabancı ortaklar birçok şirket kurmuştur (Boratav, 2005, s. 40-43). Daha sonraki süreçte tarımın ve yerli girişimlerin desteklenmesi adına 1925’te “aşar vergisi” kaldırılmış, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. “Yerli milyonerler” yetiştirmek amacıyla devlet; tütün, şeker, petrol vb. alanlarda önce tekeller oluşturmuş, ardından bu tekellerin ticari faaliyetlerini yerli girişimlere bırakmıştır (Bilâ, 1999, s. 59). 1923-1929 yılları arasında devleti yönetenler, serbest piyasa modelini uygulamak için olabildiğince çaba sarf etseler de 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz sonrasında, ekonomi politikası değiştirilmiştir. 1923-1929 döneminde serbest piyasa ekonomisini canlandırmaya çalışan

devlet; yerli özel girişimlerin ve teknik bilgi sahibi insanların yetersizliği nedeniyle, krizden sonra ülke ekonomisini koruyabilmek adına “Devletçilik” politikasına yönelmiştir. Devletçilik politikası ise, serbest girişimciyi ve özel ekonomik girişimleri mümkün olduğunca destekleyen, ancak serbest girişimcinin gücünün yetmediği noktada piyasaya devletin müdahale etmesine dayanan ekonomik ve siyasî modeldir. Devletçilik siyaseti ile, ağır sanayi hamlelerinin birçoğu devlet tarafından gerçekleştirilmiş ve ülkenin kalkınması adına devlete temel sorumluluk yüklenmiştir. Karma ekonomiyi benimseyen devlet yöneticileri, kapitalizmi de sosyalizmi de reddetmiştir (Kili, 1976, s. 73-75).

Devletçilik ilkesi 1931 yılında CHF Programında kabul edilmiştir. Programda (1931, s. 31), devlete iktisadî meselelerde öncelikli sorumluluk verilmiştir:

“Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde - bilhassa iktisadî sahada – Devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır.”

Devlete iktisadî alanda öncülük rolü veren 1931 Programında aynı zamanda; çalışmanın ve ihracatın artması gereğinden, serbest girişimcinin destekleneceğinden, devlet idaresinde tasarruf yapmaktan bahsedilmiştir (CHF, 1931, s. 23). Parti’nin 1935 Programındaysa (1935a, s. 9-10), ülkenin kalkınması için devletçi politikaların uygulanması gereği şu sözlerle vurgulanmıştır:

“Özel kınav¹⁰ ve çalışma esas olmakla beraber, imkan olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzu genliğe ve yurdu bayındırlıkta erdirmek için, cetvel ve yüksek asıg¹¹ların¹¹ gerektirdiği işlerde hele ekonomik alanda, devleti filîğ surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır. Devletin ekonomi işleri ile ilgisi filîğ surette yapıcılık olduğu kadar özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.”

Yine Programda; devletin, milletin faydasına olacak ekonomik işlere müdahil olacağı belirtilmiştir. Devlet, eğer herhangi bir iş kendisi yapmak istiyorsa ve bu iş özel sektörün elindeyse, bu işi devletin yapması için yasa çıkarılması gerektiği ve özel sektörün zararının tazmin edilmesi gerektiğine yönelik ifadelere de Programda yer verilmiştir (CHP, 1935a, s. 10-11). Programlarda da belirtildiği gibi devlet, 1930’lu yıllarda birçok işletmeyi devletleştirmiş ve devletin sanayideki ekonomik atılımlarını kontrol etmek üzere, 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi ve Kredi Bankası’nı kurmuştur. Bu

¹⁰ Kınav: Faaliyet.

¹¹ Asıg: Menfaat, çıkar.

kurumlar da bir yıl sonra Sümerbank'ta birleştirilmiştir. Devletçilik ilkesi kapsamında yine 1930'lu yıllarda Sümerbank'ın öncülük ettiği sanayi programları uygulamaya konmuş ve devlet, sanayileşme sürecinin öncelikli uygulayıcısı olmuştur (Bahçe ve Eres, 2017, s. 27). Atatürk de Türk milletinin “yaratılıştan devletçi” olduğunu söyleyerek devletçilik hususunda şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin tatbik ettiği devlet sistemi ... sosyalizmden alınmış alelade bir nakil değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğma, Türkiye'ye has bir sistemdir. Bize göre devletçiliğin manası şudur: Şahsın teşebbüsünü desteklemek fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve yerine getirilmemiş vazifelerini göz önünde tutarak vatanın iktisadiyatını devletin eline bırakmak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kısa bir zaman içerisinde, uzun zaman düşünülmüş ve arzu edilmiş fakat vatanda mevcut şahsi ve hususi teşebbüsün asırlarca başarmaya muktedir olmadığı şeyi yapmaya muvaffak olmuştur” (Borak, 2004, s. 347).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Atatürk, devletçi politikaların sosyalizmden bağımsız olarak, Türk devletinin ve milletin menfaatleri göz önüne alınarak oluşturulduğunu ifade etmiştir. Atatürk, Türk halkının “yaratılıştan devletçi” olduğunu söylemiş ve devlet öncülüğünde bir kalkınmayı ön plana çıkartmıştır. Kemalist rejim, bu politikalarla solidarist-korporatist bir ekonomik modeli benimsemiştir. Toplumun “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle” olarak hareket etmesini, meslekî birliklerin işbirliği ve uyuma dayanan bir anlayışla oluşturulmasını savunmuştur (Perinçek, 1999, s. 45-56). Özellikle Peker, ekonomik krizle liberal devletin çöktüğünü belirtmiştir. O, “sınıf devletinin er ya da geç mutlaka doğru yolu bulacağına ve muvaffakiyeti ancak ulusal devlet yoluna girmekle bulacaklarına” itimat ederek tekeli olmayan bir korporatizmi benimsemiştir (Parla, 1992, s. 129-131). Bu kalkınma hamlesi daha çok ekonomi politikalarını merkeze almış olsa da devletçi ve müdahaleci politikalar, siyasî alanı da etkilemiştir. İstiklâl Mahkemeleriyle muhalefeti susturan ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapattıran CHF (Tunçay, 1981, s. 104-186), “devlet güdümlü” ekonomi politikalarına benzer bir şekilde, siyaset sahnesinde “devlet güdümlü”¹² bir parti oluşturmuştur. Bu partinin adı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. SCF, dünya ekonomik krizinin olumsuz etkilerinin, muhalefet aracılığıyla azaltılması ve Türkiye'de hükûmeti

¹² Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal'in arzusuyla Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Fethi Okyar, Atatürk'ün “tarafsız” kalmasını da şart koşarak Mehmet Nuri (Conker) Bey, Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, Ahmet (Ağaoğlu) Bey ve Mustafa Kemal'in kardeşi Makbule Hanım'ın da katılımıyla Parti'yi oluşturmuştur. Mustafa Kemal, hükûmeti denetleyecek bir partiye ihtiyaç duyulduğu için bu partiyi kurdurmuştur. Parti, Mustafa Kemal tarafından kurdurulduğu için literatürde, “güdümlü muhalefet partisi” olarak yer almıştır (Turan, 1995, s. 295, 297).

denetleyen bir demokratik anlayışın filizlenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Parti, o dönemdeki Atatürk ilkelerine bağlı kalmış ancak liberal bir çizgide siyaset yürütmüştür. “Güdümlü” olarak kurulan Parti, bir süre sonra İzmir’de miting düzenleyince, İzmir halkının önemli bir bölümü, CHP’ye karşı bütün öfkesini kusarak SCF’yi desteklemiştir. SCF, CHF’ye muhalif olan herkesin parti içine kanalize olmasıyla 17 Kasım 1930’da kapanmıştır. Partinin kapanmasına yönelik ise birçok iddia mevcuttur. Partinin Fethi Bey’in isteğiyle kapandığını söyleyenler olduğu gibi, Parti’nin zorlamayla kapatıldığını söyleyenler de olmuştur (Çavdar, 1995, s. 296-302; Karpaz, 2010, s. 51). Sonuçta, “tek partili” dönemdeki çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kemalist öncüler, devletin ekonomik alanda öncelikli aktör olarak ekonomik girişimlerde bulunması ve özel girişimleri desteklemesine önem verirken, diğer yandan da çok partili siyasal hayatın hazırlayıcısı olarak ve demokratik çoğulculuğun öncüsü olarak hareket etmeye çalışmışlardır. SCF ise literatürde “güdümlü muhalefet” olarak kabul edilse de birçok kişinin desteğini almış ancak daha sonra, CHF’ye gelen tepkilerden dolayı, CHF’nin siyasal gücünü sınırlandırdığı için ve CHF’ye karşı şiddetli bir muhalefet alternatifi oluşturması¹³ nedeniyle kapanmıştır (Turan, 1995, s. 295, 297, 305-309).

1.3.6. İnkılâpçılık İlkesi

İnkılâpçılık ilkesi, 1931 ve 1935 yılındaki Kurultaylar’da kabul edilen Parti Programlarına ayrıntılı biçimde girmiştir. Programlarda yer verilen ilkenin tarifinde, Türk milletinin fedakârlıklarla gerçekleştirmiş olduğu inkılâplara sadık kalınmasının ve bu inkılâpların korunmasının altı çizilmiştir (CHF, 1931, s. 31; CHP, 1935a, s. 12). 1935 Programında Türk dili alanındaki Öz Türkçeci anlayışın etkisiyle, inkılâpçılık kavramı yerine devrimcilik ifadesi kullanılmıştır. Programlardan da anlaşılacağı üzere Kemalistler, sürekli olarak devrimlerin korunmasından bahsetmişlerdir. Çünkü devrimlerin tehlike altında olduğunu düşünmüşlerdir. Mustafa Kemal (1970, s. 14), en önemli devrimlerinden birini anlattığı Nutuk’ta, “Osmanlı Hükûmetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan

¹³ CHF’ye yönelik şiddetli muhalefetin sebebi ise “CHF’nin halka tepeden bakan bir devlet dairesine” dönüşmüş olması ve halkın giderek yoksullaşmasıdır (Bilâ, 1999, s. 61). Ayrıca Kemalistler, “halk için, halka rağmen” anlayışı ile halkın istek ve taleplerinden ziyade elitist bir anlayışla hareket etmişler ve pozitivist düşüncelerini halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kemalistlerin bu elitist-pozitivist düşüncelerini ve tavrını reddeden kesimlerin, SCF’ye yönelmesi olağan dışı görülmemelidir.

ettirmek lâzım geliyordu” diyerek, bağımsızlık mücadelesinde monarşiyi yıkıp ulusun egemenliğini tesis etmenin ne kadar güçlkle gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Atatürk, inkılâpların Türkiye için Kurtuluş savaşı kadar mühim olduğunu hatırlatarak şöyle söylemiştir:

“İstila ordularının memleketten kovulmasına hatta muahedelerle kazanılan istiklalin mahfuz kalmasına rağmen inkılabı tahakkuk ettirilmemiş bir Türkiye’nin yaşaması ve kurtulması mümkün olamazdı. İnkılabın en büyük ve en kıymetli eseri cumhuriyettir. Fakat bu büyük eserin yanında yeni medeni kanunun ve adli kanunların yapılması, şeri mahkemelerin, medreselerin kaldırılması, tek mahkeme ve tek mektep usullerinin konması, dervişliğin menedilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, şapka giyilmesi ve nihayet yeni Türk harflerinin kabul olunması, hiçbir ötekenden ehemmiyetsiz olmayan ve her biri diğerini tamamlayan bir sıra inkılap semereleridir.” (Parla, 1992, s. 117-118).

Atatürk’ün bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere inkılâpçılık ilkesi, aslında diğer ilkelerin uygulanması ve işgalci güçlere karşı verilen Kurtuluş Savaşı sürecinin tamamlanmasıyla ilgili ilkedir. Kemalistler, Osmanlı Devleti’nden beri süregelen reformları hızlı bir biçimde tatbik etmiş ve Türk toplumunu “muasır medeniyetler seviyesi” ne çıkarmaya gayret etmişlerdir. Pozitivist ve elitist fikirlerden hareket eden Kemalistler, sınıf mücadelesine dayanan bir devrim fikrinden ziyade, Türkiye’de modern ulus-devlet oluşturmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Kemalistler, toplumu, Türk kimliği etrafında bütünleştirerek modernleşme hedeflerine yöneltmeyi amaç edinmişlerdir (Çubukçu, 2006, s. 13). Modernleşmeyi sağlayacak, Türkiye’yi Batılı devletlerin gelişmişlik düzeyine çıkartacak güç olarak da “millî burjuvazi” vücuda getirmek hedeflenmiştir. Kemalistler, İTC’den aldıkları “millî burjuvazi” fikriyle yerli milyonerler yaratmaya çalışarak ve çeşitli yenilikler gerçekleştirerek, “muasır medeniyetler seviyesi”ne ulaşacaklarını düşünmüşlerdir.

Öte yandan Ahmet Taner Kışlalı (2001, s. 60-61), Kemalizmin “devrimcilik” algısının iki yönü olduğunu vurgulamıştır. Kemalist devrimciliğin ilk yönünün çağdışı kurumları yıkarak “yeni kurumlar oluşturmak” olduğunu; ikinci yönünün ise “değişimlere ve yeniliklere sürekli açık kalmak” olduğunu söylemiştir. Kışlalı, Atatürk’ün “Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır.” sözlerinin sürekli olarak değişimi vurguladığını, akıl ve bilim öncülüğünde bir anlayışı yansıttığını belirtmiştir. Yine Atatürk, 1923 yılında Konya’da yapmış olduğu bir konuşmada aydınlar ile halk arasındaki kopukluğun Osmanlı Devleti’nin sonunu getirdiğini söylemiş ve

aydınların halka yönelik dayatmacı ve millî olmayan tutumunu eleştirmiştir. Aydınlarla yönelik olarak “halka vereceği bilgiler, göstereceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalıdır” diyen Atatürk, Batı’nın ilmini ve Türk milletinin kültürel birikimini inkılâplarının merkezine koymuştur (Hâkimiyeti Milliye, 1923).

1.4. 1938’DEN SONRA TÜRKİYE’DE YAŞANAN GELİŞMELER BAĞLAMINDA KEMALİZM VE FARKLI KEMALİZMLER

Atatürk’ün vefatının ardından, Kemalist Türkiye’de birçok gelişme yaşanmış ve Kemalizm akımına yönelik olarak farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu başlığının altında, Atatürk’ün vefatından sonra yaşanan gelişmeler ve Kemalizme getirilen farklı yorumlar incelenmiştir.

1.4.1. Atatürk’ün Vefatından Sonra Kemalizm

Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938’deki vefatının ardından, Cumhurbaşkanlığı ve Parti Genel Başkanlığı koltuğu boşalmıştır. TBMM, Atatürk’ün vefatının ardından, 11 Kasım 1938’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü’yü Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Ancak Parti Genel Başkanı henüz seçilmemiştir. CHF’nin 1927 yılında gerçekleştirilen 2. Kurultayı’nda (CHF, 1927, s. 5), “Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi; Fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal”, Fırka’nın “değişmez genel başkanı” olarak kabul edilmiştir. Atatürk’ün vefatından sonra ise Parti Genel Başkanvekili Celal Bayar, Kurultay’ı olağanüstü toplantıya çağırmış ve toplanan Kurultay’dan şu kararlar çıkmıştır:

“Muaddel madde 2) Partinin bânisi ve ebedi başkanı Türkiye Cumhuriyeti’nin müessisi olan Kemal Atatürk’tür.

Yeni madde 3) Partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü’dür.

Yeni madde 4) Partinin değişmez Genel Başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilâl edebilir.

a) Vefat

b) Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde

c) İstifa.

Bu üç şekilde birisi dolayısıyla inhilâl vukuunda Parti Büyük Kurultayı derhal toplanarak Partiye mensup Mebuslardan bir zatı değişmez Genel Başkanlığa seçer” (CHP, 1938, s. 37).

Kurultay’da alınan kararlarda İsmet İnönü, Atatürk’ün halefi olarak “değişmez genel başkan” seçilmiştir. Kurultay’da konuşan delegelerden Muhtar Berk, “...Atatürk’ün

etrafında toplandığımız gibi millî şefimiz İsmet İnönü'nün etrafında da aynı samimiyetle, aynı sevgi ve inanişla birleşmiş bulunuyoruz. İşte bugünün parolası budur arkadaşlar; Kemalizm yolunda ve millî şef İnönü'nün etrafında ve izinde ileriye, daima ileriye" diyerek İnönü'nün "Millî Şef" olarak ülkeyi yöneteceğini duyurmuştur (CHP, 1938, s. 54). İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da Kemalizme ve Kemalizmin "Altı Ok"una genel olarak sadık kalmaya çalışmıştır. Kemalizmin "Altı Ok"undan özellikle devletçilik ilkesinin savunuculuğunu yapan İnönü, 1933 yılında Kadro dergisinde yayımlanan yazısında şu tespitlerde bulunmuştur:

"Biz, iktisatta devletçilik, inkişaf için ve yeni düzeni kurmak için de feyizli ve müspet bir yol savıyoruz. Demek İstiyorum ki, yalnız müdafaa gibi muhafazakâr bir noktai nazardan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika içinde müspet ve en müessir vasıta sayıyoruz. - Memleketin muhtaç olduğu sanayii, teşkilatı, vasaiti, devletin yardımcı nazareti ve hatta doğrudan doğruya teşebbüsü olmaksızın kurabilmeyi, safdil olanlar düşünebilir" (İnönü, 2009, s. 649).

İnönü, Kadro dergisinde yazdığı devletçi düşüncelerini, Atatürk'ün vefatından sonra da sürdürmeye çalışmıştır. Bundan ayrı olarak İnönü Genel Başkanlığı'nda, 1939'da düzenlenen Kurultay'da alınan kararları gösteren CHP Nizamnamesi'nde; "partililer program ve esaslarda sağa sola çekmeye mahal bırakmayacak bir açıklıkla çizilmiş olan yolda birlik ve beraberlikle yürürler" denilmiştir. Ayrıca Programda, parti üyelerinin CHP ilkelerini ve programlarını halka anlatması gereğinden söz edilmiştir. Kurultay'da özellikle Kemalizmin temel ilkelerine sadık kalınması ve ilkelerin farklı yorumlanmasından doğacak ihtilafların önlenmesine yönelik olarak adımlar atılmıştır. Yine aynı Kurultay'da Kâzım Nami Duru, Kemalizmin "bir ideal değil tahakkuk ettirilmiş realiteler" olduğunu söyleyerek, Kemalizmin pragmatist ve pratik yönüne vurgu yapmıştır (CHP, 1939, s. 3-4; Bora, 2017a, s. 125). Yine İnönü döneminde, halkı eğitmek adına 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuştur. Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un katkılarıyla kurulan Enstitüler'de köylü çocuklara hem teorik hem de pratik anlamda eğitim verilmiş; köylü çocuklar, tarımsal becerilerle üretim sürecine dahil edilmişlerdir. Daha sonraki süreçte gelen eleştiriler üzerine Enstitüler, Köy Öğretmen Okulu'na dönüştürülmüş ve müfredatında değişiklikler yapılmıştır. İlerleyen yıllarda da Enstitü sayısı azaltılmış ve 1954 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır (Aysal, 2005, s. 268-280; Findley, 2015, s. 283-284).

Öte yandan, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yaptığı yıllarda, II. Dünya Savaşı ortaya çıkmış ve savaşta milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. İnönü, 1940'lı yıllarda

müttefik devletler ve mihver devletlerin, Türkiye’yi savaşa sokma planlarını diplomatik becerileriyle suya düşürmüştür.¹⁴ Savaş yıllarında İnönü; “Millî Koruma Kanunu”, “Varlık Vergisi”, “Toprak Mahsûlleri Vergisi” gibi ekonomik politikalara başvurarak hem ülkedeki gayrimüslim azınlığın hem de ülkedeki farklı grupların tepkisini çekmiştir (Boratav, 2005, s. 83-86). Savaş sonrası dönemde SSCB, Türkiye’den toprak istemiş ve zor duruma düşen Türk devleti, Batılı demokrasilerden yana tavır almak zorunda kalmıştır. İnönü, 19 Mayıs 1945’te verdiği Söylevde, “Batı tipi demokrasinin” geleceğini müjdelemiştir (Akşin, 2018, s. 236-242). İnönü’nün çok partili demokrasiye geçileceği yönündeki sözleri, CHP’de parti içi muhalefeti harekete geçirmiştir. CHP’de “Çiftçiyi Topraklandırma Tasarısı” Meclis’e gelince, büyük toprak sahibi CHP’liler buna tepki göstermiştir. Çünkü CHP içerisinde de büyük topraklara sahip bulunanlar mevcuttur. Tasarı, kanun olarak kabul edilince CHP içindeki muhalefet daha da şiddetlenmiştir. Daha sonra muhalefet, bütçe görüşmeleri esnasında bütçe tasarısına karşı yedi red oyu vermiştir (Eroğul, 1990, s. 9-11; Karpaz, 2010, s. 232). CHP içindeki muhalifler, CHP Parti Meclisi’ne demokratik siyasal istekleri içeren bir önerge sunmuşlardır. “Dörtlülük Takrir” olarak adlandırılan bu önergeyle Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın demokratik istekleri parti tarafından reddedilmiştir. İnönü, parti içindeki muhaliflerin ayrı bir parti kurmasını istediğinden, öneri reddedilmiştir (Timur, 1991, s. 14). Önerge reddedilince Menderes ve Köprülü, muhtelif mecralarda demokratikleşmeye dair düşüncelerini dile getirmişlerdir. Ardından CHP grubu, her iki ismi de partiden ihraç etmiştir. Koraltan, arkadaşlarının partiden atılmasına tepki gösterince, o da partiden ihraç edilmiştir. Celal Bayar ise basın özgürlüğüne yönelik tasarısı Meclis’te reddedilince, partisinden istifa etmiştir (Yeşil, 2001, s. 50-60). İnönü, bu gelişmelere tepki olarak 1 Kasım 1945’te çok partililiğin lüzumundan bahsetmiştir (Ahmad, 1995, s. 147-148). İnönü’nün 1 Kasım’daki çok partililik çağrısından sonra, DP kurulmuştur. DP’nin kurulmasıyla siyasî yaşam canlanmış ve CHP-DP arasında gerilimli bir ilişki ortaya çıkmıştır. CHP ve DP arasındaki bu gerilimli ilişki, 1950 yılına kadar birçok demokratik uygulamanın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. 1946 yılında

¹⁴ İnönü, savaşın başladığı 1939 yılından başlayarak hem mihver devletler hem de müttefik devletler ile denge politikası doğrultusunda ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. Her iki ittifak bloğunun baskılarına rağmen İnönü, Türkiye’nin savaşa girmemesi için uğraşmış ve bu politikasında başarılı olmuştur. Savaşta müttefiklerin, mihver devletlere karşı üstün gelmesiyle ortaya çıkan konjonktürde Türkiye, Birleşmiş Milletler örgütüne girebilmek adına mihver devletlere kâğıt üzerinde savaş açmıştır (Albayrak, 2004, s. 37-38).

toplanan Olağanüstü Kurultay’da İnönü’nün “değişmez genel başkan” oluşuna son verilmiş ve “değişmez genel başkanlık” ifadesi kaldırılmıştır. Artık CHP’de genel başkan seçimle belirlenir hâle gelmiştir (Kili, 1976, s. 91-96). Bunun dışında “tek dereceli seçim sistemine” geçiş, “basın ve üniversitelere özgürlüklerin tanınması”, “gizli oy-açık sayım” anlayışına geçiş, İnönü’nün “tarafsızlık beyannamesi” yayımlaması, “seçimlerin yargısal denetiminin yapılması” gibi gelişmeler CHP-DP geriliminin Türkiye’ye demokratik açıdan kazandırdıkları olarak yorumlanabilir (Albayrak, 2004, s. 53-177). Bu gerilimli ilişki Kemalizmin farklı yorumlarının gelişmesine de katkı sağlamıştır.

1.4.2. Farklı Kemalizmler

Kemalizm, ortaya çıkış sürecinden itibaren farklı düşüncelere yelken açtığı için, farklı odaklarca muhtelif biçimlerde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Kemalizmin sembol ismi olan Atatürk portresi de farklı kişiler, ideolojiler ve partiler tarafından muhtelif perspektiflerden değerlendirilmiştir. Mesela Cahit Tanyol, Washington Irving’in, Shakespeare için söylediği “Tapınanları türbesine o kadar çok mum getirmişlerdir ki, dumandan tanınmaz hale gelmiş put...” sözlerinin zaman içerisinde, Atatürk için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür (Tanyol, 2000, s. 13). Çünkü Atatürk’ün, Cumhuriyeti kuran ve devrimleri gerçekleştiren kurucu portresi, hem birçok kişinin hayranlığını kazanmış hem de politik meşruiyet aracı hâline gelmiştir. Bu noktada Tanyol, Atatürk portresinin ne kadar popülerleştiğini ve meşruiyet aracı hâline geldiğini şöyle ifade etmiştir:

“Atatürk’ü övenlerin ve yerenlerin, onu kendi çıkarları uğruna bir araç olarak kullananların varmış oldukları yargıları şöyle bir gözden geçirecek olsak, karşımıza birbirini tutmayan, birbirine aykırı renklerle örülmüş bulanık ve anlamsız bir insan portresi çıkar. Sanki bu insanlar, onun gerçek yönünü aydınlığa kavuşturmak için değil de daha da bulanık hale getirmek için söz birliği yapmışa benziyorlar... Çünkü herkes Atatürkçü. Herkes Atatürk’ün kendi safında olduğunu iddia ediyor. Faşist ona dayanıyor, komünist ona sığınıyor, yobaz onu savunuyor; sağda o, solda o, ortada o, doğuda o, batıda o... Sömürgeci onu kendi safında görüyor. Nerdeyse nurcular da şariatçılar da, bu Atatürk furçasından kendilerine hisse çıkaracaklar.” (Tanyol, 2000, s. 13-14).

Atatürk portresinin ve Kemalizmin bu kadar farklı cenahlarca sahiplenilmesi ve farklı yorumlanması, farklı Kemalizmler olgusunu gündeme getirmiştir. Bu başlıkta, Kemalizmin farklı yorumlarına ve biçimlerine yer verilmiştir.

1.4.2.1. Sol Kemalizm

Sol Kemalizm, Kemalizme getirilen yorumlardan biridir. Sol Kemalistler ya da Kemalist soldaki isimler, sol perspektiften Kemalizmin sembol ismi Atatürk'ün fikir ve eylem çerçevesini değerlendirmiş ve Kemalizmin ilkelerini, programlarını analiz etmişlerdir. Kemalist fikir ve pratikleri, sol perspektiften okuyan sol Kemalistler, Türk siyasî tarihinde daha çok aydın çevrelerde veya yayın yapan çevrelerde kendilerine yer bulabilmişlerdir. Bu perspektiften sol Kemalizmin tarihine bakıldığında, sol Kemalizmin ilk örneğini Kadro dergisinde görmek mümkündür. Kadro dergisi, sol Kemalist akımın öncüsü olarak 1932 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergide, iktisadî, siyasî ve içtimai konularda yazılar yazılmıştır. Derginin temeli, 1931'de Türk Ocağı bünyesinde Şevket Süreyya Aydemir tarafından verilen “İnkılâp ve Kadro” konferansı ile atılmıştır. Daha sonra konferansta ele alınan meseleler “İnkılâp ve Kadro” isimli eserde bir araya getirilmiştir (Bora, 2017a, s. 159-160; Seyit, 2007, s. 150). Bu eserde verilen görüşler, dergi kurulduğunda dergiyi çıkaran isimler tarafından ele alınmıştır. Derginin çıkarılma nedeni, Kemalist düşüncüyü sistematize etmek ve inkılapları program dahilinde ideolojiye dönüştürmektir. Dergi; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevki Yazman ve Türkiye Komünist Partisi geleneğinden gelen Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, sol hareketlerden etkilenen Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin gibi önemli isimler tarafından çıkarılmıştır. Dergide, “anti-emperyalizm, bağımsızlıkçılık, liberalizm karşıtlığı ve devletçilik” konuları işlenmiştir. Dergi, Marksist ve Türk milliyetçisi görüşlerden etkilenmiştir. Dergide, kapitalizmin sömürgesi altında bulunan ulusların, emperyalizme karşı verdiği bağımsızlık mücadelesine ve kapitalizm karşıtlığına dikkat çekilmiştir. Dergi, Kemalist bir anlayışla sınıfsız bir toplumu savunmuş ancak Kemalizmi özünden kopardığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve Karaosmanoğlu'nun yurtdışına elçiliğe atanmasıyla kapanmıştır (Türkeş, 2009, s. 464-476).

Kadro dergisinin öncülük ettiği sol Kemalizm, yine önemli bir dergiyle siyasî hayatta temsil edilmiştir. Bu dergi de 1960'lar siyasetine yön veren, “Yön” dergisidir. Yön dergisi, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen darbenin ardından oluşan görece özgürlük ortamında, 20 Aralık 1961 tarihinde ilk sayısını çıkarmıştır. Yayın hayatı süresince 222 sayı çıkaran Yön dergisi, 1963 ve 1964 yılları arasında kapatılıp, tekrar açılmış ve 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayımlanmıştır. Yön Dergisi; Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından kurulmuştur (Seyit, 2007, s. 190). Tek parti

döneminde iktidarın Kemalist düşüncelerini formüle etmeye ve kalıplaştırmaya çalışan Kadroculardan birtakım yönleriyle ayrılmıştır. Yön dergisi; Kadroculardan farklı olarak, çok partili siyasî yaşamda yer almış ve genellikle muhalif düşünceleri savunmuştur. Kemalist devletçilik ise sosyalizme geçişin bir basamağı olarak, derginin sayılarında işlenmiştir. Yön dergisinde; sınıf mücadelesine, halkçılığa ve sosyalizme geçişin basamağı olan devletçiliğe özel önem verilmiştir (Atılgan, 2008, s. 33-59). Derginin “imtiyaz sahibi” olan Doğan Avcıoğlu, “millî devrimci kalkınma”nın, devletin tekelci olmayan bir anlayışla ve planlı kalkınma yoluyla gerçekleştirileceğini söylemiştir (Kara, 2022, s. 46). Daha çok sosyalist düşüncelere yer veren Yön dergisi; CHP ve Türkiye İşçi Partisi’ne, düşüncelerini pratiğe dönüştürmek için yakınlaşmıştır. Ancak CHP, yapısından dolayı; TİP de yaşadığı sorunlardan dolayı Yön’ün beklentilerini karşılamamıştır. Yön dergisi, Türkiye’nin kalkınmaya ilişkin sorunlarını, sosyalist ve milliyetçi anlayışın öncülüğünde çözmeye çalışmıştır. Kalkınma sorununun çözümü için proleter gücün öncülüğüne değil, askerlerin ve sivil seçkinlerin öncülüğüne dayanan bir sosyal hareket tasarısı oluşturmuştur. Bu yönüyle de askerî müdahaleleri olağanlaştırmıştır. (Çiçek, 2016, s. 38-41). Doğan Avcıoğlu daha sonraki süreçte “Devrim” gazetesini çıkarmış; bu gazetede, “milliyetçi sosyalist” bir sosyal hareketle yönetimi ele geçirme stratejisi oluşturmuştur. 9 Mart 1971’deki “sol darbe” girişimi başarısız olunca, 12 Mart müdahalesi gerçekleşmiş ve müdahalenin ardından derginin yayın hayatına son vermiştir (Seyit, 2007, s. 193-194).

Sol Kemalizm başlığı altında değerlendirilmesi gereken hususlardan biri de CHP ve Kemalizm ilişkisidir. CHP’nin sol bir parti olup olmadığı tartışmaya açıktır. Hatta son zamanlardaki yayınlarda giderek sağcılaştığını veya muhafazakârlaştığını iddia edenlerin sayısı az değildir (Şen ve Yenigün Altın, 2019, s. 444-458). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, 1960’lardan itibaren CHP’nin yönü sola çevrilmek istenmiştir. 1958’de kurulan ve CHP’nin programları ile politikalarına veri sağlayan Araştırma ve Dokümantasyon bürosu üyeleri, partinin yönünün sola çevrilmesinde etkili olmuşlardır (Emre, 2015, s. 81). İnönü, 1965 seçimleri öncesinde Parti’nin “ortanın solunda” olduğunu açıklarken, seçim sonrası bu beyanata ve evrilişe sırt çevirenler çok olmuştur. Çünkü seçimdeki başarısızlığın faturası “Ortanın Solu” söylemine kesilmiştir. Herkesin terk ettiği bu söylemi sahiplenene ise Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu’nun üyelerinden biri olan Bülent Ecevit ile onu destekleyen ve parti içi muhaliflerce “Mülkiyeliler Cuntası” olarak

adlandırılan ekip olmuştur. Bu ekibin ve yerel örgütlerin desteğini alarak CHP Genel Başkanlığı'nı ele alan Ecevit, Kemalizmi eserlerinde yeniden yorumlamaya girişmiştir (Çelik, 2020a, s. 21-22). Atatürk döneminde yapılan inkılâpların, “üstyapı devrimi” olduğunu, “üretim ilişkilerine bir etki etmediğini” dile getirmiş; esas olanın “üretim ilişkilerini değiştirecek” olan “altyapı devrimleri”ne öncelik vermek olduğunu ifade etmiştir. Atatürk’e mâlettiği “sürekli devrimcilik”¹⁵ anlayışını hâkim kılmak arzusuyla hedefler belirleyen Ecevit (1970, s. 60-84), Kemalizmin solidarist-korporatist halkçılık anlayışından uzaklaşma hissiyatı uyandıran beyanlarda da bulunabilmiştir. Toplumun farklı sınıflardan meydana geldiğini ve bunlar arasında çatışmanın doğallığını kabul eden Ecevit, son kertede kaynaşmış bir sınıfsız toplum idealine yönelerek “popülist halkçılıktan” “korporatist halkçılığa” yeniden bir dönüş yapmıştır. 70’lerin sonundan itibaren, özellikle de 90’larda Ecevit, PKK terör örgütü ve yükselen siyasal İslâm karşısında soldan uzaklaşma pahasına milliyetçi ve siyasî devletçi bir portreye bürünmüş, siyasî yaşamını da bu şekilde noktalamıştır. CHP ise 1980 darbesi sonrasında ancak 1992 yılında yeniden açılabilmiş; Hikmet Çetin ve Altan Öymen’in kısa süren genel başkanlık dönemleri sayılmazsa Deniz Baykal’ın uzun süreli genel başkanlık dönemi boyunca “Cumhuriyetçi”, “laik” ve “milliyetçi” bir çizgiyle siyaset sahnesinde varlığını sürdürmüştür (Çelik, 2020b, s. 122-123, 128-147).

Sol Kemalizm başlığı altında siyasî spektrumunun daha solundaki birtakım isimlere ve akımlara da değinmek gerekmektedir. Türkiye sosyalist solunda çoğu zaman yer altında faaliyet gösteren Türkiye Komünist Partisi (TKP), Kemalizme karşı ikircikli bir tavır takınmıştır. Millî Mücadele’yi destekleyen görüşleriyle Kemalizmi olumlayan TKP yöneticileri, 1920’lerin ortalarından itibaren yaşanan tevkifatlarla birlikte Kemalizmi “maskeli diktatörlük” ve “burjuva ideolojisi” olarak nitelendirebilmiştir (Bora, 2017a, s. 633-634). 1960’larda sosyalist solun temsilciliğini yapan önemli örgütlerden Türkiye İşçi Partisi’nin ve lideri Mehmet Ali Aybar’ın ise Millî Mücadele başta olmak üzere, Atatürk inkılâplarına bağlılığı yansıtan değerlendirmelerine hem söylemlerde hem de program ve beyannamelerde yer verilmiştir (Şener, 2015, s. 274-278). Esasında Kemalizmle ilişki bağlamında üzerinde durulması gereken sosyalist akım “Millî Demokratik Devrim (MDD)” hareketidir. Mihri Belli ve Doğu Perinçek liderliğinde sosyalist gençlerle Türk siyasetine yön veren MDD grubu, Sol Kemalizm başlığı altında değerlendirilebilecek

¹⁵ Atatürk’ten ziyade kavram, Troçkizmdeki kullanımıyla literatürde kendine yer edinmiştir.

muhtelif görüşlerle hareket etmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında anti emperyalizm ve anti feodalizm noktasında Kemalizme methiyeler düzen MDD grubu, Kemalizmin kapitalist sistemin bir parçası olduğunu dile getirmekle birlikte, esas gayesinin “millî burjuvazi” yaratmak olduğunu iddia etmişlerdir (Belli, 1969, s. 12-24). İlk zamanlar MDD grubu içerisinde yer alan dönemin gençlik liderlerinden Deniz Gezmiş de¹⁶ fikir ve eylemlerinde Atatürk’ten aldığı feyzi dile getirmiş; Mahir Çayan da¹⁷ Atatürk’ün ve kurucu kadronun, “istiklâl-i tam” hedefiyle “millî kapitalizm” yaratma uğraşında olduklarını dile getirmiştir. Gezmiş, “Samsun’dan Ankara’ya Mustafa Kemal Yürüyüşü”nün düzenlenmesinde öncü rol oynamış; Çayan ise “anti emperyalist” mücadelede “küçük burjuva” olarak nitelendirdiği Kemalistlerin müttefik olabileceğinden bahsetmiştir (Oda Tv4, 2012; Çayan, 2014, s. 110-116, 302-303). MDD grubu çevresinden yetişenlerin ekseriyetinin Kemalizmi olumlayan beyanlarının yanında, Kemalizme cephe alan isimlerin de mevcut olduğu belirtilmelidir. Bu isimlerin en etkililerinden biri olan İbrahim Kaypakkaya¹⁸, “fanatik bir anti komünizm”, “Türk şovenizmi”, “komprador Türk büyük burjuvazisinin ve orta burjuvazinin sağ kanadının ideolojisi” olduğu iddialarıyla Kemalizmi yoğun bir eleştiriye tâbi tutmuştur (Kaypakkaya, t.y., s. 161-168).

12 Eylül 1980’de gerçekleşen darbenin ardından, CHP dışındaki sol Kemalist düşünce, dergiler tarafından savunulan bir anlayış olmaktan çıkmış ve rejimin “Atatürkçülük” anlayışından payını alarak, bireylerce ele alınan bir akıma dönüşmüştür. 12 Eylül sonrasında sol Kemalistler, Cumhuriyet Gazetesi çevresinde toplanmışlardır (Alpkaya, 2009, s. 479). Cumhuriyet Gazetesi, 1924’te kurulan ve kurulduğu günden bugüne kadar Kemalizme farklı veçheleriyle yakın duran bir anlayışı yansıtmıştır. Gazete, Yunus Nadi döneminde II. Dünya Savaşı sürerken, Alman yanlısı bir politika gütmüş; diğer yandan 1960’larda ve 1970’lerde sol düşünce ve odaklarla yakınlaşmıştır. 70’lerde Kemalizme dayanan bir kalkınmacılığa ve Üçüncü Dünyacı¹⁹ görüşlere yer veren

¹⁶ MDD grubunun bir yansıması olan ve Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun yerini alan Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF / Dev-Genç) çözülmeye başlayınca arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)’nu kurmuştur.

¹⁷ Dev-Genç çözülmeye başlayınca arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C)’ni kurmuştur.

¹⁸ Dev-Genç’ten kovulunca arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist (TKP-ML) adlı örgütü kurmuştur.

¹⁹ Üçüncü Dünya kavramı; kapitalist devletlerin birinci dünyayı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin ve ona bağlı devletlerin ikinci dünyayı oluşturduğu bir konjonktürde her iki bloka dahil olmayan, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeleri anlatmak için kullanılır. Üçüncü dünyacılık kavramı da az gelişmiş

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen darbeden sonraki dönemde kapatma cezası almış ve gazete, yayın hayatına sol muhalif bir çizgide devam etmiştir (Erten ve Doğan, 2009, s. 504-512; Cumhuriyet, 2023). Gazetede yazarlar askerî rejimin “dondurulmuş Atatürkçülük” yaptığını iddia etmişler ve söylemlerinde “Altı Ok”a, devletçi kalkınmacılığa ağırlık vermişlerdir (Alpkaya, 2009, s. 479). Örneğin Uğur Mumcu, ordunun 1971 ve 1980’deki müdahalelerini “karşı devrim” olarak ele almıştır. Rejimden ziyade “tüm toplumun Atatürkçü olduğu” fikriyle, ulusal kurtuluşa ve tam bağımsızlığa dayanan bir sol Kemalist çizgide ilerlemiştir (Günel, 2009, s. 484-485). Yine gazetede yazan Attila İlhan, Mustafa Kemal döneminin özgürlükçü olduğunu ancak İnönü dönemindeki tek partiliğin “faşizan bir dikta uygulaması” içerdiğini söyleyerek İnönü dönemini eleştirmiştir. İlhan, 1971 muhtırasının ve 1980 darbesinin Atatürkçü değil, özgürlükleri kısıtlayan “İnönücü” bir müdahale olduklarını söylemiştir. İlhan, 1980 müdahalesinden sonra anti-emperyalist ve bağımsızlığa vurgu yapan söylemleriyle sol Kemalizmde dikkat çeken isimlerden biri olmuştur (İlhan, 2008, s. 23-56). Gazetenin önemli isimlerinden İlhan Selçuk ise, sol Kemalist perspektiften laikliği, aydınlanmayı ve milliyetçilik düşüncesini savunmuştur. “Şeriatçı” ve “Kürtçü” odakların da karşısında yer almıştır (Soydaş ve Lök, 2009, 516-517). Daha sonraki süreçte Mümtaz Soysal ve Sina Akşin öncülüğünde bir grup Kemalist, 2002 yılında, Bağımsız Cumhuriyet Partisi’ni (BCP) kurmuşlardır (NTV, 2022). BCP’nin kurulması da sol Kemalistlerin siyasallaşma anlamında örgütlenme sorununa çözüm arayışlarından biri olarak tarihte yerini almıştır. Sonuç olarak sol Kemalistler, Kemalizmin ilkelerini ve düşüncelerini Türk siyasî hayatında yaşanan konjonktürel gelişmelerin etkisiyle farklı biçimlerde yorumlayarak Kemalizm literatürüne katkı sağlamışlardır.

1.4.2.2. Sağ Kemalizm

Sağ Kemalizm, Mustafa Kemal Atatürk’ün fikir ve eylem çerçevesinin ve Kemalist düşüncenin, sağ görüşlü isimler tarafından yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Sağ Kemalizm daha çok “milliyetçi”, “cumhuriyetçi” ve “muhafazakâr” düşüncelerin etkisiyle şekillenmiştir. Sağ Kemalizmin mümkün olamayacağını düşünen sol Kemalistler, Kemalizm kavramının daha çok sola meyleden bir içerik taşıdığını ileri

veya gelişmemiş olan ve sürekli olarak sömürülen devletlerin bağımsızlık mücadelesine olan desteği ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Başkaya, 2003).

sürmüşlerdir. Hatta İlhan Selçuk, 1966'da sağ Kemalistleri küçümseyen “gardrop Atatürkçülüğü”²⁰ kavramını ortaya koyarak gerçek Atatürkçülüğü sol ile ilişkilendirmiştir. Ancak Kemalistlerin; aşırı milliyetçi tavrı, otoriter eylemleri, “sınıfsız-kaynaşmış toplum” fikrine sadık kalmaları, Türk diline ve tarihine ilişkin perspektifleri, bir sağ Kemalist yoruma imkân tanımaktadır (Parla, 1992). Ayrıca Kemalizmin “millî burjuvazi” yaratma projesine sahip olması ve özel teşebbüslere yönelik ılımlı yaklaşımı da, Kemalizmin sağ perspektiften okunabilmesine fırsat tanımaktadır (Boratav, 2005, s. 27, 98). Düşünsel temellerine bakıldığında, Ziya Gökalp'in “çağdaş bir İslâm Türklüğü” yaratma gayesinde ve daha önce ele alınan solidarist-korporatist düşüncesinde, sağ Kemalizmin izlerini görmek mümkündür. “Çağdaş bir İslâm Türklüğü” düşüncesiyle hareket eden Gökalp, ilerlemede dinin önemine de dikkat çekerek bir Türklük ve çağdaşlık yorumu geliştirmiştir. Gökalp, Doğu Roma'dan etkilenen Osmanlı medeniyetini ileriye taşıma noktasında inkılâpçı eylemlere dikkat çekerken, Türkçülük konusunda kültürün ve muhafazakârlığın önemine dikkat çekmiştir. Yani medeniyette inkılâpçı, kültürde muhafazakâr bir zihniyetten hareket etmiştir. Bunun yanında Gökalp, sınıf çatışması yerine iş birliğine ve dayanışmaya dayanan bir toplumsal yapı düşüncesini ön plana çıkarmıştır (Gökalp, 1976a, s. 1-99; Gökalp, 1980, s. 39; Parla, 1993, s. 178, 199). Sağ Kemalist izlerin sürülebileceği bir diğer önemli isim ise, Peyami Safa'dır. Peyami Safa, “Türk İnkılâbına Bakışlar” isimli eserinde Türkiye'nin ve Türk aydınlarının Doğu'daki İslâmiyet ile Batı'daki Hristiyanlık arasına sıkıştığını ve sürekli olarak birini tercih etmeye zorlandığını söylemiştir (Safa, 2010). Bundan ayrı olarak Safa, Atatürk'ün de devrimciden ziyade inkılâpçı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre Kemalizm hem akılcılığa ve yenilikçiliğe hem de geleneğe ve dine önem veren bir zihniyete sahiptir. Safa, geçmişe ve geleceğe sırtını dönmeyen, ikisini de kucaklayan bir Kemalist anlayıştan hareket etmiştir. Kemalist modernleşmenin liderin öncülüğünde ortaya çıkan bir hareket olmaktan ziyade tarihsel ve geleneksel yapının bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Kemalizmin ilkelerinin de “dindar olan ve ırkçı olamayan bir milliyetçilik” anlayışına sahip olduğunu öne sürmüştür (Akkaş, 2001, s. 7-8). Yine İsmail Hakkı Baltacıoğlu da inkılâp gerçekleştirme sürecinde ve millî yeniliklerde gelenekçiliğin, kültürün ve kendine

²⁰ Gardrop Atatürkçülüğü, Atatürk inkılâplarının yalnızca biçimine, şekline değer verenler ve Batı'nın sömürüsüne ve emperyalizmine karşı çıkamayanlar için kullanılır. “Harf inkılâbı”, “kılık kıyafet değişikliği” gibi inkılâplara dayanarak, Atatürkçülüğü şekil açısından savunup, sadece gardrobunun içerisinde değişiklik yapanları eleştirmek için ortaya atılmıştır (Gardrop Atatürkçülüğü, 2023).

dönüşün hâkim olması gerektiğini düşünmüştür (Bora, 2017b, s. 74). Bu dönemdeki muhafazakâr milliyetçiler, Kemalist modernleşmeciliği tedrici bir değişim süreci olarak ele almışlar ve Kemalizmin muhafazakâr milliyetçi yönlerine dikkat çekmişlerdir.

Sağ Kemalizm içerisinde ele alınması gereken önemli portrelerden biri de, tek partili dönemde Adalet Bakanlığı yapan Mahmut Esat Bozkurt'tur. Bozkurt, komünizmin eşitlikçi ve çok iyi bir sistem olduğundan bahsetmiş ancak insan doğasının saldırganlığının, bu sistemin gerçekleşmesine engel olacağını söylemiştir. Marks'ın analizlerinden ve yöntemlerinden gerçekliğe ilişkin birçok bilgi edinilebileceğini söyleyen Bozkurt, Nasyonal Sosyalizme benzeyen “millî sosyalizm”²¹ veya “devlet sosyalizmi” dediği fikirleri savunmuştur. Ona göre “devlet sosyalizmi, özel mülkiyeti tanıyan, fakat insanın insan tarafından sömürülmesini önlemek ve millî kalkınmayı başarmak için devlete ekonomik işlerde kontrol ve teşebbüs, hak ve yetkilerini kabul eden bir sistemdir” (Bozkurt'tan aktaran Tanyol, 2000, s. 16-17). Bozkurt, bu görüşleriyle Kemalizmi doktrinleştirmeye çalışmıştır.

Sağ Kemalist anlayışta ele alınması gereken önemli isimlerden biri de Arın Saffet Ergin'dir. Kendisi Arın ismini “Öz Türkçeci” olduğu için almıştır. Ergin, 1930'ların sonunda Kemalizm inkılâbının anlaşılabilmesi için “Kemalizm İnkılâplarının Prensipleri” isimli kitabı yayımlamış, daha sonra da “Atatürkçülük”²² başlığı altında birçok kitap çıkarmıştır. Ergin, Atatürkçülüğün, “Türkleşmek ve Avrupalılaşmak” gibi iki amacının olduğunu ve bu iki amacın “tarih tezi”, “dil devrimi” ve “laiklikle” gerçekleşebileceğini söylemiştir. Ergin, “Atatürk, yalnız Türkiye Türklerinin değil bütün Türklerin atasıdır.” diyerek “Türk birliği” fikrinden hareket etmiştir (Atagenç, 2019, s. 90-112). Bilimin, devletin hizmetinde olması gerektiği düşüncesinden hareket eden Ergin, Türklerin birliğinin sosyolojideki “irredantizm”²³ kanunu gereğince mutlaka gerçekleşeceğini belirtmiştir. Gökalp'in, Türklüğü dinî referanslarla ele almasının tarih

²¹ Mahmut Esat Bozkurt, bazen “millî sosyalizm” bazen de “nasyonal sosyalizm” kavramını kullanmıştır. Nazi Almanyası dönemindeki Nazi Partisi'nden etkilen Bozkurt'un millî sosyalizmi, bazen ılımlı devletçilik bazen de faşist rejimlerin uyguladığına benzer bir ekonomik anlayıştır (Bozkurt, 2000a, s. 16).

²² Saffet Ergin, “Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları” adlı eserinde “Atatürkçülük” ifadesini başlık olarak kullanarak, Türk siyasî hayatında “Atatürkçülük” ifadesini eserinin başlığında kullanan ilk kişi olmuştur. Ergin, 1950'lerde Kemalizm yerine “Atatürkçülük” ifadesini kullanmıştır. Atatürkçülük, daha sonraki yıllarda özellikle sağ cenah ve ordu tarafından sık sık kullanılan bir ifade olmuştur.

²³ Bir devletin “dil, din, soy, tarih veya kültür birliği” gibi bağlarla bağlı olduğu başka bir ülkedeki halkla birleşmesi fikri (İnsel, 2016).

teziyle çeliştiğini düşünen Ergin, Türklüğün Batı medeniyetlerinin temelini attığı düşüncesinden hareketle, Türklüğü dinî referanslardan uzak bir şekilde ele almıştır. Ergin, yaşadığı dönemin de etkisiyle, Türk ırkçılığını merkeze alan “aşırı endişeli” ve “kuşkucu” bir anlayıştan hareket etmiştir. Azınlıkları, sosyalistleri, İslâmcıları ve Osmanlıcıları Türkiye’nin “kaynaşmamış” ötekileri olarak değerlendirmiş ve bunlara karşı bir önlem alınması gerektiğini savunmuştur. Bu unsurların kontrol edilmesi gereğine dikkat çeken Ergin, otoriter bir tek partinin, azınlıkları “Türkleştirilmesi”nden yana görüş belirtmiştir. Ayrıca, Ergin, Kemalizmin, medeniyetin bayraktarlığını yaptığını söylemiş ve Kemalizmin hedefinin, Türkleri “muasır medeniyetin en ileri safında” hak ettiği yere taşımak olduğunu ileri sürmüştür. Ergin, düşünceleri itibarıyla “otoriter”, “ırkçı”, “irredantist”, “azınlık karşıtı” bir portre çizmiştir (Aslan, 2009a, s. 350-357; Göbel ve Fişne, 2022, s. 1105-1122).

Sağ Kemalizmin esas olarak tezahür ettiği dönem, Demokrat Parti (DP)’nin kurulduğu dönemdir. Çünkü kuruluş sonrası ortaya çıkan CHP ve DP arasındaki gerilim, Kemalizmin sağ ve sol yorumlarını da belirginleştirmiştir. DP, kurulduktan sonra da genel anlamıyla Kemalist düşünceye sadık kalmaya çalışmıştır. Özellikle, DP’nin 1946 Parti Programında (DP, 1946, s. 1-5), “Altı Ok”un her birine ayrı bir başlık açılarak yer verilmiştir. Programda, halkın “siyasi olgunluğuna inandıkları” bir demokrasi anlayışına sahip olduklarına vurgu yapılarak, CHP’nin Jakoben ve elitist tavrı eleştirilmiştir. Yine Programda “hükümet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır” denilerek DP’nin halkçılık anlayışının “halk için, halka rağmen” anlayışından farklı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. DP’nin başına, Atatürk’ün son dönemlerinde başbakanlık da yapan Celal Bayar getirilmiştir. Bayar, devletçilik tartışmalarında Kemalizmin liberal yönünü temsil eden bir figür olarak, Atatürk merkezli Kemalizmi yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Bayar, Atatürk’ün bıraktığı eseri, yani demokrasiyi işler hale getirme gayesini de güderek ülkeyi “muasır medeniyetler seviyesi”nin üzerine çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedefini, Atatürk’e benzer şekilde Türk kültürüne ve Türkiye gerçeklerine dayanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kemalizmin “solidarist-korporatizmine” de sadık kalan Bayar, Atatürk’ün pragmatist ve eyleme yönelik anlayışını benimsemiştir. Bayar, Kemalizmin özünü oluşturan devletin varlığını koruma hassasiyetine de sahip çıkarak “güçlü devlet”ten yana olmuştur (Bora ve Taşkın, 2009, s. 530-532). İktidara geldikten sonra DP, Atatürk’ün manevî hatırasına yönelik saldırıların atması nedeniyle, “Atatürk’ü

Koruma Kanunu” çıkarmıştır. DP, iktidarı süresince önce ezanın Arapça okunmasını serbestleştirmiş, sonra da 1953 yılında “haksız iktisap” olarak isimlendirdiği “CHP’nin malvarlığını” hazineye aktaran kanunu çıkarmıştır (Akşin, 2018, s. 250-251). DP, kuruluşunda kendisine karşı sert bir tavır alan CHP’ye karşı intikam almaya çalışırken, diğer yandan da laikliği bahane ederek Millet Partisi’nin kapatılmasına vesile olmuştur (Karpata, 2010, s. 510). DP’nin iktidarı döneminde, Kemalizmin “otoriter”, “laik”, “solidarist” ve “pragmatist” anlayışı devam etmiştir. DP geleneğinden gelen Adalet Partisi (AP) ise, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra ortaya çıkan süreçte milliyetçi muhafazakâr anlayışı devam ettirmiştir. AP’nin genel başkanı Süleyman Demirel, “Atatürk ilkeleri sensin sevgili vatandaşım, milli iradeye sahip olan sensin” diyerek Kemalizmin ulusal egemenliğe dayanan zihniyetini “millî iradeci” söylemle ikame etmiştir. Demirel, bir yandan dinî kesimlerle iyi geçinmiş, diğer yandan laikliğe bağlı kalmaya çalışmıştır. 1970’li yıllarda “komünizm karşıtı” bir anlayışla hareket eden Demirel, Bayar ve diğer Kemalistler gibi, devletin varlığını korumaya çalışmıştır. AP milletvekili Aydın Yalçın’ın öncülük ettiği grup ise, dinî söylemlerden ziyade liberal ve Kemalist modernleşmeci tavrı benimsemiştir. Atatürkçülüğü merkeze alan grup, Batı yanlısı ve anti-komünist bir anlayıştan hareket etmiştir (Bora, 2017a, s. 168; Al Jazeera, 2015)

Sağ Kemalizm içerisinde ele alınması gereken ve Cumhuriyetçi muhafazakârlığın önemli isimlerinden biri olan Turhan Feyzioğlu ise, 1958’de yayın hayatına başlayan ve önemli tiraja sahip olan dergilerinden biri olan Forum başta olmak üzere, yaşamı boyunca muhtelif mecralarda Kemalist görüşlerini ortaya koymuştur. CHP içerisinde siyaset yaptığı sırada, önceleri Bülent Ecevit ve değişim isteyen kanatla hareket etmiş; 1965 seçim yenilgisi sonrasında kendisini, Parti’den kopuşa kadar götürecek olan “ortanın solu”na muhalefetinin şiddetini artırmıştır. 1967 itibarıyla Parti’den koparak Güven Partisi’ni kurmuş, 1973’te yine CHP’den ayrılanların kurduğu Cumhuriyetçi Parti²⁴ ile Güven Partisi’nin birleşmesine öncülük etmiştir²⁵(Çelik, 2020a, s. 17-73). 1970’lerde kurulan Milliyetçi Cephe Hükûmetlerinde yer alan Feyzioğlu, 1980 darbesiyle birlikte askerî yönetimce başbakanlığa getirilmek istenmiştir. Ancak hem kabineyi kurmakta güçlük çekmesi hem de Millî Güvenlik Konseyi ile yaşadığı sorunlar dolayısıyla verilen

²⁴ 1972 yılında CHP’den ayrılanların Kemal Satır öncülüğünde kurdukları siyasî parti.

²⁵ Birleşmeden doğan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)’nin yayın organının adı “Atayolu”dur.

görevi iade etmiş ve aktif siyasetten çekilmiştir. Feyzioğlu, Kemalizme genellikle anti-komünizm ve milliyetçilik perspektifinden bakan yorumlar getirmiştir. 1987 yılında yayımlanan “Atatürk ve Milliyetçilik” adlı kitabında da bu durum, belirgin bir biçimde işlenmiştir. Etnisiteden ziyade vatandaşlık vurgusu ve barışa dayalı bir milliyetçilik vurgusu taşıdığına inandığı Kemalizm, onun için cumhuriyetçi ve çoğu zaman da devletçi²⁶ bir düşünce sistemi olmuştur (Atağenç, 2019, s. 119-130; Bora, 2017a, s. 168-169).

1.4.2.3. Askerî Müdahalelerle Şekillenen Atatürkçülük²⁷

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Atatürk, daha önce İttihatçı gelenekten geldiği ve ordunun siyasete karışmasının yıkıcı sonuçlarını gördüğü için, ordunun siyasetle ilgilenmesinin ülke için tehdit oluşturacağını düşünmüştür. Aynı zamanda Atatürk, devrimlerinin koruyucusu olarak gördüğü ordunun, siyaset sahnesinde kendisine alternatif güç odağı olarak belirmesini istemediği için de ordunun siyasete karışmasını istememiştir. Bu yüzden de ordunun siyasetle uğraşmasını yasaklatmıştır. Ordu da kendisine düşen görevi yerine getirerek devletin varlığını korumuş ve rejimi korumak adına isyanları bastırmıştır. Bu doğrultuda Atatürk, orduyu yönetme ve rejimi koruma işini Fevzi Çakmak’a vermiş ve Çakmak da bu görevi 1944’te emekli olana kadar başarıyla sürdürmüştür (Tunçay, 1981; Cizre, 2009, s. 160; Bora, 2017a, s. 169-171). Çakmak’ın görevden ayrılmasından sonra Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı’na karşı sorumlu tutulmuş ve ordunun sivil yöneticilere bağlanması için uğraşmıştır (Özdağ, 2014, s. 237-238). 1950 yılında DP iktidara geldikten sonra ise, ülke önce ekonomik anlamda kalkınmış, ortaya çıkan görece refah daha sonra yerini ekonomik sorunlara bırakmıştır. DP iktidarının ikinci ve üçüncü döneminde; halka ve farklı toplumsal kesimlere yönelik baskılar artmış, ülke kutuplaşmış ve ekonomi iyice kötüye gitmiştir. Askerlerin de ekonomik açıdan kötü şartlar altında yaşaması ve DP’lilerin ordunun itibarını sarsabilecek söylemleri, muhalefetin tepkileriyle birleşince²⁸ darbeye giden süreç hızlanmıştır (Eroğul, 1990; Özdağ, 2014, s. 239-241). Ordu içerisindeki

²⁶ Bahsedilen devletçilik, siyasî anlamda devletçiliktir.

²⁷ Anti-komünist fikirlere sahip olan ordu üyeleri, solla ilişkilendirdikleri Kemalizm yerine milliyetçiliğin merkeze alındığı Atatürkçülük ifadesini kullanmışlardır.

²⁸ İnönü’nün mecliste yaptığı konuşmada “Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır” diyerek darbeye davetiye çıkarmıştır (Eroğul, 1990, s. 156).

subaylar, emir-komuta kademesinin dışında bir şekilde 27 Mayıs 1960'ta yönetime el koymuşlardır. Daha sonraki süreçte de Adnan Menderes ve iki bakanı²⁹ idam edilmiş, yeni anayasa oluşturulmuş ve seçimler yapılmıştır. Yeni anayasayla da Türk milliyetçiliğine, Atatürk inkılâplarına vurgu yapılmıştır (1961 Anayasası). 1961 Anayasası, vatandaşlara geniş hak ve özgürlükler tanımıştır. Anayasa; işçi ve memura grev hakkı vermiş, üniversiteleri özerkleştirip demokratik hakları genişletmiştir. Bunun sonucunda da ülkede farklı fikirdeki kimselerin özgürce örgütlenmesine izin verilmiş, gençlik arasında şiddet eylemleri tırmanmıştır. Bu süreçte solun darbe yapacağı haberini alan TSK mensupları, 12 Mart 1971 Muhtırası ile yeniden yönetime müdahale etmiştir. Muhtırada, Atatürk'ün çizdiği çağdaş yolda ilerlenemediği, devletin bekasının tehlike altında olduğu vurgulanmış ve “partiler üstü bir anlayışla” Atatürkçü inkılâpların uygulanacağı belirtilmiştir. Muhtıra sonrası yönetim el değiştirerek Nihat Erim Kabinesi oluşturulmuş ve 1973 değişiklikleriyle de 1961 Anayasası'nın verdiği hak ve hürriyetler sınırlandırılmıştır (Findley, 2015, s. 311-316; Atagenç 2019, s. 161). 1971 askerî muhtırasının önemine bakıldığında, Atatürkçülüğün, tam anlamıyla bütün ideolojilerin ve partilerin üzerinde konumlandırıldığı görülmektedir. 1971'de “kardeş kavgasına” dikkat çekerek yönetime müdahale eden ve kendisini Kemalist veya Atatürkçü rejimin koruyucusu addeden ordu, aynı sebeple 12 Eylül 1980'de yeniden yönetime el koymuştur. Daha sonra darbeyi gerçekleştirenler, Türkiye'yi Atatürk sembolleri ile donatmış ve 1982 Anayasası'nın pek çok yerinde Atatürkçülüğe vurgu yapmışlardır. “Atatürkçülük, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk ilke ve inkılâpları” anayasanın temel ruhunu oluşturmuştur. “Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi” dersleri Millî Eğitim müfredatına girerek okullarda okutulmaya başlanmış ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu oluşturulmuştur. Türk Tarih Kurumu (TTK) ve Türk Dil Kurumu (TDK) da bu kuruma bağlanmıştır. Müdahale sonrasında Atatürkçülük resmî ideoloji hâlini almış ve devlet “Turancı olmayan Atatürk milliyetçiliğini” benimsemiştir. Bora ve Taşkın, darbecilerin kendi hegemonyalarını oluşturabilmek adına Aydınlar Ocağı çevresinde gelişen “Türk-İslâm Sentezi” fikrini benimsediklerini iddia etmişlerdir (Bora ve Taşkın, 2009, s. 541-545; Bora, 2017a, s. 174-175). Aydınlar Ocağı, milliyetçi muhafazakâr aydınların özellikle de İbrahim Kafesoğlu'nun öncülüğünde 1970 yılında kurulmuştur. Süleyman Yalçın, Salih Tuğ, Muharrem Ergin gibi isimler bu ocağın kuruluşunda yer almışlardır.

²⁹ Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu.

Ocak, Türk tarihine ilişkin fikrî ve ilmî eserleriyle ön plana çıkmıştır. Türk tarihini milliyetçi ve muhafazakâr perspektiften ele alan Ocak üyeleri, Türk milliyetçisi siyasetçilere de milliyetçi argümanlar üretmelerinde önemli derecede katkı sağlamışlardır. Anti-komünist bir anlayıştan hareket eden Ocaklılar, “Türk-İslâm Sentezi” üzerinden milliyetçi-muhafazakâr bir hegemonya inşa etmeye çalışmışlardır. “Türk-İslâm Sentezi”, köklü Gökâlp’in “muasır bir İslâm Türklüğü” anlayışına kadar uzanan bir yaklaşım biçimidir. Bu yaklaşıma göre, Türk kültürü ile İslâm medeniyeti yüzyıllardır birbiriyle etkileşime dayalı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim, Türklüğün ve İslâmın birbiriyle iç içe geçmesini sağlamış ve ortaya “Türk-İslâm” medeniyeti çıkmıştır. Ocaklıların amacı, Batının maddeci görüşlerinin karşısına “Türk-İslâm” kimliğini ve anlayışını yerleştirerek, devletin geleneksel öğelere bağlılığını sürdürmektir. Ocağın sentezci fikirlerine tepki gösteren Seyyit Ahmet Arvasi ise, “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesini ortaya koymuştur. Arvasi, sentezin tez ve anti tezci karşıtlığa dayanarak oluştuğunu ancak Türklük ve İslâmiyet arasında böyle bir karşıtlık olmadığını söylemiştir. “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesinde, İslâmı merkeze alan, “içtimai ırk” dediği birleştirici ve kaynaştırıcı bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir (Bora ve Can, 1991, s. 127-161; Yaşlı, s. 2020a, s. 335-338; Yaşlı, 2020b, s. 151-167).

Ordu, 12 Eylül 1980 Darbesi sonrası dönemde de kendini Kemalist veya Atatürkçü rejimin koruyucusu olarak görmeye devam etmiştir. Refah Partisi (RP)’nin İslâmcı söylemlerine³⁰ karşı kendisini rejim koruyucusu olarak gören ordu, 28 Şubat 1997’de - demokrasiye aykırı biçimde- yönetime yeniden müdahale etmiştir. Müdahaleden sonra RP kapatılmış ve Erbakan’a siyaset yasağı getirilmiştir. Laik ve Atatürkçü fikirlerle rejimi korumaya çalışan ordunun bu müdahalesi, demokrasiyi yeniden sekteye uğratmış ve askerî vesayete dayanan militarist kültürün yeniden üretilmesine neden olmuştur (Cizre, 2009, s. 156-176).

³⁰ Refah Partili Şevki Yılmaz’ın “Bundan böyle sana savaş açan sağcılık, solculuk, Kemalizm, kapitalizm, laiklik ve bütün şeytani düzenleri boykot ederek, seninle bizim aramıza İslâm’dan başka, Kuran’dan başka hiçbir nizamı sokmamak için canımızla malımıza senin dinin uğruna nöbete koşuyoruz, geliyoruz” sözlerinde de görüldüğü üzere, bazı Refah Partililer, Kemalist rejimle ters düşmüşlerdir (Oğur, 2019).

1.4.2.4. Yeni Kemalizm

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra ortaya çıkan süreçte, Atatürkçü ve İslâmî değerlere referans veren siyasî anlayış, ordu tarafından inşa edilmişti. Ordu; laik, milliyetçi ve Atatürkçü politik tavrını, toplumunun tamamını kucaklayacak bir hegemonik proje olarak üretmeye çalışmıştı. Ancak PKK terör örgütünün faaliyetlerini artırması, etnisite temelli siyaset yapan politik aktörlerin siyaset sahnesinde yer alması veya dinî değerleri merkezine alan hareketlerin ortaya çıkışı, darbecilerin hegemonya projesini başarısız kılmış ve bahsedilen hareketlere yönelik Kemalist reaksiyonu da beraberinde getirmiştir. Kemalistler; devletin varlığına, birliğine, bütünlüğüne tehdit olarak gördükleri etnisite temelli veya dinî temelli hareketlere karşı, darbecilerin resmî Atatürkçülüğünün etkisiz kaldıklarını düşünmüşlerdir. Kemalistler, bunun sonucunda yeni bir Kemalist anlayıştan hareket ederek resmî Atatürkçülüğün ve devletin dışında toplumsal bir hareket olarak örgütlenmişlerdir. Yeni Kemalist anlayış ülkenin birliği ve bütünlüğü, etnisite ve dinî temelli hareketlere karşı tepki konusunda, resmî Atatürkçülükle uzlaşmış ancak bu hareketlere yönelik Atatürkçü tepkinin gerektiği kadar verilmemesi noktasında resmî Atatürkçülükten ayrılmıştır. Ayrıca “emperyalizm karşıtlığı”, “liberalizm karşıtlığı” ve “ulusal bağımsızlık” gibi konulara dikkat çekerek de resmî Atatürkçülükten ayrılmışlardır (Erdoğan, 2009, s. 584-590; Kara, 2022, s. 50-51). Kemalistler, 1990'larda dinî hareketlerin laikliğe zarar verdiğini düşünerek ordunun göreve gelmesi için uğraşmışlar ve bunun sonucunda 28 Şubat süreci yaşanmıştır. Vural Savaş'ın “militan demokrasi” anlayışından hareket eden Kemalistler, demokrasiyi araç olarak kullandıklarını düşündükleri demokrasi karşıtlarına devletin baskı aygıtı olan orduyla izin vermemeye çalışmışlardır. Bu da Kemalizmin militarist, tekçi, anti-demokratik yönlerinin yeniden canlanmasına zemin hazırlamıştır. Kemalistler, askeri müdahale sonrası süreçte de mevcut partilerin “gerici” ve “bölücü” güçler karşısında gereken tepkiyi vermediğini düşünmüşlerdir. Yeni Kemalist perspektiften hareket eden Kemalistler, sivil toplumda “Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD)” ve “Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD)” gibi organizasyonlarda örgütlenmişlerdir. Bu organizasyonlardan “ÇYDD”, insan hakları mücadelesi vererek ve insanlara yardım ederek Kemalizmin hümanist yönünü ön plana çıkarmıştır. “ADD” ise, Atatürkçüleri harekete geçirerek rejimi yeniden Kemalist bir anlayışla tahkim etmek istemiştir. Yeni Kemalizm, 2000'li yıllarda da ulusalcı anlayış ile eklemlenerek emperyalizm karşıtı ve

liberalizm karşıtı olan ancak Batılı perspektifle ilerlemeye de sıcak bakan bir anlayış olmuştur (Bora, 2017a, s. 179-187).

2. BÖLÜM

TARİHSEL BAĞLAM IŞIĞINDA TÜRKEŞ'İN YAŞAMINDA KEMALİZMİN İZLERİ VE MHP PROGRAMLARI İLE SEÇİM BEYANNAMELERİNDE KEMALİZM

2.1. TÜRKEŞ'İN YAŞAMINDA KEMALİZMİN İZLERİ

2.1.1. “Yavru Vatan”dan “Anavatan”a: Asker Türkeş

Türk milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden Alparslan Türkeş, 25 Kasım 1917’de Kıbrıs’ta dünyaya gelmiştir.³¹ Babası Tuzlalı Ahmet Hamdi Bey, annesi Fatma Zehra Hanım’dır. Onun doğduğu yıllarda Kıbrıs, İngiliz işgali altındadır. Bir yandan Osmanlı Devleti cephelerde varlık mücadelesi vermekte, diğer yandan Kıbrıslı Türkler, Anavatan’dan iyi haberler beklemektedir. Bu atmosferde büyüyen Türkeş daha çocuk yaşından itibaren vatan, istiklâl gibi milliyetçiliğe içkin kavramlarla tanışmaya başlamıştır. Dört yaşında iken iptidai adı verilen ilkokula başlayan Türkeş, burayı sınıf ikincisi olarak tamamlamıştır (Turgut, 1995, s. 3-9). Rüştüye olarak adlandırılan ortaokulda ise onun ideolojik gelişimine yön verecek olan hocalarla tanışmıştır. Kıbrıslı Türklerin bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan Faiz Kaymak, Türkeş’in adının Alparslan’a³² dönüşmesini sağlayan Osman Zeki Bey ve daha birçok isim, Türkeş’in Türkçü fikirlerle tanışmasında öncü rol oynamışlardır (Yalçın, 2001, s. 1). Hocalarından Türk Dünyasının Kıbrıs ve Anavatan’dan ibaret olmadığını öğrenen Türkeş, “Akdeniz’de ömür tüketmektense Türk Dünyası için bir şeyler yapması gerektiğini” düşünmeye başlamıştır. Türkeş, yetiştiği dönemde Kıbrıs’ta İngiliz baskısı görmediklerini ama

³¹ Lefkoşa Haydarpaşa Mahallesi Kirlizâde Sokak’ta bulunan 13 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Türkeş’in ailesi, aslen Kayserili olup Avşar Türklerindendir. Koyunoğlu-Hoyunoğlu olarak bilinen geniş aileye mensup olan Türkeş’in ailesi, büyük dedesi Arif Ağa’nın Osmanlı Devleti idarecileri tarafından sürgüne gönderilmesiyle birlikte Kıbrıs’a yerleşmiştir (Turgut, 1994a, s. 14; Güler, 2017, s. 103).

³² Doğumuyla Ali Arslan adı verilen Türkeş’e, ailesi uzun yıllar Arslan olarak hitap etmiş; Rüştüye sıralarındayken Osman Zeki Bey tarafından adının başına Alp ibaresi eklenerek Alparslan’a çevrilmiştir. Türkeş’in de belirttiği gibi o yıllarda Öztürkçeci bir hava esmektedir ve yeni doğan çocukların adlarına Türkçe adlar eklenmektedir (Turgut, 1994b, s. 13). 1960’lardan itibaren bazı muhalif yayınlarda, Türkeş’in adının Alparslan olmadığı, Hüseyin Feyzullah veya Feyzullah olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır (Akis, 19 Şubat 1962, s. 6-8, 11). Ancak bu iddiaların herhangi bir belgeye dayanmaması, mesnetsiz kabul edilmeleri için yeterli görülebilir.

nüfusları giderek artan Rumların baskılarıyla karşılaştıklarını ifade etmiştir. On beş yaşına geldiğinde ne olacağına da karar vermiştir. Hedefi Türk ordusu saflarına katılmak ve bir Türk subayı olmaktır. Ona göre, Türk yurtlarını esaretten kurtarmak için asker olmak gerekmektedir. Bunun için Anavatan’a gidilmelidir ve Türkes zor da olsa ailesini bunun için ikna etmiştir (Turgut, 1995, s. 9-13). Kıbrıs’taki mallarını ve mülklerini satan Türkes ailesi, 1933 yılında İngiliz pasaportuyla ve bir İtalyan gemisiyle Anavatan’a göçmüşlerdir. Türkiye’ye geldikten sonra Türkes, CHP İzmit Mebusu Sırrı Bellioğlu’nun yardımı ve Mareşal Fevzi Çakmak’ın emri ile Kuleli Askerî Lisesi’ne kaydolmuştur (Tekin, 2005a, s. 79-80). Çok geçmeden Türk vatandaşlığına kabul olundukları haberini alan aile, Soyadı Kanunu ile birlikte Göktürk Kağanlığı’nı kuran “Onok”ların bir parçası olan Türkeslerin-Türgişlerin adını soyad olarak almışlardır.³³ Askerî lisede okuduğu yıllarda Türkes ekseriyetle dersleriyle ilgilenen, zaman zaman şiir yazan, Montesquieu, Voltaire gibi dünya edebiyatından ve Namık Kemal, Tevfik Fikret, Reşad Nuri gibi Türk edebiyatından isimlerin eserlerini okuyan bir gençtir. Ancak ailesi geçim sıkıntısı yaşamaktadır ve Türkes okulda verilen ekmeklerin bir kısmını biriktirerek tatillerde ailesine götürmektedir. Üç yıllık lise eğitiminden sonra Türkes, 1936 yılı yaz ayında önce Piyade Alayı’nda kısa süreli bir eğitime tâbi tutulmuş, sonrasında Ekim ayında Harp Okulu sıralarında yerini almıştır (Turgut, 1994b, s. 13). İki yıl süren Harbiye yıllarında yoğun bir eğitime tâbi tutulan ve birçok anı biriktiren Türkes, 1938 yılında bu okulu da başarıyla bitirmiştir. Türkes, Türkiye’ye göçtükleri 1933 yılından itibaren, Atatürk Türkiye’si’nin bir parçası olmuştur. Millî Mücadele yıllarından itibaren hayranlık beslediği Atatürk’e bağlılığı Harbiye yıllarında had safhadadır. Atatürk’ün “Hatay meselesindeki” kararlılığının kendisinde yarattığı heyecan ve Harbiye’den mezun olurken asteğmenliğinin tasdik edildiği belgede Atatürk’ün imzasının olmasının kendisine verdiği gurur 1990’larda verdiği röportaja da yansımıştır: “.... Biz, çok heyecanlıyız. Hatay alınmalıdır, diye kabımıza sığmıyoruz. Atatürk de Meclis’in açılışındaki nutkunda Hatay mes’elesinden bahsetti. Radyoların başında dinledik konuşmayı, çok heyecanlandık... Bizim asteğmenliğimizi Atatürk tasdik etti. Onu taşıyorum, saklıyorum hâlâ. O’nun imzasıyla asteğmenliğe yükselişimizi belirten Kararnameyi saklıyorum” (Turgut, 1994c, s. 19).

³³ Önce Koyunoğlu adını soyad olarak almak istemişlerdir. Ancak memurun bu istek karşısındaki olumsuz beyanıyla, Altay soyadına yönelmişler, onun da başkalarınca alındığını görünce listelerinde yer alan Türkes adını soyad olarak almışlardır (Turgut, 1994b, s. 13).

Atatürk'ün vefatı Türkes dahil Harbiyelilerde büyük bir şok yaratmıştır. O dönem teğmen olan Türkes, âdeta babaları ölmüş gibi hüzne boğulduklarını ve ağladıklarını ifade etmiştir. Kendilerini “öksüz” ve “yetim” kalmış gibi hissettiklerini belirten Türkes, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle bir rahatlama duyduklarını belirtmiştir. Atatürklü yıllardan beri Türkes ve Harbiyeli gençler, İsmet Paşa'ya yoğun bir sevgi beslemişlerdir. Ancak Türkes'e göre, Atatürk'ün vefatı sonrası baş gösteren İkinci Dünya Savaşı, dahil olmamasına rağmen Türkiye'de de bir buhrana yol açmış; özellikle ekonomik ve sosyal koşulların giderek zorlaşması İnönü'ye beslenen duyguların antipatiye dönüşmesine yol açmıştır (Turgut, 1994d, s. 15).

1939 yılında teğmen olarak Isparta'ya giden Türkes, orada arkadaşı Refik Yurtsever'in yeğeni Muzaffer Şükriye (Katırcıoğlu) Hanım ile nişanlanmış, 1940 yılında da evlenmişlerdir. Bu yıllarda Türkes, bir yandan İkinci Dünya Savaşı'na girme tehlikesi içerisinde teyakkuz hâlinde bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki görevlerini yerine getirmek için Edincik, Marmara Adası, Bandırma gibi yerlere gönderilmiş³⁴, diğer yandan ailesinin genişlemesiyle birlikte kurduğu yuvayla alâkadar olmuştur (Turgut, 1994f, s. 16). 1944 yılına gelindiğinde Türkes'in eşi Muzaffer Hanım üçüncü çocuklarına hamiledir ve İsmet Paşa 19 Mayıs kutlamaları sırasında ülkedeki Turancıları hedef gösteren bir konuşma yapmıştır. Bu nutuktan birkaç gün sonra Erdek'te görevli Türkes'in, hakkında arama kararı olduğu gerekçesiyle evi ve bölük odası aranmıştır. Atatürk'ün eski harflerle yazılmış iki ciltlik Nutku dahil, 500-600 ciltlik kitabına el konulan Türkes, eşi Muzaffer Hanım'la vedalaştıktan sonra Bandırma'ya, oradan da İstanbul Tophane'de bulunan Askerî Tutuk ve Cezaevi'ne götürülerek hücreye kapatılmıştır (Turgut, 1994g, s. 15). İlk zamanlar ne için tutuklandığını bilmeyen Türkes, bir süre sonra Turancılıktan yargılandığını öğrenmiştir. Ağır cezaevi şartlarında yaşamaya çalışan Türkes, aylarca burada kaldıktan sonra sağlık durumu kötüleşince bir ay kadar hastanede yatmıştır (Turgut, 1995, s. 44-50). Daha sonra yine aynı Cezaevi'ne getirilen Türkes, Nihâl Atsız başta olmak üzere asker olmayan tutuklu Türkçülerin tutulduğu Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'ne³⁵ sorgu için götürülmüş, burada kendisine muhtelif işkenceler yapılmıştır (Turgut, 1994h, s. 13). 23 sanıklı “İrkçılık-Turancılık Davası”nda tutuklu bulunan herkes ağır işkencelerden nasibini almıştır. Sorulması

³⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkes, bağlı bulunduğu Kolordu'nun açtığı yarışmada, hava savunması üzerine geliştirdiği önerilerinin yer aldığı kitapçıkla ikincilik elde etmiştir (Turgut, 1994e, s. 15).

³⁵ Sansaryan Han adıyla da anılır.

gereken soru, “Millî Şef” devri idarecilerinin bir anda niçin Turancıları hedef aldığıdır. Zahirî tarafından bakıldığında³⁶, olayları Atsız tarafından Başvekil Şükrü Saraçoğlu’na hitaben yazılan iki mektup tetiklemiştir. Atsız mektuba, Saraçoğlu’nun Türkçü bir başvekil olduğunu ve bunu bizzat kendisinin açık açık Meclis kürsüsünde dile getirdiğini hatırlatarak başlamıştır. İki mektupta da devletin önemli kademelerinde “komünistlere” yer verildiğini ve “komünistlerin” önünün gittikçe açıldığını belirten Atsız, ikinci mektubunda Sabahattin Ali başta olmak üzere dört kişiyi³⁷ hedef olarak göstermiştir. Yine “komünistleri” himaye edip, çeşitli makamlara getirdiğini iddia ettiği Maarif Vekili Hasan Âli Yücel’i de bu konuda suçlamıştır (Atsız, 1944a; 1944b). Orhun dergisinde açıkça yayımlanan mektuplar, Sabahattin Ali’nin Atsız’a karşı dava açmasıyla sonuçlanmış ve “3 Mayıs Türkçüler Günü” şeklinde her yıl Türkçülerce anılan olayların başlamasına vesile olmuştur. İki celse olarak süren davanın 3 Mayıs 1944’teki son celsesi, Türkçülerin mahkeme salonunu hıncahınç doldurmasıyla birlikte gerçekleştirilememiş, mahkemeden çıktıktan sonra Atsız, gözaltına alınmıştır. Atsız’ın gözaltına alınması ile birlikte Türkçüler Ankara sokaklarında kalabalık bir nümayişe girişince, nümayişe katılanlara polis tarafından yoğun bir şiddetle mukabele edilmiştir (Türkeş, 1992, s. 30-39). Bu olay sonrasında hükûmeti devirmek için gizli örgüt kurmak suçlamasıyla yargılanan 23 sanık için karar 1945 Mart’ında verilmiş; Türkçüler muhtelif cezalara çarptırılmıştır. 9 ay 10 gün ceza verilen Türkeş ise zaten bir yıl kadar içeride tutulduğu için tahliye edilmiş; Türkçüler ancak İstanbul 2 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nin 1947’deki kararı ve Askerî Yargıtay’ın onaması ile beraat edebilmiştir. Türkçülerin iddia edildiği gibi hükûmeti devirmek maksadıyla gizli bir örgüt kurmadıkları -zaten bilindiği hâlde- 1947’deki mahkeme kararı ile kesinleşmiştir (Turgut, 1994, s. 14). Türkeş’in bu davada tutuklanmasının ve işkence görmesinin tek sebebi ise Atsız’la olan ilişkisinin el

³⁶ Böyle denilmesinin sebebi, idarecilerin uluslararası bağlamda meydana gelen gelişmelere göre siyaset yürütmeye çalışmasıdır. Şöyle ki, İkinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Almanlar, bazı ülkeleri ardı ardına işgal ettiklerinde, Türkiye’yi idare edenlerin Türkçülere yönelik bastırma politikası söz konusu olmamıştır. Hatta dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Meclis kürsüsünden Türkçü olduğunu ve Türkçülüğün kan meselesi olduğu kadar, vicdan ve kültür meselesi olduğunu dile getirmiştir. Ne zaman ki Almanlar savaşı kaybetmeye Sovyetlerse savaşta üstünlük sağlamaya başlamış, o zaman hükûmetin de Turancılar karşı tutumu değişmiştir (Türkeş, 1992, s. 26-35). Türkolog Prof. Ahmet Bican Ercilasun (2017) tarafından ortaya konulan bir iddia da dikkate değerdir. İddiaya göre, Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” adlı romanında hedefe oturttuğu kişiler, bunlar arasından tutuklananlar ve tutuklanmaktan son anda kurtulanlara dair verdiği kurguyla karışık bilgiler, sonraki yıllarda yaşanan olaylarla birebir örtüşmektedir. Roman incelendiğinde Atsız başta olmak üzere, pek çok Turancının olumsuz bir biçimde işlendiği ve Ercilasun’un ifadelerinde yer aldığı gibi, birkaç yıl sonra Turancıların tevkifatına romanda yer verildiği görülmektedir.

³⁷ Sabahattin Ali ile birlikte, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celâl Antel ve Ahmet Cevat Emre’dir.

konulan mektuplarda ortaya çıkmasıdır. Türkeş'in Atsız'la tanışıklığı, Harbiye yıllarına dayanmaktadır. Arkadaşı Hüseyin'in önerisi ve Ziya Özkaynak'ın vasıtasıyla Atsız'la tanışan Türkeş, bir süre sonra Atsız'la iyi ilişkiler kurmuş, kendisinden zaman zaman kitap vb. materyaller talep etmiştir. Gerek yüz yüze sohbetlerinde gerekse mektuplarında birbirleriyle Turancılık hakkında konuşan bu ikili; kurmuş oldukları dostane ilişkiden dolayı "Turancılık Davası"nda da aynı suçlamadan yargılanmışlardır (Turgut,1994i, s. 13). Mahkemedeki konuşmalardan ve Türkeş'in yaptığı savunmadan anlaşıldığı üzere mahkeme heyeti, başta Atsız'la ilişkisinden sonra da "ırkçılık" meselesinden dolayı Türkeş'i yoğun bir sorguya çekmiştir. Türkeş ise esasında ırkçı olmadığını, bu hususta devletin takip ettiği siyaseti doğru bulduğunu belirtmiştir. Ona göre kahramanlık başta olmak üzere pek çok konuda Türk milleti eşsizdir. Bu düşüncesini, Atatürk'ün "bir Türk, dünyaya bedeldir" tarzı vecizeleriyle meşrulaştırma uğraşına giren Türkeş, Turancılığın ileriye yönelik bir temenni olduğunu, önceliğin Türkiye'yi kalkındırmak ve her sahada Türk milletini en ileriye ulaştırmak olduğunu belirtmiştir. Turan ise ancak Türkiye'nin güçlenmesi ve ilerleyen zamanlarda şartların el vermesi ile gerçekleşebilecek istikbale ait bir temennidir Türkeş için. Ancak bu temenninin tatbikinin geçmişte örneği olduğunu düşünen Türkeş'e göre, Türk birliğinin yeniden gerçekleşmemesi için hiçbir neden yoktur. Kendisine yönelik suçlamaları ve ırkçılığı reddeden Türkeş, esasında dönemin idarecilerinin güttüğü siyasetin ırkçı olduğunu ileri sürmüştür. Mahmut Esat Bozkurt başta olmak üzere, birçok kimseden alıntı yapan Türkeş, 1944'e kadar devletin ırkçı ve Turancı bir siyaset izlediğini ileri sürmüştür (Türkeş, 1992, s. 29, 72-81; Uzman, 2017, s. 29-34). Türkeş'in bu iddiası, gerçek dışı sayılacak bir iddia olarak görülmemelidir. Özellikle Atatürk döneminde Afet İnan başta olmak üzere birçok akademi mensubunca güdülen "ırk" temelli bilim ve milliyet siyaseti, yine "Hatay Meselesi"ndeki tavrı başta olmak üzere Atatürk'ün Türk Dünyası'na yönelik kucaklayıcı tutumu, Türkeş'in ileri sürdüğü görüşlerin yabana atılacak cinsten görüşler olmadığını ortaya koymaktadır.

Uzun süren Turancılık yargılamaları Türkeş'i pek çok anlamda yıpratmıştır. Ancak tahliye edildikten sonra görevinin başına Bandırma'ya dönen Türkeş, hem kundaktaki kızı Sevenbige'yle³⁸ tanışmış hem de ailesiyle birlikte yaşamını yeniden düzene sokma

³⁸ Türkeş'in Muzaffer Hanım'dan olan kızları Ayzıt, Umay, Sevenbige Çağrı ve Selcen Hanımların isim babaları Nihâl Atsız'dır (Turgut, 1994i, s. 14). Türkeş'in yine Muzaffer Hanım'dan olma Yıdırım Tuğrul adında bir oğlu; Seval Hanım'dan olma Ayyüce adında bir kızı ve Ahmet Kutalmış adında bir oğlu bulunmaktadır.

uğraşına girmiştir. Yargılama nedeniyle kazandığı Harp Akademileri'ne giremeyen Türkeş, beraati sonrasında 1951'de yeniden sınav kazanarak Akademi'ye girebilmiştir. 1948'de Gelibolu'ya bölük komutanı olarak giden Türkeş, burada bir kaza nedeniyle babasını kaybetmiş, Genelkurmay'ın açtığı sınavı kazanarak Amerika Birleşik Devletleri'ne eğitim için gönderilecek 16 Türk subayı arasında yerini almıştır (Turgut, 1994, s. 14). Amerika deneyimi, Türkeş için hem ilk yurtdışı deneyimi olması açısından hem de dönemin en gelişmiş devletlerinden birini görmesi açısından önemli bir tecrübe sağlamıştır. Amerika dönüşü sonrasında yüzbaşı rütbesiyle Çankırı'ya "gerilla hocası" olarak gönderilen Türkeş, 2,5 yıl kadar burada kaldıktan sonra Kurmay Subay sınavını kazanıp üç yıl da İstanbul'da kalmıştır. Bu arada Harp Akademilerinden kurmay binbaşı rütbesiyle mezun olan Türkeş, Ankara'ya, Genelkurmay Başkanlığı'nın Yayın Şubesi'ne tayin edilmiş ve dış görevler için açılan sınavı da kazanarak Pentagon'da NATO Türk Temsil Heyeti üyeliğine atanmıştır. 1958 yılında Amerika'dan dönen Türkeş, Kurmay Binbaşı rütbesiyle Elazığ'a tabur komutanı olarak tayin edilmiştir. Türkeş'in Elazığ'daki görevi, ilerleyen yıllarda yaşamını büyük ölçüde etkileyecek gelişmelerin yaşanmasına vesile olmuştur. 1950'lerin sonlarına gelindikçe ülke hem siyasî anlamda hem de sosyoekonomik anlamda bir krize doğru evrilmektedir. İktidarın muhalefete yönelik şiddete varan bastırma siyaseti, ordu başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerinde rahatsızlıklar meydana getirmektedir (Türkeş, 1977a, s. 13-21). Ordu içerisinde bu durumu gözlemlemekle yetinmeyip, müdahale etmek isteyen cuntacılar da zaman geçtikçe bu isteklerini tatbik etmek için cuntayı güçlendirmeye ve içerisinde yer alacak olanların sayısını artırmaya çalışmaktadır. Cuntaya dahil edilmek istenen subaylardan biri de Alparslan Türkeş'tir. 1958 yılı kış aylarında görevi başındaki Türkeş, Elazığ'da Motorlu Topçu Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Talât Aydemir tarafından ziyaret edilmiş; burada cuntaya katılma teklifi almıştır. Türkeş, Turgut'a verdiği röportajda cuntaya katılma teklifini, Atatürk'ün Balkan Savaşları sonrasında askerin siyasete karışmamasını vazeden görüşünü örnek göstererek reddettiğini öne sürmüştür. Türkeş, Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı'nın emrivaki yemek talebi ile kendisini cuntanın içerisinde bulduğunu belirtmiştir. Türkeş, cunta içerisinde kendisini en çok rahatsız eden görüşün, iktidarı DP'den zorla alıp İsmet Paşa idaresindeki CHP'ye bırakma görüşü olduğunu söylemiştir. Türkeş'in askerî müdahale konusundaki tutumu, Kemalizmin siyasî devletçiliğini yansıtmaktadır. Ona göre DP de CHP de kanunlara göre kurulmuş,

rekabet eden iki siyasî partidir. Müdahale yapılacaksa, toplumun bir kesimini dışlamaya yönelecek bir biçimde, bir siyasî partiden yana tavır takınılmamalıdır. Müdahaleyi gerçekleştirecek olanlar, bütün siyasilere eşit mesafede yaklaşmalıdır. Türkeş de cuntaya katılma teklifini kabul ederken, bu düşünceyi hayata geçirebilmek, müdahalenin hiçbir siyasî parti lehine olmadan kendince “doğru yön”e yönelmesini sağlamak amacını güttüğünü ifade etmiştir (Turgut, 1994k, s. 21). Müdahalede bulunmak isteyen ekip, genç subaylardan oluşmuştur. 1960’ın Mayıs ayına girildiğinde müdahale için general arama uğraşına giren genç subaylar, ülkede yaşanan gelişmelere daha fazla kayıtsız kalmayarak müdahalede bulunmuş ve 27 Mayıs’ta iktidarı eline almıştır. Darbe bildirisini yazan ve okuyan Türkeş, bildiride müdahalenin hiçbir siyasî parti lehine yapılmadığını, her vatandaşa eşit yaklaşılacağına altını çizmiştir. Yine bildirinin sonlarına doğru Türkeş, Atatürk’e referans vererek, onun “yurtta sulh cihanda sulh” prensibini benimsediklerini ve bu doğrultuda uluslararası ilişkilerdeki taahhütlerine bağlı olduklarını deklare etmiştir (Turgut, 1994a, s. 14). Darbe sonrası idareyi ele alan genç subaylar, birkaç gün önce kendisine izin verilen ve İzmir’e giden Orgeneral Cemal Gürsel’i askerî yönetimin başına geçirmişlerdir. Yine darbe sonrasında Millî Birlik Komitesi (MBK) oluşturulmuş ve oluşturulan Komite, ülkeyi Gürsel’le birlikte idare etmiştir. 38 kişilik³⁹ MBK’yı oluşturan subaylar, homojen bir topluluk değildir. İçlerinde her görüşten insan bulunmaktadır. Özellikle askerî yönetimin gidişatı hakkında dahi fikir ayrılıkları mevcuttur. Darbe sonrası başbakanlık müsteşarlığı makamına getirilen Türkeş, “ihtilâlin fiilî lideri” olduğunu ifade etmiştir (Turgut, 1994b, s. 13). Kendisinin geniş yetkilerle donatıldığı yaşanan gelişmelerden, anılarında ifade ettiği görüşler ve sunduğu belgelerden bellidir. Başbakanlık müsteşarı Türkeş, bu makamda iken hem atamaların yapılmasında hem de DPT, TÜBİTAK ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Öksüz, 2017). MBK içerisindeki CHP taraftarları karşısında Türkeş ve on üç arkadaşı (-ki literatürde “14’ler”⁴⁰ diye bilinirler), müdahalenin amacının kutuplaşmaya son vermek olduğunu gerekçe göstererek, bu amaca ulaşılması için yapılması gereken reformların şart olduğunu ve bunun da biraz zaman alacağını düşünmüşlerdir. Yöneticileri başta olmak üzere DP’lilere yapılan aşağılayıcı muameleler

³⁹ İrfan Baştuğ’un bir trafik kazası sonucu vefat etmesiyle birlikte sayı, 37’ye düşmüştür.

⁴⁰ “14’ler”in isimleri şöyledir: Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Münir Köseoğlu, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Şefik Soyyüce, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Dündar Taşer, Numan Esin, İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er.

karşısında Türkeş, birtakım girişimlerde bulunmuş; özellikle de DP yöneticilerinin bir süre devlet tarafından kendilerine gelir tahsis edilmek suretiyle İsviçre'ye sürgüne gönderilmesi önerisini Gürsel'e açmıştır (Türkeş, 1998a, s. 50-51; Türkeş, 1998b, s. 49). Türkeş'e göre, hem Dışişleri Bakanı Selim Sarper, hem de Gürsel bu öneriye olumlu yaklaşmış, ancak öneri MBK'daki CHP taraftarlarınca hiddetle karşılanmış; Türkeş ve arkadaşlarına zaman içerisinde diğer MBK üyelerince açıktan cephe alınmıştır. Özellikle yayılan dedikodular⁴¹ sonrası Türkeş, 22 Eylül 1960'ta müsteşarlık görevinden istifa ettiğini ve MBK'daki CHP taraftarlarına karşı yeni bir müdahale planıyla yola koyulduğunu söylemiştir. Arkadaşlarıysa, Türkeş'in ikazına rağmen, Cemal Gürsel'in kendilerine yardımcı olacağını düşünerek konuyu ona açmışlar ve Gürsel'den olumlu sözler duymuşlardır. Ancak bir süre sonra Gürsel harekete geçmiş, 13 Kasım 1960'ta "14'ler", zorla emekliye sevk edilmiştir. Birkaç gün içerisinde ise her biri sürgün olarak farklı ülkelere görevlendirilmişlerdir (Turgut, 1994, s. 14).

2.1.2. "Sürgün"den Siyasete Türkeş

Sürgün şeklinde yapılan görevlendirmelerde Türkeş, Hindistan Yeni Delhi'ye "Hükûmet Müşaviri" sıfatıyla gönderilmiştir. İki buçuk yıl kadar ailesiyle birlikte zor şartlar altındaki yaşamına uyum sağlayan Türkeş, burada bulunduğu süre zarfında Türkiye'nin denetiminde ve gözetiminde hareket etmiştir. Kendisine hiçbir iş verilmemesine rağmen o, fiilî ataşemiliterlik yaparak Hindistan başta olmak üzere pek çok konuda bin sayfa bulan raporlar hazırlayıp sunmuştur. Yine oradaki yabancı diplomatlarla da iyi ilişkiler geliştiren Türkeş, Hindistan Başbakanı Nehru'nun yemek davetine icabet etmiş ve burada Nehru'nun Atatürk'e ve Millî Mücadele'ye duyduğu hayranlığa da şahit olmuştur (Turgut, 1995, s. 283-291). Türkeş burada kaldığı süre zarfında yalnızca bulunduğu görev ile uğraşmamış; bir yandan DP'lilerin idam edilmemesi için mektuplar göndermiş; diğer yandan siyasete giriş için ön hazırlık niteliğinde nabız yoklamasına dönük mektuplaşmalarda bulunmuştur. Bu mektuplaşmaların en önemli ayağını sürgüne gönderilen diğer arkadaşlarıyla yazışmaları oluşturmuştur. Sansür ve takip gölgesinde gerçekleşen bu mektuplaşmalar, fikir akımlarından muhtelif meselelere dair birçok konuyu içermiştir. En nihayetinde

⁴¹ Kendisine Nâsır yakıştırmaları yapılması, Gürsel'i vurduğu iddialarının yayılması, bu dedikodulara örnektir (Taylak, 1977, s. 219-222).

Türkeş'in hedefi "14'ler"e liderliğini kabul ettirmek ve birlikte yola koyulmaktır (Cengiz, 2014, s. 99-112). Türkeş, bu girişimlerde bulunurken diğer yandan yurttaki Türkçüler de Türkeş'ten gelen mektuplara ve haberlere odaklanmışlar ve zaman zaman bunları yayımlamışlardır. Millî Yol dergisi⁴² başta olmak üzere, dönemin Türkçü dergileri Türkeş'in ileride siyasete girişinin ve Türk milliyetçiliği ekseninde örgütlenecek bir siyasî parti vücuda getirilmesinin zeminini oluşturmuşlardır. Bir süre sonra liderlik konusunda anlaşılmayan "14'ler" dağılmışlar, Türkeş de "14'ler" içerisinde kendisini destekleyen arkadaşlarıyla birlikte yoluna devam etmiştir. 22 Şubat 1963'te Türkiye'ye gelen Türkeş, ülkeye Edirne'den giriş yapmıştır. Selanik üzerinden Türkiye'ye gelen Türkeş, ülkeye giriş yapmadan önce geçtiği güzergâhlarda Yunanistan'da yaşayan Türklerce karşılanmış, Edirne'den giriş yaparken ve yine İstanbul'a girerken de kalabalık bir kitlenin heyecanlı tezahüratları arasında yurda dönmüştür. Yurda dönüş sonrası Türkeş'i ziyaret edenler bir hayli fazla olmuştur. Kimi siyasî parti genel başkanlığı teklifi ile kimi de yeniden bir askerî müdahale hevesiyle Türkeş'e ziyarette bulunmuştur (Tekin, 2005b, s. 201-217). Türkeş'in de kafasında, temkinli hareket etmek ve siyasete girmek vardır. Hatta bunun için arkadaşlarıyla birlikte önce Türkiye Huzur ve Yükseliş Derneği'nin kurulmasına yönelmiştir. Ancak 22 Şubat 1962'deki darbe girişimi başarısız olan ve atfedilen Aydemir'in Türkeş'e getirdiği müdahale önerisi, Türkeş'in başını yine ağrıtmıştır. Bu öneriyi reddetse de Türkeş⁴³, Aydemir'in 20 Mayıs 1963'te (21 Mayıs Darbesi) gerçekleştirdiği darbe girişimi sonrası tutuklanmış, 3,5 ay kadar Askerî Cezaevi'nde tutulmuştur (Yaşlı, 2020a, s. 151). Beraat kararı sonrası CKMP'den Türkeş'e gelen genel başkanlık tekliflerinde ısrar daha da atmış, Türkeş de "14'ler"den olan arkadaşlarını siyasete girme yönünde ikna etmeye çabalamıştır. Önce Ahmet Oğuz'un genel başkan olması şartını kabul ettirdikten sonra, partiye ilk olarak genel müfettiş olarak giren Türkeş, bu sayede örgütü daha iyi tanıma fırsatı elde etmiştir. Olağanüstü Kongre talebi kabul gören Türkeş, 1965 yılında Ahmet Tahtakılıç'la genel başkanlık yarışına girmiş ve 516 oy karşısında 698 oy alarak bu yarışını kazanmıştır (Sanlı, 2017, s. 256, 272, 278). Aynı yıl "millî bakiye usûlü"ne göre gerçekleşen seçimde meclise 11 vekil⁴⁴ sokan Türkeş'li CKMP'de ideolojik ve örgütsel anlamda önemli değişimler

⁴² Türkeş'in mektuplarının yurtdışından Millî Yol dergisine ulaştırılmasında Yücel Hacaloğlu önemli bir rol oynamıştır (Tekin, 2005a, s. 165; Özben ve Sin, 2022, s. 416).

⁴³ "14'ler"den Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ ve Fazıl Akkoyunlu da Türkeş'le beraber tutuklananlar arasındadır.

⁴⁴ Türkeş, Ankara'dan aday gösterilmiştir.

yaşanmaya başlamıştır. “14’ler”den 10’unun da kademeli olarak partiye katılmasıyla birlikte, örgüt içerisinde etkinliğini artıran Türkeş, CKMP’nin Türk milliyetçisi bir partiye dönüşümünün sağlanması için gerekli adımları atmıştır. Atsız’ın Ötüken dergisi başta olmak üzere, dönemin milliyetçi yayınlarından da bir hayli destek gören Türkeş, CKMP içerisinde kendisine muhalif olan kanadın partiden kopmasıyla birlikte, partinin ideolojik dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. 1966 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde CKMP Genel İdare Kurulu kararı ile aday olan Türkeş, diğer partilerin aday gösterdiği Cevdet Sunay karşısında 11 oy alarak seçilememiştir. Kendisi de bu sonuçla karşılaşacağını bilmektedir ve adaylığını “demokratik bir tavır” olarak açıklamıştır.⁴⁵ 1967 yılında gerçekleşen Kongre ile birlikte dönemin milliyetçileri arasında da sempati kazanmaya başlayan Türkeş’li CKMP, belli bir program (“Dokuz Işık Doktrini”) çerçevesinde ideolojik bir yeniden yapılanmaya gitmiştir. Özellikle gençliğe yönelen Türkeş CKMP’si, üniversitelerde örgütlenmeye başlayan ülkücü gençleri 1968 yılında Ülkü Ocakları Birliği çatısı altında toplamıştır (Cengiz, 2015, s. 179-209). Solcu gençler ile ülkücü gençler arasında da sürtüşmelerin yavaş yavaş arttığı bu dönemde ülkücü gençlere yönelik “Komando Kampları” olarak bilinen gençlik eğitim kampları kurulmuştur. Yaz aylarında bu kamplarda bir araya gelen ülkücü gençler, bu kamplarda sportif ve ideolojik eğitimden geçmişlerdir. Özellikle ilerleyen yıllarda MHP’nin “paramiliter” bir gençlik yapılanmasına sahip olduğunu iddia edecek olan kimseler, “Komando Kampları”nı iddialarına örnek olarak sunmuşlardır⁴⁶(Türkeş, 1995, s. 206-209; Ülkücü Komando Kampları, 1997, s. 11-51; Yaşlı, 2020c, s. 212-214). Bizzat Türkeş’in de katıldığı seminerlerle yetişen ülkücü gençlik, MHP’nin en önemli insan kaynağını oluşturmuştur. 1967 Kongresi’nde partinin isim ve amblem değişikliğine gitmesi yönündeki talepleri bir süre erteleyen Türkeş ve arkadaşları, 8-9 Şubat 1969’da gerçekleşecek olan Adana Kongresi’nde bu konuyu gündeme taşımışlardır. Muhtelif önerilerle birlikte ara ara kavgaların yaşandığı Kongre’de CKMP’nin adı Milliyetçi Hareket Partisi’ne, amblemi de “terazi”den “üç hilâl”e çevrilmiş; gençlik örgütünün

⁴⁵ “... cumhurbaşkanlığına giden yolun genelkurmay başkanlığından geçeceği yolunda bir teamül başlangıcı demokratik rejimin temel ilkelerine uygun düşmeyecektir... Partimiz, ... Büyük Meclisin cumhurbaşkanlığı seçimine tek adayla girmemiş bulunmasını da sağlamakta ve bunu yüce Meclisin itibarına layık bir jest telakki etmektedir.” (Cengiz, 2015, s. 188; Güler, 2017, s. 125-128).

⁴⁶ Dönemin solcu gençliği içerisinde de Filistin kamplarında silahlı eğitim görenlerin sayısı az değildir. Gençlik liderlerinden Deniz Gezmiş başta olmak üzere birçok solcu genç, bu kamplarda eğitim görmüştür (Yalçın, 2014).

sembolü de “hilâl içerisinde bozkurt” olarak kabul edilmiştir (Sanlı, 2017, s. 359-390). “D’Hondt seçim sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerinde MHP, meclise sadece Adana’dan aday olan Türkeş’i vekil olarak sokabilmiştir. MHP’nin Türkçülüğüne giderek eklemlenmeye başlayan İslâm dinini temel referans alan yaklaşım, partinin daha seküler ve Türkçü kanadında rahatsızlık uyandırmaya başlamıştır. 1970 yılından itibaren Türkeş ve Atsız’ın arası açılmaya başlamış, ayrılık özellikle “din” ve “ırk” meselesine dair görüş farklılıklarından kaynaklanmıştır. İkilinin arasının açılması, gençlere de yansımış; az da olsa zaman zaman milliyetçi gençler arasında yaşanan sürtüşmelere kaynaklık etmiştir. 1972 yılında MHP içerisinde yer alan birkaç önemli ismin Türkçüler Derneği’nden ihraç edildiğinin açıklanması ile birlikte Derneğin 3 numaralı üyesi Türkeş, MHP ile Türkçüler Derneği’nin ilişkilerinin askıya alınması talimatını vermiştir (Cengiz, 2015, s. 233-239). 12 Mart 1971’de gerçekleşen Muhtıra ile birlikte, gençlik örgütleri kapatılan MHP, müdahale sonrasında ülkücü gençliği Ülkü Ocakları Derneği çatısı altında toplamıştır. 1973 seçimlerinde Meclis’e üç vekil sokmayı başaran MHP’de, Türkeş yeniden Adana’dan milletvekili seçilmiştir. Seçim sonrası kurulan Ecevit-Erbakan ortaklığındaki koalisyon hükûmetinin bir yıl dolmadan dağılmasıyla birlikte, Senatör Sadi Irmak tarafından bir “teknokrat hükûmeti” kurulmuştur. Güvenoyu alamayan bu hükûmet 1975 yılına kadar görev yapmış, 1975 yılının Mart ayında “I. Milliyetçi Cephe (MC)” olarak adlandırılan hükûmet kurulmuştur (Birand, 1984, s. 43-46). Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP), Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Selamet Partisi (MSP), Turhan Feyzioğlu liderliğindeki Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Türkeş liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nden oluşan koalisyon hükûmetine Türkeş başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak girmiş ve MHP milletvekili Mustafa Kemal Erkovan da devlet bakanı yapılmıştır. 1977 genel seçimlerinde de oy oranını bir hayli artırarak Meclis’e on altı vekil somayı başaran MHP, AP ve MSP ile “II. Milliyetçi Cephe” olarak adlandırılan hükûmeti kurmuştur. Kurulan II. MC Hükûmetine, MHP içerisinde Türkeş ve Sadi Somuncuoğlu devlet bakanı, Gün Sazak Gümrük ve Tekel Bakanı, Cengiz Gökçek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Ağâh Oktay Güner Ticaret Bakanı olarak girmişlerdir. İki “MC Hükûmeti”nin de koalisyon protokolünde Türkeş’li MHP ortaklığının izleri bulunmaktadır. Atatürk’e, Türk tarihine ve Türk milliyetçiliğine yapılan vurgular bunu ortaya koymaktadır. Ancak koalisyon içerisinde MSP’nin yer alması, özellikle muhalif kanattan gelen, koalisyonun Atatürkçülüğe zarar veren bir

birliktelik olduğu yönündeki eleştirilerin de dillendirilmesine yol açmıştır (Düzgün, 2019, s. VIII-IX, 45). Ocak 1978'e kadar görevine devam eden hükûmet, literatüre “Güneş Motel Olayı”⁴⁷ olarak geçen hadisenin yaşanması sonrası düşürülmüş, yerine Ecevit azınlık hükûmeti kurulmuştur. Kurulan bu hükûmete de 1979 yılında gerçekleşen ara seçimlerde CHP'nin başarısızlığı gerekçe gösterilerek Ecevit tarafından son verilmiş; yerine, MSP ve MHP tarafından “kerhen” dışarıdan destek verilen Demirel azınlık hükûmeti kurulmuştur. 1970'li yılların en başından itibaren kurulan tüm hükûmetler, ekonomik vaziyetin ağırlığının giderilmesi için çaba harcamışlar ancak bunu pek de başaramamışlardır. Özellikle gençler arasında yaşanan şiddet olaylarının giderek ağırlaşması ve kitlesel bir hâle bürünmesi, hükûmetlerin işini daha da zorlaştırmıştır (Çelik, 2020a, s. 66-67). “MC Hükûmetleri” döneminde sağ görüşlü gençlerin, Ecevit Hükûmetleri döneminde de sol görüşlü gençlerin himaye edilmesi, toplumda meydana gelen kutuplaşmanın derinleşmesine kaynaklık etmiştir (Birand, 1984, s. 71-105). Bu ortamda esas birliktelik sağ siyasî partiler ile Ecevit arasında yaşanmalıdır ki, kutuplaşma giderilsin. Bu minvalde Ecevit, AP ile ortaklığa sıcak bakmış ve “geniş tabanlı bir koalisyon” önerisi yapmıştır. Bu teklif, AP tarafından karşılık bulmamıştır (Ecevit, 1991, s. 10-23). Ancak aynı dönemde CHP'nin önemli isimlerinden Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay, MHP ile koalisyon yapılması için MHP'li Gün Sazak'la görüşmüş; Gün Sazak da bu konuda Türkeş'ten destek görmüştür⁴⁸(Akyol, 1999; 2006). 1977 seçimlerinde Necip Fazıl'ın beyannamesiyle seçim propagandası yapacak derecede MHP'nin İslâmîleşmesini sağlamışsa da Türkeş (Kalaycı, t.y., s. 20-21), en nihayetinde devletin birliğini⁴⁹ ve milletin varlığını korumaya çalışan bir noktada Kemalist milliyetçilikle uzlaşan bir siyasetçidir. 1970'lerin sonlarına doğru da Türkeş, “devlet adamı” kimliği doğrultusunda devletin birliğini ve milletin varlığını korumaya çalışan Kemalist bir anlayışla hareket etmiş ve “kanlı-bıçaklı” olduğu CHP ile koalisyon

⁴⁷ Ecevit'le pazarlık yapan 11 AP'li vekilin, partilerinden istifa etmeleri sonucunda hükûmetin çoğunluğunu kaybetmesine sebebiyet veren hadise. Bu hadise sonrasında hükûmeti kurarken Ecevit, mezkûr vekillere de birer bakanlık vermiştir (Kartal, 2006, s. 63).

⁴⁸ Türkeş MHP'si, 1977'de yaşanan Meclis Başkanlığı seçiminde yaşanan krizde de Ecevit'e haber yollayarak CHP'li Cahit Karakaş'ın Meclis Başkanlığına getirilmesine destek olmuştur (Akyol, 1999; 2006).

⁴⁹ Tanıl Bora, Ülkücü Hareketin “kutsal devlet” anlayışına sahip olduğuna ve ülkücülerin devlete aşkın bir rol yüklediklerine dikkat çekmiştir. Bora ülkücülerin, devleti tarih içerisinde sürekliliği olan bir üstün güç olarak gördüğüne dikkat çekmiştir. Bora'ya göre ülkücüler; devleti ve milleti birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayan bir anlayışla değerlendirmektedir. Sürekli olarak “beka kaygısı” hisseden ülkücüler, devletin ve milletin varlığını koruma düşüncesini ve -Kemalistler gibi- güçlü devlet anlayışını benimsemişlerdir (Bora, 2011, s. 147-155).

ortaklığına sıcak bakmıştır. Ancak Ecevit ve CHP içerisinde pek çok kimse, MHP'yi meşrulaştırmamak gerekçesiyle böyle bir koalisyon kurulmasına karşı çıkmışlardır (Duru, 1995, s. 44-45). 1980 yılına gelindiğinde siyasî çatışmalar ve suikastlar dolayısıyla artan vefat haberleri, ekonominin gittikçe darboğaza girmesi, Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasıyla baş gösteren kriz, “irtica” tehlikesi vb. birçok gerekçe ile asker siyasete müdahale etmiş, 12 Eylül Darbesi olarak anılan hadise gerçekleşmiştir (Zürcher, 2000, s. 381-391).

2.1.3. “Siyasetçi” ve “Devlet Adamı” Kimlikleri Arasında Salınan Türkeş

12 Eylül müdahalesi sonrası siyasî parti liderleri, bulundukları yerden alınmışlar; Demirel ve Ecevit Hamzakoy'a, Erbakan ise Uzunada'ya götürülmüşlerdir. Türkeş'e ise ulaşılamamıştır. Esasında aylardır bir askerî müdahale gerçekleşeceği yönünde söylentiler mevcuttur. Ancak 11 Eylül'de Türkeş'e, bir müdahale olacağı yönünde haberler gelmiştir. Kendisi bu haberleri şüpheyle karşılarsa da tedbirli olmak gerektiğini düşünerek Turan Koçal ve Yaşar Okuyan'la birlikte Koçal'ın evine geçmişlerdir. Müdahale haberi duyulunca ise oradan Halil Şıvgın ve Hale Şıvgın çiftinin evine geçmişlerdir. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in ilerleyen yıllarda “kötü bir not” olarak değerlendireceği Türkeş'i yakalayamama hadisesi, müdahalenin kimin tarafından yapıldığının merakı ile ortaya çıkmış bir hadisedir. Ordu içerisinde sol ve sağ görüşlü subaylar mevcuttur ve Türkeş dahil yanındaki partililerin endişesi, müdahalenin “komünist bir ihtilâl teşebbüsü” olup olmadığı yönündedir. Kamuoyuna yansıyan açıklamalardan darbenin emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleştiği anlaşılmış; yanında bulunanların da endişeli hâllerini gören Türkeş, 15 Eylül sabahı teslim olmuştur (Cengiz, 2014, s. 130-134). Erbakan'ın bulunduğu yere, Uzunada'ya getirilen Türkeş, daha sonra eşi ve iki küçük çocuğunun da buraya gelmesiyle birlikte, bir ay kadar “denetimli bir tatil hayatı” yaşamıştır. 10 Ekim günü Ankara'ya, Mamak Askerî Garnizonuna getirilen Türkeş, burada Nurettin Soyer başta olmak üzere yirmi iki savcı tarafından saatlerce süren bir sorgulamaya tâbi tutulmuş, oradan Ankara Ordu Dil ve İstihbarat Okulu'na götürülmüştür (Tekin, 2005a, s. 201). Türkeş'in tutuklu olarak kaldığı Dil ve İstihbarat Okulu'ndaki manzara dikkate değerdir. Erbakan'dan Ecevit'e kadar birçok farklı görüşten isim, Türkeş'le burada kalmıştır (Çalışlar, 2013, s. 1-2). Liderlere siyasî yasakların konulduğu, siyasî partilerin kapatıldığı ortamda en ağır darbe solcu ve ülkücü

camiaya vurulmuştur. Tutuklular, türlü işkencelere ve insanlık dışı muamelelere maruz kalmışlardır. 1981 yılında 945 sayfalık bir iddianame hazırlanarak açılan “MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası”, Türkeş başta olmak üzere 587 sanıktan oluşmuştur (Ateş, 2018, s. 1049).⁵⁰ On sekiz solcu, dokuz ülkücü gencin idam edildiği 12 Eylül’de en uzun süre tutuklu kalan lider, Türkeş olmuştur. İdamla yargılanan ve hakkında 11 yıl 9 ay mahkûmiyet kararı verilen Türkeş, içeride kaldığı süre boyunca ailesiyle birlikte maddî açıdan da ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Sadece maddî açıdan değil manevî açıdan da sarsılan Türkeş’in, yaşadığı olumsuz gelişmeler karşısında sağlığında da bozulmalar meydana gelmiş; tutukluluğunu Mayıs 1983’ten itibaren Ankara Mevki Hastanesi’nde geçirmiştir. Toplamda dört yıl, yedi ay, yirmi beş gün tutuklu kalan Türkeş, 9 Nisan 1985’te tahliye edilmiştir (Turgut, 1995, s. 446-455; Ülkü, 1995, s. 42-43).

Türkeş hapisteyken, dışarıda da hayat devam etmektedir ve darbe sonrası ülkeyi yöneten Millî Güvenlik Konseyi (MGK), denetimli bir biçimde siyasî partiler kurulmasına ve seçime gidilmesine izin vermiştir. 12 Eylül’ün yasaklı siyasî liderlerinin izni veya bilgisi dahilinde yeni siyasî partiler kurulmaktadır. Bunlardan biri de Türkeş’in izniyle Mehmet Pamak ve ülkücüler tarafından kurulan Muhafazakâr Parti (MP)’dir. Seçime girememesi için kurucuları defalarca veto edilen MP’nin genel başkanlık koltuğuna Pamak’tan sonra sırasıyla Ahmet Özsoy, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve Ali Koç geçmiş, 30 Kasım 1985 yılında yapılan kongrede partinin adı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak değiştirilmiştir. Koç’un istifası sonrasında MÇP Genel Başkanlığına Abdülkerim Doğru getirilmiştir (Yalçın, 2001, s. 123-124; Tekin, 2005b, s. 275-280). 6 Eylül 1987’de eski siyasetçilerin yasaklarının kaldırılması için gidilen referandumda - Turgut Özal’ın karşıt kampanyasına rağmen- yasaklar az bir oy farkı ile kaldırılmış (Akşin, 2018, s. 283); Türkeş de aynı yıl Ekim ayında MÇP Genel Başkanı olmuştur. Yine siyasî yasağı kaldırılan liderlerden Demirel Doğru Yol Partisi (DYP)’nin, Ecevit Demokratik Sol Parti (DSP)’nin ve Erbakan da Refah Partisi (RP)’nin başına geçmiştir. Ancak partilerin Meclis’e vekil sokmaları zorlaşmıştır. Çünkü darbe ile birlikte seçim sisteminde de değişikliğe gidilmiş ve seçimlerde baraj uygulamasına geçilmiştir. Bir yandan partisini Meclis’e sokabilmek için uğraşan Türkeş, diğer yandan parti içerisinde kendisine muhalefet bayrağı açanlarla mücadeleye girişmiştir. Bundan ayrı, 80 öncesi

⁵⁰ Diğer tutuklu arkadaşlarının ısrarıyla eski sınıf arkadaşı Evren’e yazdığı mektupta Türkeş, devleti kuran fikrin yani Türk milliyetçiliğinin ve Atatürkçülüğün yargıldığını ileri sürmüştür (Tekin, 2005a, s. 205-213).

MHP’de yer alan bazı isimler de Anavatan Partisi (ANAP) başta olmak üzere farklı partilere kaymışlardır. Türkeş ise darbenin yıkıma uğrattığı taraflardan biri olan “Ülkücü Hareket”i yeniden toparlamak gayesiyle yola koyulmuş, işe yine gençleri eğitmekten başlamıştır. Zaman içerisinde desteği artsa da baraj dolayısıyla Meclis’e vekil sokamayan MHP, 1989’da gerçekleşen yerel seçimlerde bazı yerlerde belediye başkanlıkları kazanmıştır. RP ile Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) de baraj dolayısıyla Meclis’e girememektedirler. Bu durum üç partiyi ittifaka zorlamış ve 1991 yılında yapılan genel seçimlere RP çatısı altında girilmiştir. Yozgat’tan vekil seçilen Türkeş’le birlikte MÇP, Meclis’e on dokuz vekil sokmuştur. 1992’de Muhsin Yazıcıoğlu liderliğinde altı kişilik bir grup MÇP’den kopmuşlar, 1993 yılında da Büyük Birlik Partisi (BBP)’ni kurmuşlardır (Bora ve Can, 2011, s. 15-66). 1992 yılında Siyasî Partiler Kanunu’nda yapılan düzenlemeyle birlikte, MÇP adı MHP’ye dönüşmüş ve Türkeş yeniden MHP Genel Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. 1995 yılında yapılan seçimlerde ise MHP baraj altında kalmış, Türkeş Meclis’e girememiştir.

1990’lar hem Türkiye’de hem de uluslararası bağlamda önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yıllardır. Bir yandan PKK terör örgütünün kanlı eylemlerinin giderek artması, ülkenin siyasî ve ekonomik anlamda yaşadığı sorunlar; diğer yandan Sovyetler Birliği’nin dağılması sürecinde bağımsızlık yoluna gidilen Türk Cumhuriyetlerinin yaşadığı sorunlar ve Ortadoğu’da meydana gelen gelişmeler... Her biri, Türkeş’in özel olarak ilgilendiği meselelerdir. Devleti idare edenler de bu konularda Türkeş’in tecrübe ve bilgisinden istifade etmişlerdir. PKK terör örgütüyle mücadele edildiği dönemde, “bu ülkeyi böldürtmeyeceğiz” şiarını benimseyen Türkeş’in, 90’larda gelişen olaylar karşısında “devlet adamı” kimliği, “siyasetçi” kimliğinin önüne geçmiştir (Türkeş, 1998b, s. 299-315, 353-354). Türkeş, rejimi ve devleti koruma misyonuyla Kemalist anlayışını açığa çıkarmış ve birçok meseleye bu pencereden yaklaşmıştır. Azerbaycan’la girdikleri savaşta Ermenilerin arabuluculuk isteklerine, devletin izni ve bilgisi dahilinde Türkeş katılmıştır. Ermenilerin de şaşırdığı görüşmelerde Türkeş, aradaki gerginliğin giderilmesi için çabalamış ama “Taşnak” adını verdiği grupların “ılımlı” olarak bilinen Ermenilere baskın gelmesiyle, bu çaba sonuçsuz kalmıştır (Turgut, 1995, s. 455-458). 1944’te arkadaşlarıyla işkenceye tâbi tutulmasına sebep olan “esir Türklerin bağımsızlığı” da 1990’larda gerçekleşmiştir. Kendisi, dönemin Cumhurbaşkanı Demirel’in Türk Dünyası gezisine davet edilmiş ve bu geziye iştirak etmiştir (Cengiz,

2015, s. 537-548). 1990'lar Türkiye'sinde beklenmedik gelişmeler de yaşanmıştır. RP'nin siyasî arenada giderek destek bulmasıyla, siyasî İslâm Türk siyasetinde yükselişe geçmiştir. Bu durum, Kemalist gelenekten gelen ordu başta olmak üzere, Demirel ve Ecevit gibi liderlerde de rahatsızlık uyandırmıştır. Özellikle 1997 yılında REFAHYOL (RP-DYP) Hükûmeti döneminde beliren laikliği zedeleyici davranışlar, askerî vesayetin yeniden canlanmasına ve siyasete müdahale etmesine sebep olmuştur. 28 Şubat Kararları olarak bilinen askerî müdahale ile birlikte, toplumun mütedeyyin kesimlerine yönelik baskıcı uygulamalara girişilmiş ve kararlara imza atılmıştır (Saraçoğlu, 2015, s. 819-823). Bu ortamda Türkeş, eski bir asker olmasının da verdiği tecrübeyle ordunun halkla arasının açılacağı yönünde bir endişe duymuştur.⁵¹ Yine Türkeş, askerin idareyi ele almasından çekinmiştir. Ordunun sekiz yıllık zorunlu eğitim talebini olumlu karşılayan Türkeş, İmam Hatip Liseleri'nin devam etmeleri gerektiğini belirtmiştir. En nihayetinde Atatürk Türkiye'sinde asker olarak yetişen, Cumhuriyetçi gelenekten gelen Türkeş, Atatürkçü olduklarını belirttiği orduya sonsuz güveni olduğunu söylemiş; siyasî İslâmcılara, Atatürk konusunda uyarılarda bulunarak, onun Türk tarihinin "Himalayalar"ı olduğunu dile getirmiştir. Türkeş bu sözleri söyledikten sonra evine döndüğü sırada kalp krizi geçirmiş ve 4 Nisan 1997'de vefat etmiştir (Tekin, 2005b, s. 403-405).

Atalarının sürgün edildiği Kıbrıs'tan ailesiyle birlikte Anavatan'a gelen Türkeş, Atatürk Türkiye'sinde askerlik mesleğine girmiş ve maceralı bir yaşam sürmüştür. Yaşamı boyunca İsmet Paşa başta olmak üzere, birçok önemli isimle siyasî rekabet içerisine giren Türkeş, ne yaşarsa yaşasın içerisinden çıktığı orduya bağlılığını ve Cumhuriyetin kurucu kadrolarına saygısını hep dile getirmiştir. Özellikle İsmet Paşa'ya karşı; kendisine, ailesine ve arkadaşlarına yaşatılan mağduriyetlerden kaynaklanan bir muhalefeti olsa da, Millî Mücadele komutanı olan İsmet Paşa'ya saygısını birçok vesileyle dile getirmiştir. İsmet Paşa da zaman zaman Türkeş'le karşılaşmalarında veya Türkeş hakkındaki bahislerinde, Türkeş'in asker kökenli olmasına rağmen başarılı bir siyasetçi olduğunu dile getirmiştir (Türkeş, 1998c, s. 15-16). 1997'de vefat etse de Türkeş, Türk siyasî tarihine, CHP'den sonraki en köklü siyasî partiyi ve bu partinin temsil ettiği düşünce sistemini bırakmıştır.

⁵¹ Bu yüzden dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ile mektupla veya bizzat görüştüğü ileri sürülmüştür (Tekin, 2005b, s. 400-401).

2.2. MHP PROGRAMLARINDA VE SEÇİM BEYANNAMELERİNDE KEMALİZM

Türkiye'nin kurumsallaşmış siyasî partilerinden biri olan MHP'nin kökleri 1948 yılında kurulan Millet Partisi (MP)'ne dayanmaktadır. 1946 yılında CHP içerisinde kopan isimlerin kurmuş olduğu Demokrat Parti, CHP iktidarına muhalefeti yürüttüğü sırada, bünyesinden bazı isimlerin koptuğu görülmüştür. Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen, Yusuf Hikmet Bayur, Kenan Öner, Sadık Aldoğan gibi isimler tarafından kurulan MP, DP'nin “muvazaa partisi” olduğu teziyle kendine “esas muhalefet” misyonu yüklemiştir. MP'lilere göre DP, CHP'ye yeterince sert muhalefet edememektedir. Bunu kendilerinin yapacağını belirten MP'liler muhafazakâr ve milliyetçi bir çizgide siyaset yürütmüşlerdir (Çaylak, 2010, s. 67-104). Fevzi Çakmak'ın fahrî genel başkan olduğu, Yusuf Hikmet Bayur'un da ilk genel başkan olduğu MP Parti Programı'nda; demokrasi vurgusu, liberalleşmeye dönük vurgular, Cumhurbaşkanının tek bir dönem görev yapabilmesi, “Altı Ok”un anayasadan çıkarılması gibi görüşler yer almıştır (MP, 1948, s. 3-10). 1950 genel seçimlerinde Parti, sadece Osman Bölükbaşı'nı Meclis'e sokabilmiştir. 1953 yılında irtica gerekçesiyle kapatılan Parti, 1954 yılında Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla tekrardan kurulmuştur. 1954'te gerçekleştirilen genel seçimlerde Meclis'e yalnızca Kırşehir'den beş vekil sokan CMP, 1957 genel seçimlerinde de dört vekille Meclis'e girebilmiştir. Remzi Oğuz Arık'ın kurmuş olduğu Türkiye Köylü Partisi ile 1958'de birleşmeye giden CMP, isim değişikliği ile birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Parti içerisindeki arkadaşlarıyla anlaşmazlık içerisine düşen CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı⁵², 1962 yılında CKMP'den ayrılarak Millet Partisi'ni kurmuştur (Çaylak, 2010, s. 193-332, 444-460). CKMP ise günden güne zayıflamaya başlamış, Hasan Dinçer genel başkanlık koltuğuna oturmuştur. 1964 yılında gerçekleşen Kongre'de Ahmet Oğuz genel başkanlığa getirilmiştir. 1965 yılında ise Türkeş Parti'nin başına geçmiş ve örgütün dönüşüm sürecini başlatmıştır. Türk milliyetçiliği ideolojisi ekseninde dönüştürülen CKMP, 1969 yılında yapılan Kongre ile birlikte hem isim değişikliğine (MHP) hem de amblem (Üç Hilâl) değişikliğine gitmiştir (Sanlı, 2017, s. 227-372). 1980 Darbesi ile kapatılan MHP mirası önce, sonradan MÇP'ye dönüşecek

⁵² Osman Bölükbaşı, 1973 yılına kadar Millet Partisi bünyesinde aktif siyasette yer almış; 1973'ten sonra aktif siyasetten çekilerek MHP'yi desteklemiştir (Çaylak, 2010, s. 580).

olan, MP tarafından temsil olunmuş; 1993 yılında MÇP tekrardan MHP'nin adını ve amblemini alarak siyasî literatürde yerini almıştır. Türkeş'in Kemalizm veya Atatürkçülük algısına dair çıkarsamalar yapılırken, onun görüşlerinin başında bulunduğu siyasî partinin program ve beyannamelerine yansıdığı da üzerinde durulması gereken meselelerden biridir. 1965 yılından Türkeş'in vefat ettiği 1997 yılına kadar MHP (veya öncülü olan CKMP, MP veya MÇP)'de, zaman zaman program değişikliklerine gidilmiş; özellikle de Parti, her katıldığı seçime (1991 hariç) beyannameyle girmiştir. Şüphesiz bu programlara ve beyannamelere Türkeş'in fikirlerinin önemli bir kısmı yansımıştır. Mezkûr belgelere yansıyan fikirler, Türkeş'in Kemalizm veya Atatürkçülük algısına dair de değerlendirmeler yapılabilmesinin önünü açmıştır.

1965 yılında CKMP Genel Başkanlığı Türkeş'e geçtiğinde, yeni bir parti programı kabul edilmiştir. 1965 Programının başlığı, “Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin”dir. Programda “millî, demokratik, lâik, sosyal hukuk devleti ülküsü” gaye olarak belirtilmiş; millet, kader, kültür ve ülkü birliği gibi müşterekler üzerinden ele alınmıştır. Irkçılığın reddedildiği Programda, sınıfların varlığı doğal olarak görülmüş ve CHP'nin 1935 programına benzer biçimde sınıflar arasında çatışma yerine ahenk hedeflenmiştir. “Cumhuriyet terbiyesiyle ve ülküsüyle” yetiştigi düşünülen genç nesle önemli sorumluluklar düştüğünün belirtildiği Programda, Atatürkçülüğün evrensel anlam taşıdığı ileri sürülmüştür. Programdaki ifadeye göre Atatürkçülük, “Türk millî kurtuluş hareketi”nin özel adıdır. Yaşayan ve daima gelişen bir anlayış olduğu belirtilen Atatürkçülüğün, bir hizmet felsefesi olduğu ileri sürülmüştür. “Barış”, “hürriyet”, “insan sevgisi”, “Türklüğe aşk” gibi kavramlarla ifade edilen Atatürkçülük, Programda kendine önemli bir yer edinmiştir. Programda Parti'nin laiklik anlayışı, dinsizlik değil, “devlete din izafe edilmemesi” olarak ele alınmıştır. Programda Parti'nin milliyetçilik anlayışına tafsilatlı biçimde yer verilmiş ve Atatürk ilkeleri, bu anlayışın kaynakları arasında sayılmıştır. “Türk millî kurtuluş hareketinin ikinci safhası” olarak değerlendirilen kalkınma hedefine yönelik olarak ortaya konulan “Dokuz Işık Doktrini”ne açık açık yer verilme de belli sayfalardaki başlıklarda veya satırlarda doktrinin her prensibine rastlamak mümkündür. Halkçılığa ve “halk egemenliği”ne yapılan vurgu yanında, “köycülük”, “dil ve sanat” alanına yönelik yapılması öngörülen reformlar, özel teşebbüsü güçlendirmeyi de içeren devletçi ekonomi modeli gibi konular Programda yer verilen diğer önemli meseleler olmuştur (CHP, 1935, s. 9; CKMP, 1965a, s. 3-6, 8-18, 28-29, 35-

46). 1967 yılında yapılan CKMP Kongresi’nde Partinin Programı güncellenmiş, “Dokuz Işık Doktrini” Türkeş tarafından, Parti’nin temel kalkınma programı olarak sunulmuştur (Millî Hareket, 1967, s. 17-21). İsim değişikliği sonucu, CKMP’den MHP’ye döndükten sonra Parti 1970’ler siyasetindeki görüşlerini içeren bir Program kabul etmiştir. Programın başlığı, 1965 Programında kullanılan başlıkla örtüşmektedir: “Kudretli, Müreffeh ve Büyük Türkiye İçin MHP Programı”. Programda “Dokuz Işık Doktrini”ne açıkça yer verildiği gözlemlenmektedir. Sınıf esaslı siyaset güden komünizmin ve faşizmin açıkça reddedildiği ifade edilmiştir. Milliyetçilik tarifinin, “Türklüğü benimsemek” üzerine kurulu olduğu Programda, ırkçılığın reddedildiği belirtilmiştir. Milletin çıkarını fertler dahil her şeyin üstünde tutan bir anlayışın hâkim olduğu Programa, “demokrasi” vurgusu, “köy kalkınması”, “sanayileşme”, “devletçi ekonomi” gibi meseleler önemle işlenmiştir (MHP, t.y., s. 3-50). 1980 sonrasında ise parti programı olarak ilk göze çarpan, MHP mirasını sahiplenme amacıyla kurulan MP Programı olmuştur. Diğerlerine nispeten kısa bir program olsa da, MP Programının birçok yerinde Atatürk vurgusu göze çarpmaktadır. Atatürk’ün işaret ettiği millî ülkü olarak değerlendirilen “muasır medeniyetlere ulaşma” gayesiyle hareket edildiği belirtilen Programda, “millî birlik ve beraberlik” ile “demokrasi”ye vurgu yapılmıştır. Programda; Atatürk inkılâplarına bağlılık vurgulanmış, milliyetçilik anlayışı Atatürk’le ilişkilendirilmiştir. Atatürk’ün “en büyük Türk milliyetçisi” olarak ele alındığı Programda, ırkçılık reddedilmiştir. Antiemperyalist ve millî birliğin teminatı olduğu düşünülen milliyetçilik anlayışı için, Atatürk’ün belirlemiş olduğu milliyetçilik temel referans kaynağı olarak işlenmiştir. Yine Atatürk sevgisinin ve inkılâplarının, Türk ordusu ve Atatürk’e bağlı nesil var oldukça silinemeyeceğinin altı çizilmiştir. Atatürk’ü kaynak göstererek, “millî iktisat” siyaseti benimsenmesi gerektiğinin belirtildiği Programda, “özel teşebbüs”, “köy kalkınması” ve “sanayileşme” gibi konulara geniş bir yer ayrılmıştır. Bundan ayrı olarak Programda Türkiye’nin temeli, Atatürk’ün 10. Yıl Nutkunda belirttiği gibi, “Türk kahramanlığı ve yüksek Türk Kültürü” olarak belirlenmiştir (MP, 1983, s. 1-15, 21). MP’nin isim değiştirerek MÇP’ye dönüşmesi sonrasında Parti, 1986 yılının başında “yeni görünümlü” bir Program kabul etmiştir. “Yeni görünümlü” vurgusunun sebebi, Programın, 1983 MP Programıyla hemen hemen aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Atatürk’ün “muasır medeniyetler ülkesi”ne, “en büyük Türk milliyetçisi” olduğuna, “millî iktisat” siyasetine, inkılâplarına bağlılığa

yapılan vurgular, bu Programda da aynıyla işlenmiştir (MÇP, 1986, s. 1-26). 1965'ten itibaren ele alınan Programlarda görüldüğü gibi, Türkeş'in Atatürk'e ve Kemalizme ilişkin bakış açısı, bu metinlerde de kendine yer bulmuştur. Türkeş'in bu meselelere dair bakış açısı, kendini sadece programlarda göstermemiş; genel başkanı olduğu partinin seçim beyannamelerine de yansımıştır.

1965'te yapılan genel seçimler, Türkeş'in aktif siyasete girdikten ve genel başkan olduktan sonra katıldığı ilk seçimlerdir. "Büyük ve aziz Türk Milleti"ne hitaben başlayan beyanname, Türkeş'in milliyetçi, Atatürkçü ve kalkınmacı görüşlerini içerisinde barındırmıştır. Atatürk'ten mülhem muasır medeniyetler seviyesine erişme idealinin işlendiği Beyannamede, "millî devlet ve medeniyet" vurgusu yapılmıştır. Beyannamede, Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk inkılâplarının, Türk milletini esaretten ve gerilikten kurtarmak için yapıldığı belirtilmiştir. "Atatürkçülüğü, barışa, hürriyete, insan değerine sevgi, Türklüğe, aşk, ilmin önderliğine inanış olarak görüyor ve kabul ediyoruz" ibaresinin yer aldığı Beyannameye, Kurtuluş Savaşı'nın ikinci bir safhası olduğu görüşünden hareketle, bu safhaya önderlik vaadi işlenmiştir (CKMP, 1965b, s. 3-6, 10). İsim değişikliği sonrası 1969 genel seçimlerine MHP olarak girilmiştir. "Memleket ve Dünya Hadiseleri" başlığını taşıyan Beyanname, 1965 Seçim Beyannamesinde yer verilen bazı hususları da aynen işlemekle birlikte, daha "Türk-İslâm"cı bir muhteva edinmiştir. Beyannamede Atatürkçülüğe özel olarak yer verilmemiş, "Dokuz Işık Doktrini"nin ilkelerine yer verilmiştir. Atatürk'ün "millî iktisat" anlayışına uygun bir biçimde, yabancı sermayeyi, ekonomik bağımsızlığı zedelemeyecek derecede ve denetimli bir şekilde ele alan ifadeler yer verilmiştir. Yine Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" vecizesiyle uyumlu biçimde, uluslararası arenada meydana gelen ihtilafların "sulh" ile çözülmesi prensibine yer verilmiştir. Yine Türkiye'nin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylüye ve toprak reformuna genişçe yer verilen Beyannamede, bu meselelere özel bir önem verildiği söylenebilir (MHP, 1969, s. 4-5, 9, 22-32). 1973 yılında gerçekleşen seçimlere "Büyük ve güçlü Türkiye için..." başlığını taşıyan Beyanname ile girilmiştir. Öncekilere nispeten daha geniş bir muhtevası olan Beyannamede, dönemin gençlik olaylarının etkisi hissedilmektedir. Sola ve solcu eylemlere yönelik eleştirilerin yoğun olduğu Beyanname, Türk üniversitelerinde yabancı isimlere yas tutulurken, Bilge Kağan ve Alparslan gibi Türk tarihinin önemli isimlerinden bahsedilmesinin yasaklandığı ileri sürülmüş; Atatürk'ten "burjuva devrimcisi" diye

bahsedilmesi eleştirilmiştir. “Millî devlet”, “sosyal adalet” vurgusunun yoğun bir biçimde hissedildiği Beyanname, Türk dilinin sadeleşmesi, Türk sanatının geliştirilmesi, köy kalkınması için “tarım kentleri”nin kurulması, Türk milletinin kalkınması için üçüncü bir sektörün (“millet sektörü”) vücuda getirilmesi konularına önemli bir yer ayırmıştır (TBMM, 2022, s. 914, 916-917, 921, 924, 930-934). 1977 genel seçimlerine girerken MHP’nin MSP tabanına ve mütedeyyin kesimlere dönük söylemlerini artırdığı gözlemlenmiştir (Çalık, 1991, s. 165). “Türk Milleti Uyan!” başlığı ile çıkan Beyanname, giderek artan şiddet olaylarını anti-komünist zaviyeden değerlendiren görüşlerin yoğun olduğu bir metindir. Komünistlerin baş hamiliğini yaptığı iddia edilen CHP ve Ecevit için, İsmet Paşa’nın da vefatından önce bu konuya dikkat çektiği üzerinde durulmuştur. Önceki programlar gibi “Millî Devlet, Güçlü İktidar” vurgusunun sıklıkla işlendiği Beyanname, “tarım kentleri” ve “millet sektörü” gibi projeler hakkında bilgiler içermiştir. Yine Beyannamede devletçiliğe içkin politika araçlarına sık sık yer vermiştir (TBMM, 2022, s. 1096, 1099-1107, 1122-1124). 1980 Askerî Darbesi sonrasında girilen ilk genel seçim, 1987 seçimleridir. Beyanname uzun bir başlıkla yayımlanmıştır: “Devlet ve Millet Olarak, Gönül Seferberliği İle Yeni Ufuklara ve Güvenli Yarınlara”. Beyannamenin takdim yazısında, bütün milliyetçiler MÇP çatısı altında birleşmeye davet edilmiştir. Türk Milletinin bağımsız ve hür olabilmesi için gerekli ekonomik ve teknik atılımların yapılmasını gaye olarak ele alan Beyannamede, değinilen bütün meselelerin geniş olarak ele alındığı gözlemlenmektedir. Atatürk’ün “Ne mutlu Türk’üm diyene” düşüncesini devletin temel ilkesi hâline getirerek, bütün milletin milliyetçilik şuuruna sahip olmasının sağlanması hedeflenmiştir. MÇP Beyannamesine göre, Millî Mücadele neticesinde kurulan devlette Atatürk’ün vefatına kadar yapılan muhtelif inkılâplar ve girişimler, milliyetçilikten kaynaklanmıştır. Daha sonraki süreçte ise devleti idare edenler eliyle milliyetçiliğin gözden düşürüldüğü belirtilmiş ve canlarını ortaya koyduğu söylenen ülkücüler, ülkeye komünizmin girmesi önündeki en büyük engel olarak gösterilmiştir. Yine Ülkücülerin, Kuvâ-yi Milliye ruhunun dirilişi olduğu ileri sürülmüştür. Bireyciliğin ve sınıf siyasetinin reddedildiği Beyannamede, Kemalizmin korporatist halkçılık anlayışından mülhem, esas alınanın Türk Milleti olduğu belirtilmiştir. Bunlarla birlikte 80 öncesinde ortaya atılan “tarım kentleri”, “millet sektörü” gibi projeler de Beyannamede kendine önemli bir yer edinmiştir (MÇP, 1987). 1991 genel seçimlerine RP çatısı altında girildiği için ayrıca bir Beyanname yayımlanmamıştır. 1995 genel

seçimlerine ise gorece daha kısa bir içeriğe sahip Beyanname ile girilmiştir. Beyanname; “MHP Büyük Hedeflerin Partisidir/MHP Türkiye'yi Harekete Geçirecek Parti'dir/Biz Milliyetiyiz Szmzn Eriyiz/Biz Türkiye Sevdalıyız” başlığı ile yayımlanmıştır. Önsözünde etnisite temelli ayrışmaların Türkiye'yi ciddî tehlikelere srkleyeceğinin belirtildiği Beyanname, “barış”, “sevgi” ve “birlik” vurgusu ile kaleme alınmıştır. “Millî devlet”, “demokrasi”, “sosyal adalet”, “laiklik”, “toplumculuk” vurgusu ve “Dokuz Işık” ilkeleri Beyannamenin ne çıkan meseleleri olarak gözlemlenmektedir. nceki beyannamelere nispeten, daha neoliberal ekonomik anlayışla hazırlandığı özelleştirmeye yapılan vurgu ile belli olan Beyanname, devletçi ekonomi görüşünden de zaman içerisinde uzaklaşıldığını gözler önüne sermektedir. Yine bu Beyannamede de hem “tarım kentleri” hem de “millet sektörü” önemli bir yer edinmiştir (MHP, 1995, s. 1-15).

3. BÖLÜM

TÜRKEŞ'İN ESERLERİNDE VE SÖYLEMLERİNDE KEMALİZM ALGISI

3.1. TÜRKEŞ'İN ESERLERİNDE VE SÖYLEMLERİNDE KEMALİZM

Alparslan Türkeş, siyasî yaşamı boyunca -özellikle kitap formatında- birçok eser yazmış ve defalarca kamuoyuna açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların önemli bir kısmını, basına verilen demeçler ve katılım sağlanan toplantılardaki konuşmalar oluşturmıştır. Eserlerinin her birinde ve yine mezkûr demeçlerinde veya konuşmalarında Atatürk'le alâkalı görüşlerini açıkça belirtmekten de geri durmamıştır. Esasında Atatürk'ün ve Türkeş'in birçok ortak yönü bulunmaktadır. Muhteva anlamındaki farklar bir kenara bırakıldığında, ikisi de “Türk milliyetçisi” olduğunu belirten ve bununla iftihar eden kimselerdir. Ancak benzerlikler bununla sınırlı değildir. Öncelikle ikisi de asker kökenli siyasetçilerdir. İkisi de soy itibarıyla yörüktür. Atatürk de Türkeş de Türkiye sınırları dışında doğmuştur. İkisinin de adları, öğretmenleri tarafından değiştirilmiştir. Bu benzerlikler başka hususlar da eklenerek uzatılabilir (Öztürk, 2021, s. 9-33). Ancak en önemli benzerlik, Türk milliyetçiliğidir. Türkeş, diğer Türk milliyetçileri gibi, Atatürk'ü Türk milliyetçiliği zaviyesinden ele almıştır. Ancak altı çizilmelidir ki, “Atatürk milliyetçiliği” kavramı Türkeş tarafından reddedilmiştir. 1980 sonrası yapılan anayasa çalışmalarına eklenen bu ibareye, Türkeş tarafından eleştiri yöneltmiştir. Bu eleştirinin özünde, Atatürk'ün de Türk milliyetçisi olduğu, Atatürk milliyetçiliğinin tek başına bir anlam ifade etmediği fikri yatmaktadır. Bu ifadeyi “gülünç” bulan Türkeş, Atatürk'ün de milliyetçilik dışında, “Kemalizm” veya “Atatürk milliyetçiliği” kavramlarını kullanmadığını ileri sürmüştür (Türkeş, 1998c, s. 39). Ancak Türkeş, “Atatürkçülük” kavramını reddetmemiştir. “Laikliğin ve Atatürkçülüğün” savunucusu olarak eleştirildiğini ve bu konu hakkındaki fikrini soran gazeteciye, “ben öyleyim” diyerek karşılık vermiştir. Türkeş, “Kemalizm” ve “Atatürk milliyetçiliği” kavramlarını reddedip, kendisini Atatürkçü olarak tanımlamıştır (Turhan, 2016a, s. 539-540). Türkeş, Kemalizm kavramını daha çok sol Kemalist cenahın sahiplendiğini düşünmesinden ve kavramın muhteviyatını sol Kemalist cenahın belirlediğini düşünmesinden ötürü Kemalist

olduğunu iddia etmek yerine, sağ Kemalistler tarafından kullanılan Atatürkçülük kavramını benimsemiştir. Türkeş, sağ Kemalistler tarafından kullanılan Atatürkçülük ifadesine de Atatürk'ün fikir ve eylem çerçevesi üzerinden yaklaşmıştır. Türkeş, sol Kemalistler tarafından benimsenen Kemalizm ifadesini kabul etmese de sağ Kemalistlerin kendilerini soldan ayırt etmek için kullandıkları Atatürkçülük kavramını benimseyerek, Kemalist fikir dünyası içerisinde kendisine yer bulmuştur. Türkeş, Kemalist fikir dünyasında kendisini her ne kadar sol Kemalistlerden ayırtırmak için uğraşsa da neticede anti-kapitalist, anti-emperyalist, devletçi ve sosyal adaletçi düşünceler konusunda sol Kemalistlerle benzer fikirleri paylaşmıştır. Türkeş, sınıf kavgasını tetiklediğini düşündüğü kapitalizme ve insanları sömürdüğünü düşündüğü emperyalizme karşı çıkarak, toplumsal adalete dayanan bir düzeni savunmuş ve ekonomide de devletçi ekonomi anlayışını benimsemiştir (Türkeş, 1996b). Özellikle ekonomi konusunda sol Kemalistlerle benzer düşüncelere sahip olan Türkeş'i, Bora ve Taşkın sağ Kemalist fikir dünyası içerisinde değerlendirmişlerdir (Bora ve Taşkın, 2009, s. 530). Türkeş; aşırı milliyetçi tavırları, otoriter ve totaliter söylemleri, sınıfsal karşıtlıkları meslekî iş birliği düşüncesiyle uzlaştıran, Türk dilini ve tarihini ön plana çıkaran düşünceleri nedeniyle sağ Kemalist fikir dünyasına da yakındır. Aynı zamanda Türkeş'in ekonomide özel girişimlere ılımlı yaklaşan düşünceleri ve "Türk-İslâm Ülküsü"nü benimsemesi sağ Kemalist cenahın fikirleriyle örtüşmektedir (Parla, 1992; Türkeş, 2014). Neticede Türkeş'in Kemalizm algısı, sol ve sağ Kemalizm algılarının her ikisine de bazı yönlerden yakındır. Türkeş, ekonomi konusundaki görüşleriyle sol Kemalist fikir dünyasına yakınken; siyasî, sosyal ve dinî konulardaki görüşleriyle sağ Kemalist fikir dünyasına yakın bir portre çizmiştir.

Kemalizmi, Atatürk'ün fikir ve eylem çerçevesine göre değerlendiren Türkeş'e göre Atatürk, tarihin yetiştirdiği "en büyük devlet adamları"ndan birisidir. İngiltere Eski Başbakanı Lloyd George'un Atatürk'le ilgili söylediği iddia edilen meşhur sözüne⁵³ atıfta bulunan Türkeş, bu sözü haklı bulduğunu ifade etmiştir (Turhan, 2016a, s. 539-540). Türkeş'e göre II. Viyana Bozgunu'ndan Millî Mücadele'ye kadar, girdiği tüm savaşlarda mağlup olmayan tek Türk komutan Atatürk'tür. Güneydeki millî direniş hareketlerinden Millî Mücadele'nin her safhasına kadar planlayıcı ve öncü olarak değerlendirdiği Atatürk,

⁵³ Dahilerin dünyaya yüz yılda bir geldiği ve 20. yüzyılda da Atatürk gibi bir dahinin Türklere gönderildiği ifadesini içerdiği iddia edilen konuşma (Turhan, 2016a, s. 539).

Türkeş'e göre eserleriyle, hayatıyla ve sözleriyle örnek alınması, yaşatılması gereken bir şahsiyettir (Turhan, 2014, s. 110-112). Türkeş'e göre Atatürk, Türk milletinin sapmasını önleyen, Türk milletine her alanda yükselmenin yollarını gösteren “Büyük İnsan”dır, “Büyük Gazi”dir (Turhan, 2016b, s. 80). Türkeş'e göre Türkçülük, Oğuz Kağan'dan beri var olan bir harekettir. Ancak “büyük deha sahibi” Atatürk, bu hareketi siyasî bir aksiyon hâline getirmiştir (Türkeş, 1998d, s. 57). Mektuplarında ve “9 Işık Doktrini”nde ele aldığı fikir hareketlerini, diğer eserlerinde de ele alan Türkeş, “Türkiyeciliğe” tekrar tekrar vurgu yapmaktan geri durmamıştır. Turancılığı ile bilinen ve bu yolda Türkiye'nin güçlenmesini önemli gören Türkeş, Atatürk'e referans vererek Türkiye'nin gelişimine ve kalkınmasına önem verilmesi gerektiğini salık vermiştir. Ona göre, Misak-ı Millî ile çizilen sınırlar ve Türkiye'nin bütünlüğü her şeyden önemlidir. Türkiye'nin, dış devletlerin “hasmane” siyaseti ve Ortadoğu coğrafyası içerisinde ayakta kalabilmesinin yegâne koşulu da budur (Türkeş, t.y.a, s. 41-45; 1996a, s. 37-42). Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışı ile hareket etmenin, barışçıl siyaset yürütmenin önemli olduğunu vurgulayan Türkeş, bir “ama” ekleyerek reel politikanın da ihmâl edilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir (Türkeş, 1996a, s. 42-51, 76-77). Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu prensiplere her zaman bağlı olduğunu belirten Türkeş, halkçılığı, milliyetçiliğin cüzü olarak değerlendirmiştir. Türkeş'e göre halkçılık, Atatürk'ün de ifadelerinden anlaşılacağı üzere, her şeyin “halk için, halkla beraber, halka doğru” yapılmasıdır. Yine Türkeş nazarında, Atatürk milliyetçidir ve onun, milletini sevmek anlamındaki milliyetçilik anlayışı güvenilecek bir prensip olarak kabul görmelidir. “En faziletli” idare ise, onun miras bıraktığı Cumhuriyet idaresidir ve bu mirasa sahip çıkılmalıdır. Türkeş'e göre Atatürk, Türkçecedir ve Türk tarihine büyük önem vermiştir. Onun bu hususlarda izlediği “millîlik” siyaseti, prensip olarak kabul edilmelidir. Yine Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önem, millî ekonomi oluşturmak gayesiyle güttüğü devletçi ve köycü siyaset önemslenmelidir (Türkeş, 1998a, s. 74-79; 1998d, s. 171-175). Türkeş, Türk milletine has olarak değerlendirdiği bazı semboller ve kültürel öğeler hususundaki düşüncelerinde de zaman zaman Atatürk'e atıflar vermiştir. Bunlardan biri, partisinin de sembolü olan “bozkurt” konusundaki görüşleridir. Türkeş'e göre “bozkurt”, bir siyasî partiden ziyade Türk milletinin sembolüdür ve bu sembol, binlerce yıllık Türk tarihinin bir parçası olarak bugüne ulaşmıştır. Birçok Türk lider tarafından önemsenen ve gündelik yaşamda kullanılan bu sembol, Türkeş'e göre Atatürk tarafından da önemsenen bir

semboldür.⁵⁴ Atatürk'ün bastırıldığı paralara dahi “bozkurt” sembolünü koydurduğunu dile getiren Türkeş, Armstrong'un Atatürk hakkında yazmış olduğu kitabı örnek göstererek, kitabın başlığının (Bozkurt) altını çizmiştir (Nalbantoğlu, 1994, s. 76; Türkeş, 1998d, s. 76).

Akranı olan diğer siyasetçiler gibi Türkeş de Cumhuriyetin ilk yıllarında yetişmiş, tek parti dönemini ve çok partili siyasî yaşama geçişi görmüş ve yaşamıştır. Bizzat tanıklık ettiği tek parti dönemi hakkındaki düşünceleri ve sonraki yıllarda CHP'ye yönelik ortaya koyduğu görüşler, onun Kemalizm algısını kavramak açısından önemlidir. Anavatan'a dönüp, Kuleli'ye kaydı yapıldıktan sonra Türkeş'in, CHP ile ilgili olumsuz düşünceler taşıdığı söylenemez. Anılarından da anlaşılacağı üzere, Atatürk'lü yıllarda Türkeş'in CHP'den ve tek parti iktidarından bir şikâyeti yoktur. Hatta Türkeş dahil askerler, kendilerini hüzne boğan Atatürk'ün vefatı sonrasında İnönü'nün iktidara gelmesi ile içlerinde bir rahatlama hissi duymuşlardır (Turgut, 1995, s. 27-28). Ancak Türkeş'e göre, zaman içerisinde adına -İnönü'yü kastederek- “Millî Şef” denilen bir “müstebit” tarafından diktatörlük rejimi ortaya çıkarılmıştır. Yolsuzluk, açlık ve sefalet gitgide artmış; türlü baskılarla ve hücumlarla Türk milliyetçiliği yıpratılmıştır. Ona göre ülkeyi 27 Mayıs'a sürükleyen gelişmeler, İnönü'nün kurmuş olduğu diktatörlük rejimine dayanmaktadır. Özellikle “Turancılık Davası” sonrasında Türkeş'te ve diğer Türkçülerde İnönü'ye karşı bir antipati oluşmaya başlamış ve bu durum ilerleyen yıllarda siyasî yaşamda da kendini göstermiştir. Mesela 27 Mayıs müdahalesi sonrasında derhal seçime gidilmesi gerektiğini düşünen MBK üyeleri karşısında, müdahalenin biraz daha sürmesini isteyen Türkeş ve arkadaşlarının en büyük kaygısı, alternatifsiz⁵⁵ bir ortamda idarenin İnönü CHP'sine “altın tepside” sunulmasıdır. Türkeş'e göre bu durum, hem toplumun kutuplaşmasına hizmet etmekte hem de Atatürk'ün de karşı olduğu şekilde askerin siyasete karışmasına yol açmaktadır (Türkeş, 1992, s. 15-22, 82-106; 1998a, s. 14-23, 39-49, 100-110). Müdahaleden birkaç yıl sonra siyasete giren Türkeş, CHP ile rekabet eden bir siyasî partinin genel başkanı olmuştur. Siyasetçi kimliği ile Türkeş, CHP'yi artık

⁵⁴ 1922 sonrasında basılan pullarda, 1925 yılında Namık İsmail tarafından yapılan T.C. devlet armasında, 1927 yılında bastırılan banknotlarda, 1928 yılında İbrahim Çallı'ya yaptırılan “Ergenekon” tablosunda, “Altı Ok”la birlikte zaman zaman CHP afişlerinde ve daha birçok yerde “bozkurt” sembolünün kullanıldığı görülmektedir (Öztürk, 2021, s. 44-52).

⁵⁵ CKMP de var olmakla birlikte, DP gibi büyük bir siyasî partinin geniş tabanını sahiplenme noktasında bir siyasî partinin eksikliği seçimde CHP karşısında alternatif olmadığı yönündeki iddiaları güçlendirebilmektedir.

diktatörlük açısından değil, “komünistleri” himaye açısından eleştirmeye başlamıştır. Özellikle Ecevit CHP’sini bu konuda yoğun bir eleştiriye tâbi tutan Türkeş, devleti yıkmak için girişildiğini düşündüğü sol kaynaklı faaliyetlere, Ecevit’in her anlamda destek olduğunu iddia etmiştir. Hatta İnönü’nün açıklamasını örnek göstererek, “aşırı sol”un partiye sızdığını ve partiyi güdümüne soktuğunu iddia etmiştir. Özetle Türkeş, parti programlarında Kemalizme yer veren CHP’nin Atatürk sonrasında, giderek farklılaştığını ve 70’lerde de Türk devletine zarar veren bir örgüt hâline geldiğini düşünmüştür (Türkeş, 1977b, s. 20-101; t.y.a, s. 85-96; 1998d, s. 202-204; 1998c, s. 101-108).

Alparslan Türkeş ve Kemalizm ilişkisi açısından ele alınması gereken konulardan biri laiklik konusudur. Kemalist düşünce, din ve devlet işlerinin ayrılması noktasında laiklik ilkesini benimserken; uhrevî olanla dünyevî olanı ayırma noktasında seküler bir perspektifi benimsemiştir. Kemalistler, devletin dinî alanı kontrol ettiği bir laiklik anlayışından hareket etmişler, bunun yanında yaptıkları yeniliklerle dinin toplum hayatındaki etkisini azaltacak sekülerleştirici reformlara imza atmışlardır. Kemalistler, Osmanlı ve İslâm kültürünün yerine Batılı, laik ve Türk milliyetçisi bir kültürü koymuşlardır. Batılı bir Türk kültürünü düşüncelerinin merkezine alan Kemalistler, genel anlamda laik ve seküler bir devlet ve toplum yaratma anlayışını paylaşmıştır (Berkes, 2003, s. 521-552; Ertit, 2014, s. 105-114). Öte yandan Kemalist rejim, farklı dinî anlayışlara sahip insanlara hoşgörüyle yaklaşma konusunda ikircikli bir tavır benimsemiştir. Kemalist rejim, hem farklı dinî anlayışlara hoşgörüyle yaklaşan bir anlayışı benimsemiş hem de muhtelif dinî örgütleri tasfiye etmiştir. Kemalistler, bir yandan herkesin istediği dini seçmekte özgür olduğu düşüncesinden hareket etmişler; diğer yandan da tekkeleri ve zaviyeleri ortadan kaldırarak, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kurarak, ezanı Türkçeleştirerek kendi din anlayışlarını topluma dayatmışlardır. Kemalist rejim, dinî anlayış farklılıklarından hareket eden veya radikal reformlara karşı çıkarak isyan eden güçleri de ordu vasıtasıyla sert bir şekilde bastırmıştır (Âfet, 1930, s. 19; Parla, 1992, s. 271-273; Karpas, 2010). Kemalist düşüncelerden etkilen Türkeş ise, söylemlerinde hem laikliğe hem de İslâm dinine ilişkin olumlu ifadeler kullanmıştır. Türkeş, laikliği “siyasî iktidar ile dinî iktidarın birbirinden ayrılması” veya dinî anlayışlara hoşgörü ve saygı gösterilmesi biçiminde ele almıştır. Türkeş, anayasada belirtilen laiklik anlayışını benimsediklerini söylemiş ve dinin devlete bağlanmaması

gerektiğini savunmuştur. Türkeş, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra mahkemede yaptığı savunmada “Diyanet İşleri Başkanlığı”nın varlığını, dinî bayramların tatil olarak kabul edilmesini, eğitimde “din dersinin” zorunlu tutulmasını laikliğe aykırı bulmadığını ifade eden görüşleriyle laiklikten uzaklaşmıştır. Türkeş, Türk devletinin laik olduğunu ancak Türk toplumunun da “Müslüman bir toplum” olduğunu belirterek İslâm dinini önceleyen eylemleri olağan karşılamıştır. Bu minvalde çocukların da dinî bir eğitim almaları gerektiğinden bahsetmiştir (Türkeş, 2013, s. 43, 73; 2014, s. 23-24, 73, 116-117). Öte yandan Türkeş, Türkiye’de laikliğin doğru anlaşılmadığını, bir kısım yöneticiler tarafından insanların dinî yaşayışlarına baskı yapıldığını, milletin dinî anlayışının küçümsendiğini ifade etmiştir. Ona göre yöneticilerin bu tavrı, yöneticilerin gerçekleştirdikleri yeniliklere halkın tepki göstermesine sebep olmuştur. Dinin, halkın desteğini sağlamadaki önemli rolüne değinen Türkeş, girişilen reform hareketlerinde yöneticilerin bu fırsatı kaçırdıklarını deklare etmiştir. Kemalist düşüncede olduğu gibi din ve devlet işlerinin ayrılmasından, “dini siyasete alet etmemekten” yana olduğunu beyan eden Türkeş, dinin, reform girişimlerinin desteklenmesine yönelik işlevini ön plana çıkarmıştır (Türkeş, 1976, s. 63-65; Turhan, 2016a, s. 528). Türkeş, her ne kadar din ve devlet işlerini ayırmaya yönelik görüşler belirtse de onun, din ve devlet ilişkisine yönelik fikirleri birbirinden farklıdır. Çünkü Türkeş, her zaman fikirlerinde İslâm dinini ön plana çıkarmış ve İslâmî düşüncelere değer veren bir anlayıştan hareket etmiştir. İslâm dininin “yeryüzüne en son gönderilmiş olan en ileri, en iyi gelişmiş din” olduğunu ileri süren Türkeş, İslâmın “vicdan hürriyetini temel alan bir din” oluşuna da dikkat çekmiştir. Türkeş, İslâmın, diğer dinlere inananlar karşısındaki hoşgörülü ve baskıcı olmayan düşüncelerini ön plana çıkarmıştır. Bu konuda Türkeş, Osmanlı Devleti’ni örnek göstermiştir. Osmanlı Devleti’nin farklı etnik kimliklere yüzyıllar boyunca hoşgörüyle yaklaştığına değinmiştir (Turhan, 2016a, s. 527-528; Cengiz, 2015, s. 620-621).

Atatürk’ün, İslâm dini ile ilgili olarak, “Türk milletinin milli bağlarını gevşetti, milli hislerini, milli heyecanlarını uyuşturdu” şeklindeki sözlerine karşın Türkeş, Atatürk’ten farklı olarak Türklerin İslâm dinini kabul etmesiyle Türk milletinin “büyük heyecan ile ...yeni bir enerjiye sahip” olduğunu ve büyük uygarlıklar oluşturduğunu belirtmiştir (Âfet, 1930, s. 24; Türkeş, 2014, s. 345). Türkeş; milliyetçilik, kalkınma, ahlâk anlayışı gibi konularda da İslâmî fikirlere önem vermiştir. Kemalistlerin genel olarak seküler bir Türk kimliği yaratma çabalarına karşın Türkeş, İslâm’ı ön plana çıkaran bir Türklük

anlayışından hareket etmiştir. Türkeş, “Türk-İslâm Ülküsü”nü ve “Türklük gurur ve şuur, İslâm ahlâk ve fazileti” anlayışını benimsemiştir. Cengiz, “Ülkücü Hareket”in de “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman” anlayışını ve “Türklük bedenimiz, İslâmiyet ruhumuzdur.” düşüncesini benimsediğini ifade etmiştir (Cengiz, 2015, s. 622). Destekçilerini “Allah yoluna” çağırdığını beyan eden Türkeş, devlet yönetimini de İslâm ahlâkına dayandırmaktan söz etmiştir. Türkeş; milliyetçi, “âdet, ananelere sadık, dini, ahlaki görüşleri milletinkine uygun aydınların” ülkeyi yönetmesi gerektiğini söyleyerek, ülkenin yönetici kadrosunun Müslüman olması gerektiği anlayışından hareket etmiştir (Türkeş, 1996b, s. 108; 1999, s. 48; 2014, s. 331, 595). Türkeş, “Türk-İslâm Ülküsü”ne ve Müslüman aydınlara devlet yönetiminde önem veren bu görüşleri nedeniyle de laik perspektiften uzaklaşmıştır. Türkeş, Atatürk’ün “seçkin” ve aydın din insanları yetiştirilmesi fikrini de⁵⁶ savunmuştur. Türkeş, dinî işlerle uğraşan insanlar ve aydınlar arasındaki karşıt fikirlere dikkat çekerek bunların fikirlerinin birbirlerine yaklaştırılması düşüncesini savunmuştur. Millet’in dinî işlerle iştigal eden insanlarının fikirlerine aydınların fikirlerinden daha çok ilgi gösterdiğini iddia eden Türkeş, din insanlarına gereken eğitim verilerek halk-aydın kopukluğunun aşılabileceğini düşünmüştür. Bunun için de Türkeş, üniversitelerdeki “fen fakültelerinin laboratuvarları ile Yüksek İlahiyat Akademilerinin koridorlarını birleştirmekten” söz etmiştir. Türkeş, bu düşüncesiyle “madde” ile “mânâ” felsefesini karşıt olarak değil, birlikte ele almak gerektiğine vurgu yapmıştır (Türkeş, 1996b, s. 119; 1998d, s. 44-45). Neticede Kemalizm, devlet, toplum ve birey ilişkilerini kurgularken ve millet’in tarifini yaparken pozitivizmi ve seküler bir perspektifi düşüncelerinin merkezine oturtmuştur. Kemalistler, siyasî ve toplumsal yaşamı, dinî ilkeleri merkeze alarak değil, bilimin ve aydınlanma düşüncesinin öncülüğünde inşa etmeye çalışmışlardır. Kemalistlerin aksine Türkeş ise, devlet, toplum ve birey ilişkilerini “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesi doğrultusunda İslâmî bir perspektiften okumuştur. Türkeş, hem millet’in tarifini yaparken hem de siyasî ve toplumsal ilişkileri değerlendirirken İslâm dinine önem vermiştir.

Alparslan Türkeş ve Kemalizm ilişkisinde ele alınması gereken konulardan biri kalkınma meselesidir. Türkeş, kalkınma anlayışına temel teşkil eden ekonomi görüşünde,

⁵⁶ “Milletimizin, memleketimizin darülrıfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyyesini tetkik, tettebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahup edecek güzide ve hakikî ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesatı âliyye malik olmalıyız” (Atatürk’ün S. D. II, 1997, s. 1994).

Kemalistler gibi, devletçilik anlayışını benimsemiştir. Türkeş, Atatürk'ten örnek vererek, ülkenin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında onun gibi düşündüğünü belirtmiştir. Yani Türkeş, ülkenin çıkarlarını düşündüğünü iddia ederek hem devletin hem de özel sektörün birlikte hareket ettiği devletçilik anlayışını savunmuştur. Türkeş, özel sektörün karşılayamadığı ihtiyaçların da devlet tarafından karşılanması gerektiğini söylemiştir (Türkeş, 1998a, s. 78-79). Kemalist devletçilik anlayışından hareket eden Türkeş, aynı zamanda Türkiye'nin gelişmemişliğine ve geri kalmışlığına dikkat çekmiştir. Türkiye'deki "halkın yoksul, sermayenin insafsız ve şuûrsuz" olduğunu belirten Türkeş, bu olumsuz koşulların, insanları "yabancı" ideolojilere kanallandırdığını ileri sürmüştür. Türkeş, "yabancı kaynaklı" ideolojilere karşı çıkmıştır. Ona göre, "yabancı kaynaklı" ideolojiler olan kapitalizm ve komünizm Türkiye için zararlıdır. Türkeş, kapitalizmin, Batı'nın şartlarına göre oluşturulmuş, insanları sömüren bir sistem olduğunu söylemiş ve sınıfsal karşıtıtlıklara yol açtığını iddia etmiştir. Türk milletinin fertlerinin, kapitalizmin sınıfsal karşıtıtlıklarından farklı olarak tek bir amaç doğrultusunda birleştiğini ileri süren Türkeş, materyalist görüşlere dayandığını söylediği kapitalizmi reddetmiştir. Türkeş, materyalist görüşlere sahip olduğunu iddia ettiği bir diğer "yabancı" ideoloji olan komünizmi de reddetmiştir. Türkeş, komünizmin mülk sahipliğini tasfiye eden yapısını, proletarya diktatörlüğüne dayanan yönetim anlayışını reddetmiş ve komünizmi SSCB'nin yayılma ideolojisi olarak değerlendirmiştir. Komünizmi SSCB ile özdeşleştiren Türkeş, SSCB'nin Türklere karşı uyguladığı baskıcı politikalarla söz ederek komünizmi reddetmiştir. Komünizmin "bir iktisat davâsı olmaktan ziyade bir istiklâl davâsı" olduğunu söylemiştir (Türkeş, 1996b, s. 13, 25, 38-40; 2014, s. 277, 283, 289-297). Türkeş, "yabancı" ideolojilere karşı çıkmış ve maddeci görüşlere sahip olduğunu söylediği kapitalizmi ve komünizmi reddetmiştir. Ona göre Türkiye'nin kalkınması için yegâne yol "Üçüncü Yol" veya "Dokuz Işık Yolu"dur. "Üçüncü Yol" dediği modelde "solidarist-korporatist" bir anlayışla hareket eden Türkeş, kalkınmanın maddî ve manevî boyutundan söz etmiştir. Kalkınmanın maddî boyutunda Türk milletinin "Doğulu gibi üretip, Batılı gibi tükettiğine" değinen Türkeş, bu uygulamanın milleti sömürüye ve yoksulluğa mahkûm edeceğini söylemiştir. Çünkü Türkeş'e göre Batılıların üretim tekniği, Doğuluların üretim tekniğinden daha ileridir. Türkeş, Doğuluların ya da üretim tekniğinde geri olanların daha az üretip, Batılılar veya üretim tekniğinde ileri olanlar gibi tüketmesini eleştirmiştir. Ancak Türkeş, Batı'nın sisteminin Türkiye tarafından ithaline

de karşı çıkmıştır. Türkeş, maddî anlamda kalkınmanın pozitif ilmi ve tekniği merkeze alarak sağlanabileceğini düşünmüştür. Bunun yolu da üretimi ve tüketimi dengede tutmakla ve ilme, tekniğe ve Türkiye'nin çıkarlarına dayanan bir eğitim anlayışıyla mümkündür. Türkeş, Türkiye'nin maddî anlamda kalkınabilmesi için “yüksek ilim ve teknik adamları” yetiştirmesi gereğinden bahsetmiştir (Türkeş, 1975a, s. 36, 179-24; 1996b, s. 34-40, 106). Türkeş, manevî anlamda kalkınmanın da milliyetçilik, imân ve ahlâkla gerçekleşebileceğini söylemiştir. “Türklük gurur ve şuuru, İslam ahlâk ve fazileti” düşüncesine dayanan bir anlayışın kalkınmada öncü rol üstleneceğini belirtmiştir (Pakyürek, 1976, s. 154-159). Türkeş, kalkınmada millî kültürün ve millî dilin önemine de dikkat çekmiştir. Yabancıların “kültür istilası” vasıtasıyla ülkeye tehdit oluşturmalarını engellemek isteyen Türkeş, sanat dallarında “Türk Ülküsü”nü ön plana çıkarmıştır. Türklerin öz kültürüyle kalkınmasını amaç edinen “Türk Ülküsü” fikrini savunan Türkeş, Türk dilinin önemine de değinmiştir. Türkeş, yabancı diller karşısında Türkçenin önemine dikkat çekmiş ve Türkçeye “arı diltçiler” tarafından uydurma sözcükler eklenmesine de karşı çıkmıştır. Ona göre, yabancı sözcükler eğer Türkçeleşmişler dilden atılmamalıdır ve nesillerin birbirlerini anlayabilmeleri sağlanmalıdır (Türkeş, 2014, s. 464-466, 482-483). Neticede Türkeş, Kemalizmin devletçilik anlayışını da benimseyen bir kalkınma anlayışı oluşturmuştur. Türkeş, devletin ve özel sektörün ülkenin ihtiyaçlarını karşıladığı bir ekonomi anlayışından hareket etmiştir. Türkeş ağır sanayinin devlet tarafından işletilmesini, hafif sanayinin özel sektöre bırakılması gerektiğini savunmuştur. Devletin hafif sanayide ve hizmet sektöründe “devlet kapitalizmi” uyguladığını iddia eden Türkeş, “devlet patron, millet ırgat” anlayışının bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yolu da devletin “otelci, kunduracı, bezci, kasap ve meyhaneci” olmaktan çıkarılması ve bu işlerin özel sektöre devredilmesidir (Türkeş, 1996b, s. 19-24; Turhan, 2016b, s. 5). Türkeş, halkın parasını tasarruflar yoluyla toplayarak halkı sermaye sahibi kılmanın da devletin fonksiyonlarından biri olduğunu söylemiştir. Halkı mülk sahibi yapma ve ülkeyi kalkındırma fikrinden hareket eden Türkeş (1998e, s. 132), devletin uygulaması gereken birtakım öneriler ortaya koymuştur. Bunlar ekonomiyi modernleştirmek, istihdam yaratmak, emeğin karşılığını almasını sağlamak, “100 Milyonluk Türkiye” nüfusu hedefini gerçekleştirmektir. Görüldüğü üzere Türkeş, ülkenin kalkınabilmesi için bir yandan ekonomik reformları ön plana çıkarırken, diğer yandan ülkenin nüfusunu artırmaya çalışmıştır. Ülke nüfusunu artırarak ülkenin

güçleneceğini düşünen Türkes, doğum kontrolünün Türk milletinin geleceğine “hıyânet” olduğunu belirtmiştir (Türkes, 1996b, s. 16-18, 22; İzci, 2016, s. 131-136).

Alparslan Türkes ve Kemalizm ilişkisinde ele alınması gereken konulardan biri de Türkes’in ve Kemalistlerin fikirlerindeki Sosyal Darwinist eğilimdir. Charles Darwin, “Türlerin Kökeni” isimli kitabında türlerin değişim ve “mutasyon” geçirme sürecinden sonra hayatta kalmalarının zorlaşıp zorlaşmadığını incelemiştir. Darwin, bu süreçte bazı türlerin hayatta kalma olasılıklarının arttığını, bazılarının ise azaldığını söylemiştir. Yani, “doğal bir seleksiyon” süreciyle türlerin hayatta kalıp kalamayacaklarının belli olacağına dikkat çekmiştir. Darwin’in doğadaki yaşamı analiz eden bu fikirleri, zaman içerisinde sosyal bilimler alanında bilim insanları tarafından toplumu analiz etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Mesela Spencer, insanlar arasındaki yaşamda da “doğal bir seleksiyon” süreci olduğunu öne sürmüştür. Spencer, insanlar arasındaki yaşamda “en uygun olanın hayatta kalması” anlayışının egemen olduğunu ve bunun da toplumsal statü elde etme, güç eşitsizliklerinin ortaya çıkışı, fertler arasında ilerleme mücadelesinin verilmesi gibi süreçler yoluyla geliştiğini iddia etmiştir. Spencer, Sosyal Darwinizm’in eşitliğe dayanmayan düşüncelerini de doğal karşılamıştır (Heywood, 2013, s. 67). Sosyal Darwinizm fikri, “yaşam için mücadele”; fertler, ırklar ve milletler arasında mücadele temaları; güçlü olanın ayakta kalacağı güçsüz olanın dışlanacağı düşüncelerine dayanmaktadır (Dursunoğlu, 2016, s. 213-218). Sosyal Darwinizmin, gücü ve güçlü olanı ön plana çıkaran yapısı, Atatürk’ü de etkilemiştir. Atatürk, Sosyal Darwinist düşünceden etkilenererek verdiği 1918 yılındaki demecinde “en iyi siyasetin her türlü manasıyla ‘en çok kuvvetli olmak’ta bulunduğunu kabul” etmiştir. Daha sonra 1923 yılındaki demecinde “hayat mücadeleden ibarettir, hayatta yalnız iki şey vardır: galip olmak, mağlup olmak” demiştir. Atatürk, güçlü olmaya dikkat çekerken de asıl önemli olan gücün “manen, ilmen, ahlâken ve fennen” güçlü olmak olduğunu belirtmiştir (Bora, 2017a, s. 126). Atatürk, Avrupa’da ırkçılığın yaygın olduğu dönemlerde hem Türk ırkını hem de Türk milletini yücelten söylemlerde bulunmuştur. Bir yandan “Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı” olduğuna, diğer yandan da Türk milletinin çalışkanlığına, zekâsına vurgu yapmıştır (Atatürk, 1933, 10. Yıl Nutku; Karabaşoğlu, 1992, s. 23). Atatürk, Türk milletinin “damarlarındaki asil kan” a değinmiş ve “ırkın ıslah” edilmesinde sporun önemine dikkat çekmiştir. Türk milletinin güçsüz olmaması için “gülbüz, yavuz evlâtlar” istediğini beyan etmiştir (Parla, 1992, s. 193-194). Kemalizmin

sembol ismi Atatürk'ten etkilenen Alparslan Türkeş de Sosyal Darwinist zaviyeden milletlerin tarihine bakmıştır. Türkeş, Sosyal Darwinizm'in "yaşam için mücadele" fikrine ve "güçlü olanın ayakta kalacağı"na ilişkin fikirlerine katılmıştır. Türkeş, insanlık tarihinde ortaya çıkan devletlerin ve milletlerin birbirlerinin yaşam tarzından, düşüncelerinden, bilgi birikimlerinden etkilenerek medeniyetler oluşturduklarını söylemiştir. Ona göre bu medeniyetler, milletlerin arasındaki rekabetlerle ve mücadelelerle ortaya çıkmıştır. Türkeş, milletlerin kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiğini ve maneviyatta, ilimde, teknikte, ekonomide birbirlerinin önüne geçmeye çalıştıklarını beyan etmiştir. Türkeş, her milletin bir diğer millete karşı farklı konularda üstünlük sağlamaya çalıştığı bu sistemde, diğer milletlerden yardım isteyerek milletin varlığının korunamayacağını söylemiştir (Türkeş, t.y.b, s. 20-23). Ona göre dünyada eskiden beri var olan ilke "hak kuvvetlidir" ilkesidir. Türkeş, haklı olanın güçlü değilse hakkı olanı almasının mümkün olamayacağını söylemiştir. Türkeş, uluslararası ilişkilerde hakkı korumak için Birleşmiş Milletler (BM)'in kurulduğunu ve insan hakları konusunda adımlar atıldığını ancak bu girişimlerin "hak kuvvetidir" ilkesinin hâkimiyetini ortadan kaldırmadığını öne sürmüştür (Türkeş, 1976, s. 20-21). "Hakka dayanmayan kuvvet zulüm olur" diyen Türkeş, Türk milletinin "hak kuvvetidir" anlayışına karşı çıktığını dile getirmiştir. Türkeş, Türk milletinin asırlarca başka milletlere adaletle hükmettiğini ve onların haklarını koruduğuna dikkat çekmiştir (Turhan, 2016a, s. 78-81). Türkeş, Atatürk'ün "bu âlemde elbette bir hak vardır. Ve hak kuvvetin üstündedir, üstünde olmalıdır" sözleri üzerinden bu meseleyi değerlendirmiştir. Türkeş, Atatürk gibi hakkı kuvvetin üzerinde tuttuğunu, "hak kuvvetidir" ilkesine karşı çıktığını belirtmiştir (Türkeş, 1976, s. 73). Ancak bu karşı çıkışın dünyadaki "bu kaba, çirkin gerçeği değiştirmeye" yetmeyeceğini ifade etmiştir. Türkeş, Atatürk'ün de Türk milletinin haklarını koruyabilmek adına mücadele ettiğini ve bu mücadele sayesinde milletin haklarının korunabildiğini iddia etmiştir. Türkeş, "kuvvete tapmaya" karşı olduğunu, adil ve hakka dayanan bir düzen istediğini belirtmiştir. Ancak Türkeş, güçlü olanın haklı olmasına dayanan sistemin ancak Türk milletinin "her yerde" güçlü olabilmesiyle değiştirilebileceğini deklare etmiştir. Bunun için de Türkeş, Türk milletinin "muasır medeniyetler seviyesi"nin en tepesine çıkması gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Türkeş, ilimde, teknikte, ekonomide, ahlâkta Türk milletini en ileriye taşıma ülküsünü "millî ülkü" olarak kabul etmiştir. En güçlü silahın fikir olduğunu

söyleyen Türkeş, bu fikri de “Dokuz Işık Doktrini” ile verdiğini ifade etmiştir (Türkeş, 1974a, s. 7-14; Türkeş, 1976, s. 16-23; 2014, s. 232-239). Türkeş, Atatürk’ün “Bir Türk dünyaya bedeldir” sözünden etkilenerek “Türk milletinin eşsiz bir yaratılışa sahip olduğuna ve kahramanlıkta daha üstün bir millet bulunmadığına iman ettiğini” ifade etmiştir (Türkeş, 1992, s. 73). Atatürk ve Türkeş, yaşadıkları dönemde ülkenin ve milletin çıkarları doğrultusunda Türkiye’nin farklı devletler karşısında güçlü olması gerektiği fikrinden hareket etmişlerdir. Her iki lider de kuvvetli olanın haklı olacağı düşüncesine karşı çıkmışlardır. Ancak insanlar arası ilişkilerde kuvvetli olanın haklı olduğu düşüncesini değiştiremeyeceklerini bildiklerinden güce ve gücün önemine dikkat çekmişler, bunun yanında da Türk milletinin diğer milletlerden üstünlüğüne dikkat çekerek Sosyal Darwinist eğilim sergilemişlerdir.

3.2. “ALTI OK”TAN “DOKUZ IŞIK”A: İLKELER ÜZERİNDEN YÜRÜTÜLEN SİYASETİN MUKAYESESİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Atatürk, ülke yönetiminde izlenecek politikaları 8 Nisan 1923 tarihinde “Dokuz Umde” adıyla ortaya koymuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere, “Dokuz Umde” Kemalist düşüncenin ve CHP’nin ilk programı olarak kabul edilir. “Dokuz Umde”de izlenecek yol haritası belirlendikten sonraki süreçte Kemalizmin ana ilkeleri olan “Altı Ok” parti tarafından kabul edilmiştir (Güneş, t.y.). “Altı Ok” parti tarafından kabul olunduktan sonra da 13 Şubat 1937’de anayasaya eklenmiştir. Bu süreçten sonra Kemalizmin altı ilkesi olan “Altı Ok”, devletin resmî ideolojisinin kaynağı hâline gelmiştir. “Altı Ok”, 1960 darbesinden sonra hazırlanan 1961 Anayasası’nda farklı bir biçimde işlenmiştir. Anayasada yer alan “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir” ibaresi, “Altı Ok”un farklı bir biçimde işlendiğini göstermektedir (1961 Anayasası, Madde 2). Atatürk döneminde hazırlanan 1924 Anayasası’nda tek tek sayılan “Altı Ok”, 1961 Anayasası’nda bazı cümleler içerisinde kendine dolaylı yoldan yer bulmuştur. 1961 Anayasası daha önce de bahsedildiği üzere vatandaşlara geniş hak ve özgürlükler vermiştir. Bu geniş hak ve özgürlüklerden faydalanan sol ve sağ⁵⁷ cenahlar da muhtelif örgütler ve yayınlar

⁵⁷ Sol ve sağ ayrımının kökleri Fransız İhtilâli’ne kadar uzanmaktadır. İhtilâl sonrası kurulan mecliste, meclis başkanının solunda ve sağında oturanların kendi içlerinde belirli ortaklıkları olduğu

vasıtasıyla siyasî ve sosyal yaşamda yerlerini almışlardır. 1960 darbesinden sonraki süreçte Türkçülük fikri de bazı isimler tarafından belirli örgütler ve yayınlar bünyesinde temsil edilmiştir. Bu isimler, bir “millî kalkınma programı” ihtiyacı hissetmişler ve Türkçü perspektiften bu ihtiyaca cevap verebilecek hamlelere girişmişlerdir. Türkçülüğün önde gelen isimlerinden Nihâl Atsız⁵⁸, “Türk Milletine Çağrı” başlığıyla 1962 yılında yayımladığı makalesinde, dokuz ilkedен oluşan bir “millî kalkınma programı” önermiştir. Atsız’ın Orkun dergisinde yayımlanan makalesinde yer alan “millî kalkınma programı” şöyledir: “Türkçüyüz, Arınmış Türkçeciyiz, Yasacıyız, Toplumcuyuz, Millî gelenekçiyiz, Demokrasiye taraftarız, Ahlâkçiyız, Bilimciyiz, Teknikçiyiz” (Atsız, 1962) Atsız’ın, “yabancı kaynaklı” ideolojiler karşısında önerdiği “millî kalkınma programı”, Türkçüler için önemli bir öneridir. Atsız’ın ortaya koyduğu bu “millî kalkınma programı”nın bir benzeri de daha öncesinde Türkçülüğün siyasî bir parti tarafından temsil edilmesinde öncü rol oynayan Türkeş tarafından ortaya konulmuştur. Türkeş, Hindistan’dan arkadaşlarına gönderdiği 20 Temmuz 1961 tarihli mektupta, “Türkçüyüz, Milliyetçiyiz, Öztürkçeciyiz, Toplumcuyuz, Ülkücüyüz, Ahlakçiyız, Halkçiyız, Köycüyüz, İlimciyiz, Gelişimciyiz (Bununla tekâmülcüğü değil devrimciliği ve hızla kalkınmayı, ihtilalciliği kastediyoruz), Endüstri ve Teknikçiyiz” diyerek “Dokuz Işık Doktrini”nin ilk hâlini ortaya koymuştur (Sanlı, 2017, s. 182-183). Türkeş, ilerleyen yıllarda bu ilkeleri daha sistemli hâle getirerek “Dokuz Işık Doktrini”ni vücuda getirmiştir.

savunulmaktadır. Yeni düzenden ve yenilik arayışlarından yana olanlar meclis başkanının solunda otururlarken, eski monarşik düzenden ve geleneklerden yana olan başkanın sağında oturmuşlardır. Zaman içerisinde bu kavramlar birbirinden farklı muhtelif akımları içerisinde barındırır hâle gelmiştir. Mesela Marksistlerin fikirleri, solda değerlendirilirken; Nazilerin fikirleri sağda değerlendirilmiştir (Bobbio, 1996, s. 1-28; Cameron, 1996, s. VI-XXI).

⁵⁸ Türkçülüğün önemli isimlerinden Hüseyin Nihâl Atsız, Kemalizme yönelik düşünceleriyle Türkeş’in Kemalizm algısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkçü- Turancı bir isim olarak Nihâl Atsız, Atatürk’ü daima överek “Arkasında olmasaydı şanlı bir mazi, bu milletten çıkar mıydı bir büyük Gazi” demiştir (Atsız, 2017, s. 48). Atsız, Atatürk’ü her zaman övmüşse de Kemalist idarecilerle ve Kemalist aydınlarla sürekli olarak sorunlar yaşamıştır. Yaşadığı sorunlar neticesinde de dergileri kapatılmış, işinden olmuş, hatta hapse atılmıştır. Atsız, Kemalizmin, insanları harekete geçirebilecek kadar güçlü bir ideoloji olmadığını, dış kaynaklı olduğunu söylemiş ve Kemalistlerin de sığ ve kalıplaşmış perspektiflerinden insanlara fikirlerini dayattıklarını iddia etmiştir. Atsız, Kemalistlerin ılımlı milliyetçiliklerini de eleştirmiş ve Kemalistlerin, Türk kimliğini aşındıracak kadar ülkeyi Batılılaştırdıklarını ve komünizme karşı müsamahakâr davrandıklarını söylemiştir. Atsız, aslında Kemalizm ve Kemalistler eleştirisinde Atatürk dışındaki Kemalist idarecileri ve aydınları eleştirmiştir. Atsız’ın bu sert muhalif tavırları da Türkeş’in Kemalizm algısına kaynaklık etmiştir (Kakışım, 2016, s. 2626-2633; Ercilasun, 2018).

Türkeş, 1960’larda yurda döndükten sonra mitingler, seminerler, konferanslar yoluyla “Dokuz Işık Doktrini” her yere yaymaya çalışmıştır (Ercilasun, 2020). Arslan Tekin, “Dokuz Işık”ın, ilk olarak 1964 yılında 14 sayfa hâlinde yayımlandığını belirtmiştir (Tekin, 2005b, s. 229). “Dokuz Işık Doktrini” ilkelerinin önemli bir bölümü 1965 yılındaki CKMP Programında ve Seçim Beyannamesinde yer almıştır. Programda Atatürk ilkelerine bağlılık da vurgulanmıştır (1965a, s. 3-46; 1965b). 2 Haziran 1966’da yayımlanan Milliyet Gazetesi’nde ise, Türkeş’in “Türkiye’yi Dokuz Işık Doktrini Kurtarır” sözü “millî kalkınma projesi” olarak herkese duyurulmuştur. Daha sonra Türkeş’in, “Dokuz Işık Doktrini” üzerine 27-28 Nisan 1967’de İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı konuşmayı kayda alan Muhiddin Nalbantoğlu ve Ahmet Karabacak, konuşmayı 1967 yılında “Millî Hareket” dergisinde yayımlamışlardır. Matbaacı Şevket Alparslan da bu konuşmaları kitapçık hâline getirip herkese dağıtmıştır (Bice, 2013; Karabacak, 2018). “Dokuz Işık Doktrini”, 1967 yılındaki güncellemeyle birlikte Parti Programında yerini almıştır. Daha sonra “Doktrin”, genişletilmiş baskılarıyla birçok kez yayımlanmıştır.

3.2.1. “Dokuz Işık Doktrini”

Alparslan Türkeş, Türk milletini sömürgeci emellerden, “her çeşit kölelikten, esirlikten kurtarmak ve korumak” gibi bir mücadelesinin olduğunu söylemiştir. Kapitalizm ve komünizm gibi “maddeci” düşüncelerin ve öğretilerin küresel ölçekte birbirleriyle fikrî bir çatışma içinde olduğunu düşünen Türkeş, bu iki “yabancı” fikre karşı Türk milletinin millî bir öğretiyi savunması gerektiğini salık vermiştir. Bu millî öğreti, Türkiye’yi koruyacak, ülkeyi “çağlar üzerinden sıçrayarak atom ve uzay çağına” sokacak “Dokuz⁵⁹ Işık Doktrini”dir. Türkeş, “yabancı” ülkelerde geliştirilen liberalizm, komünizm ve kapitalizm gibi ideolojilerin karşısına “yüzde yüz yerli, yüzde yüz millî” olduğunu öne sürdüğü “Dokuz Işık Doktrini”ni koymuştur. Bu doktrinin, Türk tarihine ve kültürüne dayandığını iddia eden Türkeş, milletin kurtuluşunun dinî inançlara sırt çevirmeyen bir milliyetçilik anlayışıyla mümkün olacağını belirtmiştir (Türkeş, 2014, s. 184-190).

Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde ilk olarak ele aldığı ilke, “milliyetçilik” ilkesidir. Türkeş, milliyetçiliğin millete karşı hissedilen derin sevgi ve bağlılık olduğunu

⁵⁹ Türkeş, eski Türklerde dokuz rakamının önemli olduğunu söylemiş ve eski Türklerin geleneklerinden, destanlarından ilham alarak öğretisini dokuz ilkeyle oluşturduğunu belirtmiştir.

söylemiştir. Kendisini bir başka “ırkın” parçası olarak hissetmeyen, içten bir şekilde Türklüğe bağlanan ve kendini Türk olarak gören herkes Türk’tür. Türkeş, Türk milliyetçiliğinin, Türk milletinin haklarının korunması, milletin kötü şartlardan kurtarılıp çağdaş yöntemlerle “muasır medeniyetler seviyesi”nin en tepesine çıkarılması hedeflerini taşıdığını belirtmiştir. Türkeş, Türk milliyetçiliğinin Türkçülüğü de içeren bir anlayış olduğunu söylemiştir. Ona göre Türkçülük, “her şeyin Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun olması”, Türkçenin bir dil olarak ön plana çıkarılması ve her meselede Türk milletinin yararının düşünülmesidir. Türkeş, milliyetçilik anlayışının bir başka millete karşı kin ve düşmanlık besleyen bir milliyetçilik anlayışı olmadığını da eklemiştir (Türkeş, 1967, s. 6-7). Ona göre Türk milliyetçiliği hiçbir zaman bir başka millete karşı saldırganca, küçümseyici ve yok etmeye dayalı bir tavır benimsememiştir. İçten bir şekilde “Ben Türk’üm” diyen herkesin Türk olabileceğini söyleyen Türkeş, Türklüğün ve Türkçülüğün belirlenmesinde “sapık ölçülere, özellikle mezhepçiliğe, coğrafyacılığa, labaratuvar ırkçılığına” inanmadığını dile getirmiştir. Diğer milletleri küçümseyen, “dünya barışını tehlikeye koyan antropolojik ırkçılığın” ve “her türlü antidemokratik, insan sevgisine dayanmayan emperyalist ırkçılığın” karşısında olduğunu söylemiştir. Türkeş, dünya üzerindeki bütün Türklerin menfaatlerini düşünen, iyiliğini isteyen ve diğer Türklerin bağımsızlığı için uğraşan bir milliyetçilik anlayışından hareket etmiştir. Ancak Türkiye’yi zarara uğratmayacak şekilde diğer Türklerle ilgilenilmesi gereğine dikkat çekmiştir. Türkeş, milliyetçilik anlayışını “Türklük şuur ve gururu, İslâm ahlâk ve fazileti”ne sahip olma düşüncesi üzerine bina etmiştir. Yani, dinî olanı dışlamayan bir milliyetçilik anlayışından hareket etmiştir (Türkeş, 1976, s. 63, 65, 81-89; Türkeş, 2014, s. 228-260).

Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde ikinci ele aldığı ilke “ölkücülük” ilkesidir. Ölkücülük ve idealizmin eş anlamlı olduğunu söyleyen Türkeş, insanların düşünerek ya da hayal kurarak kendileri için en iyiyi, en güzel olanı elde etmeye çalıştığını belirtmiştir. Ölkücülüğün, insanların kendileri için en iyi olanı, en mutlu edecek olanı kafalarında tasarlamalarıyla ortaya çıktığını ifade eden Türkeş, “insanlık ailesi”nin de farklı milletlerden müteşekkil olduğunu söylemiştir. Türkeş, bir insanın “insanlık ailesi”ne hizmet edebilmesi ve diğer insanlar tarafından değerli bir insan olarak değerlendirilebilmesi için o insanın, milletine hizmet etme bilincinde olması gerektiğini belirtmiştir. Milletini yükseltmek ve mutlu etmek isteyen insanın, insanlığa da hizmet

edeceğini vurgulayan Türkes, ülkücülük anlayışını da bu temel düşünce üzerine bina etmiştir. Türkes, milletini yükseltmek isteyen ülkücülerin her milletin içerisinde bulunduğunu ve ülkücülerin varlığının milletler için faydalı olduğunu iddia etmiştir. Türkiye’de bulunan ülkücülerin temel gayesinin ise, “Türk milletini en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu, müreffeh hâle getirmek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip hâle getirmek” olduğunu söylemiştir (Türkes, 1976, s. 94-100). Türkes için öncelikli amaç, “Millî Devlet Ülküsü”dür. “Millî Devlet Ülküsü”, ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün yurttaşları Türk milletinin bir ferdi olarak görüp, bu fertleri ortak değerler çerçevesinde birbirine yakınlaştırmayı ve birliğe dayalı bir toplumsal yapı inşa etmeyi amaçlar. “Millî Devlet Ülküsü”, devletin; dinî, ırkî, mezhepsel ve sınıfsal hiçbir ayırım gözetmeden yurttaşlara yaklaştığı, “bölücülüğün” olmadığı birliğe dayanan bir birliktelik idealidir. Türkes, bu devlet içerisinde yaşayan insanların da “fırsat eşitliği” doğrultusunda yeteneklerine göre meslek edinmeleri gerektiğine ve mesleklerinde başarılı olarak ülkeye hizmet etmeleri gerektiğine değinmiştir. Bunların dışında Türkes’in diğer amacı, Türk birliği fikridir. Türk birliği fikri, dünyadaki Türklerin tamamının bir bayrak ve devlet altında yaşamaları ülküsüdür. Bu doğrultuda da Türkes, insanların dünyaya gelirken özgür ve eşit olduğuna dikkat çekmiş; her insanın ve milletin özgürce yaşaması gerektiğini vurgulamıştır. Türkes için özgür olması gereken bu milletlerin başında da Türkiye dışında yaşayan Türkler gelmektedir. Türkes, Birleşmiş Milletler Anayasası’nın milletlere kendi kaderini tayin etme hakkı vermesine dikkat çekerek, “esaret altında Türklerin” bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. Türkes, “esaret altındaki Türkler” bağımsız olduktan sonra da gerçekçi ve Türkiye’yi tehlikeye atmayacak bir stratejiyle hareket edilerek Türk birliğinin sağlanabileceğini belirtmiştir (Türkes, 2014, s. 305-307, 313-316; İzci, 2016, s. 120-122).

Türkes’in “Dokuz Işık Doktrini”nde yer verdiği diğer ilke, “ahlakçılık” ilkesidir. Türkes, bir toplumun fertlerinin birbirine zarar vermeden, birbirine yarar sağlayacak şekilde yaşayabilmeleri için ahlâka ihtiyaç olduğunu beyan etmiştir. Ona göre ahlâk, “kişinin davranışlarını ayarlayan, sınırlayan ve bu davranışların hem kendisi için yararlı olmasını” sağlayan hem de kişinin çevresiyle uyum hâlinde yaşayabilmesini sağlayan kurallardır. Ahlâkın, “insanların inancından, dünya görüşünden, ... yaşama felsefesinden” etkilenecek oluştuğunu ifade eden Türkes (1976, s. 102-103), ahlâkın her şeyin temeli olduğunu beyan etmiştir. Öyle ki ona göre, ahlâkî esaslara sırt çeviren bir toplum

başarısızlığa ve kötülüğe mahkûmdur. Türkeş; adaletsiz, yozlaşmış, “ahlâki buhran ve manevî boşluk” içerisindeki toplumsal düzenin muhakkak yıkılacağını vurgulamıştır. Ayrıca ahlâkçılık ilkesinin birtakım kaynaklardan beslenmesi gerektiğinden söz eden Türkeş, ahlâkçılık ilkesini “İslâmiyet esasları, İslâm inançları, Türk ananesi” ve “Türk töresi” temelleri üzerine bina etmiştir (Türkeş, 1967, s. 5; Bice, 2013). Türkeş, ahlâkçılık ilkesini de diğer ilkeler gibi Türk milletinin içinde bulunduğu şartları ve milletin çıkarlarını göz önünde bulundurarak ele almıştır. Ona göre Türk milletine zararlı olan fikirler, ahlâkçılık ilkesi içerisinde kendisine yer edilemez. Milletin çıkarlarını ahlâkçılık ilkesinin üzerinde konumlandıran Türkeş, “Türk milletinin geri kalmış olmasının sebebi” olarak İslâmiyeti hedef gösterenlerin fikirlerini, “zehirli” olarak görüp tepki göstermiştir. Ona göre İslâmiyet, “tarih boyunca gittiği yerlere ışık götürmüş, gittiği yerlere medeniyet yollarını açmış bir fazilet ve ahlâk dinidir” (Pakyürek, 1976, s. 152-154; Türkeş, 2014, s. 328, 339-340).

Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde yer verdiği bir diğer ilke, “toplumculuk” ilkesidir. Toplumun çıkarlarının ve mevcudiyetinin, kişinin çıkarlarının ve mevcudiyetinin üstünde yer alması toplumculuk ilkesinin temelini oluşturur. Türkeş, toplumculuk ilkesinin bireye karşı toplumu önceleyen bu tavrının Türk geleneğinden ve Türk töresinden kaynaklandığını belirtmiştir. Türk geleneğinde ve töresinde kamusal çıkarın özel çıkarın üzerinde konumlandığını ifade eden Türkeş, toplumculuk anlayışını, ekonomik ve sosyal yapıdaki sorunları çözebilmek için farklı başlıklar altında ele almıştır. Ekonomik yapıdaki sorunların çözümü için acilen tarımda ve sanayide modernleşmenin sağlanması gereğinden bahseden Türkeş, ekonomik kalkınma programı olarak “Üçlü Esasa Dayanan Karma Ekonomi Modeli”ni ortaya koymuştur (Türkeş, 1976, s. 111-115). Bu model özel sektörden, kamu sektöründen ve millet sektöründen oluşmaktadır. Özel sektörde ferdi girişimler desteklenecek ve işçi-işveren ilişkisi adaletli bir şekilde millete zarar vermeyecek biçimde düzenlenecektir. Bunun yanında devlet eliyle yatırımlar yapılmaya devam edecektir. Türkeş’in ortaya koyduğu millet sektöründe ise millet, toplumsal gruplar hâlinde, “kooperatifler, üretim ve tüketim birlikleri hâlinde” teşkilâtlanacak ve “tasarruf sandıkları” kurularak milletin kendi yatırımını kendisinin yapması imkânı doğacaktır. Milleti, “köylü, işçi, esnaf, memur, işveren, serbest meslek mensupları”ndan oluşan altı ayrı “sosyal dilim” içerisinde ele alan Türkeş, bu “sosyal dilim”lerin her birinin ayrı ayrı teşkilâtlanması gerektiğinden ve her birinin kendi

çıkarlarını düşünerek hareket etmeleri gerektiğinden söz etmiştir (Türkeş, 1974b, s. 12-20; 1979, s. 65-66). İnsanların mülkiyet hakkının korunması gerektiğinden de bahseden Türkeş, Aristocu perspektifle, insanların kendi mülklerine sıkı sıkıya sarılacağını ancak kendi mülklerinde olmayan bir şeye gereken özeni göstermeyeceğini ifade etmiştir. Milletin bütün fertlerini mülk sahibi yapmayı hedef edinen Türkeş, millet sektörüyle milletin de “tasarruf sandıkları”nda biriktirdiği parayla yatırım yapabileceği bir düzen oluşturmayı istemiştir. İşsizliği azaltmaktan, toplumsal güvenlik teşkilatlarının oluşturulmasından söz eden Türkeş (1976, s. 116-118, 122-123; Aristoteles, 2017, s. 39-49), sosyal yapıdaki sorunların çözümü içinse sanatı, aracı olarak kullanmayı seçmiştir. Türkeş, yüzyıllar boyunca türlü acılara göğüs germek zorunda kalan milletin, artık aydınlara güvenmediğini, her konuda umutsuz ve pesimist olduğunu dile getirmiştir. Türkeş, milletin bu umutsuzluğunun “sanat toplum içindir” anlayışıyla hareket ederek, sanatsal faaliyetleri ön plana çıkararak ve çevresel faaliyetlere önem vererek kırılabileceğini savunmuştur (Türkeş, 1967, s.14-15).

Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde yer alan ilkelerden biri de “ilimcilik” ilkesidir. Türkeş, gerçeklerin önyargısız ve ilme dayanarak ele alınması gerektiğini söylemiştir. Türkeş, gerçeklerin “ilim metoduna” dayanak ele alınacağını ve bu metodun da “müşahede, inceleme, araştırma, analiz, tecrübe ve müspet sonucu bulmak” gibi aşamalardan oluştuğunu belirtmiştir. Türkeş, “yalnız ve sadece ilmi, müsbet ilimi önder kabul edeceğiz” diyerek bilime önem vermeyi düşüncelerinin merkezine oturttuğunu göstermiştir (Türkeş, 1967, s. 16). Büyük ve güçlü bir ülke ve millet yaratmanın ilme yönelmekle mümkün olacağını düşünen Türkeş, ilme dayanan bir kalkınma anlayışıyla tarımı ve sanayiye modernleştirmek gerektiğini düşünmüştür. Türkiye’nin her yönden kalkınabilmesi için temel hedef, her alanda başarılı ve kabiliyetli ilim insanlarının yetiştirilmesidir. Diğer hedef, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülecek olan eğitim politikasıyla Türk milliyetçisi, millî şuura sahip, ekonomide üretici rolü üstlenecek, kalkınmayı sağlayacak teknik bilgi birikime sahip nesiller yetiştirmektir (Türkeş, 1976, s. 128-132). Türkeş, asıl meselenin ilimde ve teknikte ileri gitmek olduğunu söylemiş ve şekle dayalı reformların (özellikle kılık-kıyafete karışan) önemli olmadığını iddia etmiştir. Başka milletleri taklit etmeyen bir millî doktrinden hareket ettiğini söyleyen Türkeş, aydın- halk kopukluğu sorunun da millî bilinçle “ilim, iman, ahlâk” kavramlarının eğitimde yer edinmesiyle çözüleceğini belirtmiştir. Ülkücü, milliyetçi

aydınlar yetiştirmenin öneminden söz eden Türkeş, Türk milliyetçiliği için bir diğer önemli mesele olan dil konusuna da değinmiştir. Dil konusunda Türkçenin kültürel ve ilmî açıdan önemine dikkat çekmiştir. Türkeş, bunun yanında "arı dildilerin" yeni kelimeler "uydurmalarına" da tepki göstermiştir. Gökalp'in Lisan şiirinde söylediği "Türkçeleşmiş Türkçedir/Eski köke tapmayız" anlayışını benimseyerek milletin kullandığı yerleşmiş kelimelerin dilden atılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Türkeş, 2014, s. 470-482).

Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini"nde yer alan bir başka ilke de "hürriyetçilik ve şahsiyetçilik" ilkesidir. İki kavramı birbiriyle ilişkisi içerisinde ele alan Türkeş, insanın doğumundan başlayarak yetişkin bir birey olana kadar kendi yetenekleri ve çevresel faktörlerin etkisi eşliğinde karakterinin geliştiğini söylemiştir. Aynı zamanda milletin kültürü, töresi, geleneği, örfü ve âdetinden etkilenecek oluşan karakterin, hem disipline hem de özgürlüğe dayalı gelişmesi gerektiğini savunmuştur. Özgürlüğün olmayacağı yerde şahsiyetin kendini özgürce ifade edemeyeceğini düşünen Türkeş, her türlü köleliğe, "uşaklığa" karşı çıkarak İnsan Hakları Beyannamesi ve BM Anayasası'nda verilen tüm özgürlükleri kabul etmiştir (Türkeş, 1967, s. 17-18). Ona göre, Müslümanlıkta Allah'tan başkasına kulluk etmek yasaktır. Bu minvalde "Müslüman-Türk çocuğu" sadece Allah'a kulluk edecek, kişisel çıkarlarını ve arzularını bir kenara koyarak yaşamını, ülkesine ve milletine adayacaktır. Özgürlüğü, disiplin ve ulusun menfaatleri içerisinde düşünen Türkeş, pozitif bir özgürlük⁶⁰ anlayışını benimsemiştir. Türkeş, bireyin isteklerini gerçekleştirebilmek için mülkiyete ihtiyacı olduğunu ve bunu sağlayacak olanın da siyasî iktidar olduğunu ifade etmiştir. "Disiplinsiz bir hürriyet anarşi, hürriyetsiz bir disiplin anlayışı ise, diktatörlüktür" diyen Türkeş, disiplini ve özgürlüğü dengeli bir biçimde ele almak gerektiğini düşünmüştür. Halkın desteğinin alındığı, halkla iş birliği içinde olan "hürriyetçi demokrasi" anlayışından hareket eden Türkeş, "Marksist, kapitalist, faşist ve nazist devlet sistemleri"ni özgürlüğü ve demokrasiyi katlettikleri gerekçesiyle eleştirmiştir. Türkeş, bu sistemlerde ülkenin millet tarafından değil, "bir avuç insan"

⁶⁰ Pozitif özgürlük, fertlerin isteklerinin gerçekleşebilmesi için bu istekleri gerçekleştirme imkânının yaratılması gerektiğine vurgu yapar. Bu anlayış da pozitif özgürlüğün, fertler için bir kurtuluş sunduğu algısının ortaya çıkmasına ve pozitif özgürlüğün ideal topluma ulaşmanın aracı olarak görülmesine yol açar. Ancak pozitif özgürlük anlayışının ekonomik ve toplumsal ilişkilere müdahale eden yapısı bireyin özgürlüğünü kısıtlayabilir. Bu bağlamda Isaiah Berlin, pozitif özgürlük anlayışını, tekçi ve otoriter pratikleri ortaya çıkarabileceğini düşündüğü için eleştirmiştir. (Öztürk, 2017, s. 167).

tarafından yönetildiğini; bu sistemlerin insanlık dışı olduğunu ve insan şahsiyetiyle ters düştüğünü savunmuştur (Türkeş, 1976, s. 136-138; 2014, s. 517-526).

Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini"ndeki bir diğer ilke, "köycülük" ilkesidir. Türkeş, öncelikle Türkiye'deki köylerin gelişmemişliğine, bakımsızlığına ve eksikliklerine dikkat çekmiştir. Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan, altı ayrı "sosyal dilim" in en altında yer alan köylülerin kötü yaşam koşullarını değiştirebilmek adına "Tarım Kentleri" projesini önermiştir. "Tarım kentleri" projesinde köyler, bulundukları konumun şartlarına göre sekizerli, onarlı, on beşerli gruplara ayrılacak ve her grup için bir "merkez köy" belirlenecektir. Bu "merkez köy"ün, cazibe merkezi hâline gelebilmesi için de gerekli yatırımlar yapılacaktır. Merkezde bulunan köyde "tarım uzmanları bulundurmak, tarım aletleri parkı, gübre depoları, ilaç depoları ve mücadele teşkilatı" oluşturmak gerekecektir. "Merkez köy"e bu yapılanlara ilaveten okul, sağlık teşkilatı da yapılacak ve "merkez köy", bir cazibe merkezi hâline gelecektir. Türkeş, çevre köylerde yaşayan halkın bir süre sonra "merkez köy"ün imkânlarına kavuşmak için merkeze göç edeceğini ve bu vesileyle "tarım kentleri"nin oluşturulabileceğini düşünmüştür. "Tarım kentleri", köylünün kooperatifler aracılığıyla teşkilatlanmasıyla ve "Köy-Ak" adı verilen yardımlaşma örgütüyle kurulacaktır. Bu kentlerde, "endüstri, küçük endüstri ve küçük imalathaneler" oluşturulacak ve köyün, kentin, sanayinin bulunduğu "tarım kentleri" ortaya çıkacaktır (Türkeş, 1974b, s. 20-21; Türkeş, 1976, s. 140-144). Türkeş, "tarım kentleri"nin yanında, tarım reformu ve toprak reformunu da önermektedir. Tarımı modern hâle getirmekten, sulama sistemlerinin geliştirilmesinden, toprağın kooperatifler yoluyla işlenmesinden bahseden Türkeş, tarımda makineleşme neticesinde işsiz kalacak köylülerin hızla sanayiye aktarılması gerektiğinden de bahsetmiştir (Güngör, 1998, s. 105-109; Türkeş, 2014, s. 564-574).

Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini"nde yer verdiği bir diğer ilke, "gelişmecilik ve halkçılık" ilkesidir. Türkeş, dünya tarihinin "milletler mücadelesi" olduğunu, her milletin bir diğer milletten daha iyi, daha güzel koşullarda yaşamak için rekabet ettiğini söylemiştir. Türkeş, bu rekabetin farkına varamayan, bir diğer milletten daha ileri olmak için uğraşmayan milletlerin sömürgeleşerek varlıklarını yitireceklerini söylemiştir. Bu yüzden ona göre, milletlerin daima daha iyiye, daha güzele ulaşma arzularının bulunması ve diğerlerinden daha iyi olabilmek için uğraşması gerekmektedir. Türk milletinin içinde bulunduğu kötü koşullara, yoksulluğuna dikkat çeken Türkeş, Türklerin büyük ve güçlü

bir medeniyet kurmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunun için de yerinde saymadan ilerlemek gerekmektedir. Bu ilerleyişi, radikal biçiminde değil, tedrici değişimler biçiminde ele alan Türkeş, “geçmişe ait her şeyi yıkan” devrimciliğe karşı çıkmıştır. Ona göre milletlerin, geleneklere göreneklere, ulusal tarihlerine bağlılıkları, milletlerin varoluş koşuludur. Türkeş’e göre bu koşullara devrimler vasıtasıyla aykırı hareket eden ve köklerinden koparılan milletler yok olurlar (Türkeş, 1967, s. 3, 4, 23; Türkeş, 1976, s. 152-154). Türkeş, Türk milletinin, birlik ve beraberlik içerisinde, faydalı kültürel ve sanatsal faaliyetlere dayanarak gelişeceğini belirtmiştir. Ayrıca Türkeş, gelişimin ancak milliyetçi ruha sahip gençlerin yetiştirilmesiyle ve “millî elit”i oluşturan yöneticilerin öncülük etmesiyle sağlanabileceğini söylemiştir (Türkeş, 1975a, s. 170; 2014, s. 587-597). Ona göre gelişim ve ilerleme sağlanırken de “her şeyin halk için, halkla beraber ve halka doğru olması” düsturu benimsenmelidir. Türkeş, halka tepeden bakan, kendisini halkın karşısında daha yüksek bir konumda gören insanları da tasvip etmediğini ifade etmiştir (Türkeş, 1975b, s. 35). Türkeş, halk kavramını “komünistlerin” millîlikten uzak insan “yığın”ları olarak ele aldığını ancak kendilerinin “sosyal ve kültürel bütünlüğünü tamamlamış, millî kültürünü yaşayan Türk toplulukları”na, millet olma bilinci üzerinden halk dediklerini dile getirmiştir. Yöneticilerin “halktan olması, halk gibi yaşaması, halkın içinde halkla beraber, halk için çalışması” gerektiğini ifade eden Türkeş⁶¹, Türkiye’de bir kesimin kişisel çıkarlarına dayanarak, ahlâksızca işler yaparak para kazanırken, bir kesiminse yoksul, perişan olduğunu belirtmiştir. Aydınların ve yöneticilerin ise, merkezde gelişmiş şehirlerin sığ pencerelerinden çıkıp halka yönelerek bu sorunu aşmaları gerektiğini belirtmiştir. Toplumsal adaletin sağlanmasının çok önemli olduğunu düşünen Türkeş, toplumda “paraya ve arkaya sahip” olanın her istediğini yaptığı, “paraya ve arkaya sahip olmayan” insanların ezildiği bir sosyal yapının kalkınamayacağını ileri sürmüştür. Türkeş, Anadolu’nun vakıf ve lonca kültürünün devlet tarafından tekrar uygulamaya konulması gerektiğini düşünerek “Sosyal Yardımlaşma ve Güvenlik Teşkilatı” kurulması gerektiğini dile getirmiştir (Türkeş, 2014, s. 597-604).

Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde yer verdiği son ilke, “endüstricilik ve teknikçilik” ilkesidir. Türkeş, Türk milletinin yüzlerce yıldır savaşlarla, felaketlerle uğraştığını, bunlarla uğraşırken de sanayileşmeye yönelik adımları bir türlü atamadığını

⁶¹ Türkeş, yöneticilerin “halkın içinde halkla beraber” olması gerektiğini söylemiştir. Ancak kendisi de 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin “fiilî lideri” olduğunu belirterek halkın önemli bir kısmının oyunu alan hükûmete karşı, darbeyi gerçekleştiren ordu mensupları arasında yer almıştır.

belirtmiştir. Batılı Devletlerin sanayide ve tarımda makineleşmesine karşın Türk milleti, kol gücüne ve hayvan gücüne dayanan modelden kopamamıştır. Türkeş, dünyanın “atom ve füze çağına girmiş” olduğunu, ülkelerin sanayilerinin oldukça gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Türkeş’e göre büyük ve güçlü bir ülke olabilmek için güçlü, modern bir sanayiye sahip olmak gerekir. Türk milletinin de güçlü, çağdaş ve refah içerisinde bir ülkede yaşayabilmesi gerektiğine değinen Türkeş, Türkiye’nin hızla ağır sanayisini geliştirmesi gerektiğini ve modern sanayide diğer ülkelerin önüne geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sadece tarımda ya da sanayileşmede modernleşme fikirlerine karşı çıkan Türkeş, her ikisinin de modernleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkeş, ilimcilik ve gelişmecilik ilkesinde belirtilen şekilde ilerlemeye ve tekniğe dayalı bir anlayışla, ekonomik bir kurtuluş savaşı verme zorunluluğuna dikkat çekmiştir (Türkeş, 1975b, s. 60, 111-112; Türkeş, 1976, s. 158-161). Ona göre devlet yöneticileri, yatırımlarda merkezden çevreye doğru bir anlayışla hareket ederek adaletsizliğe sebep olmaktadır. Türkeş, yatırımları çevreden merkeze doğru bir anlayışla yaparak, sanayilerin büyük şehirlerde yığılmasının önüne geçmek, sanayiye bütün yurda adaletli şekilde dağıtmak düşüncesini ortaya atmıştır. Özellikle doğu bölgesinin kalkınamamasından şikâyetçi olan Türkeş, bu bölgeye yatırım yapılması için özel girişimlere destek verilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Ayrıca “ikinci bir Kuvâ-yı Milliye ruhu” ile işçilerin sanayilere ortak edilmesinden bahseden Türkeş, milletin mutlak surette mülk sahibi olması gerektiğinin altını çizmiştir. Türkeş, sanayileşmede de “millî sektör” düşüncesini ortaya atmıştır. Bu sektör, “makina yapan makine sanayiini” oluşturacak olan sektördür. Oluşturulacak sanayideki üretim araçları ise yurttaşların olacaktır (Türkeş, 2014, s. 614-616, 649).

3.2.2. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini”

Siyasete ilkeler ve programlar düzleminden yaklaşan Mustafa Kemal Atatürk’ün ve Alparslan Türkeş’in ortaya koydukları ilkeler, mukayeseye değerdir. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” arasındaki ilişkinin mukayesesi sayesinde, Kemalizm ve Türkeş’in fikirleri arasındaki ortak yönler ve farklılıklar tespit edilebilecektir.

3.2.2.1. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerinde Millet ve Milliyetçilik

Kemalizmin temelde millet anlayışı “dil, kültür ve mefkûre birliği” üzerinden şekillenmiştir. Kemalist düşüncede Türk kimliği, genel hatlarıyla vatandaşlık bağları

içerisinde düşünülmüş; kimlik tanımında, Atatürk'ün “Ne mutlu Türk'üm diyene” sözü merkeze alınmıştır (CHF, 1931, s. 30; Atatürk, 2010, s. 40). Kemalist düşüncede, farklı etnik gruplar da Türk kimliği içerisinde değerlendirilmiş ve Türkleştirilmeye çalışılmıştır (Çelik, 2010, s. 102-105; Arslan, 2015, s. 141). Ayrıca Kemalizm, “yabancı kaynaklı” ideolojilerden ziyade Türk milliyetçisi bir anlayışı benimsemiştir. Hatta Atatürk, “Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkarız” diyerek, Sovyetler Birliği'ne karşı milliyetçi bir sınır çizmiştir. Aynı anlayışı sürdüren Recep Peker, “yabancı kaynaklı” ideolojilere karşı “ulusçuluk kilidiyle” Türkiye'nin korunması gerektiğini belirtmiştir. Kemalizm temelde “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış” bir millet fikrini savunmuş ve toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır (CHP, 1935b, s. 45; Parla, 1992, s. 290 Perinçek, 1999, s. 43). Bunun yanında 1930'lu yıllarda antropoloji konusunda çalışmalar da yapan Kemalistler, Türk ırkının özelliklerini belirlemeye çalışmışlar ve Türk ırkının diğer ırklardan aşağı bir ırk olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır (Aslan, 2009a, s. 361-362; Erden Kaya, 2015, s. 25-50). Daha önce de belirtildiği üzere Kemalistler, milliyetçilik konusunda ikircikli bir tutum benimseyerek hem kültürel hem de ırkî ve kan bağına dayanan bir fikri benimsemiştir. Kemalizmin sembol ismi Atatürk, Gençliğe Hitabesi'nde, Türk gençliğinin “damarlarındaki asil kan”a dikkat çekmiş, “Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı” olduğunu ileri sürmüştür (Karabaşoğlu, 1992, s. 23). Yine Atatürk, Türk kanına ve yeteneğine dikkat çekerek şu sözleri söylemiştir:

“Türk çocuklarında yetenek her milletinkinden üstündür. Türk yetenek ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lazım gelen atılım kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu yetenekle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.” (Atatürk'ten aktaran Öztürk, 2021, s. 92).

Atatürk, döneminin ırkçı modasından etkilenerek, “memleket sporculuğu” öncülüğündeki ojeni politikasından da bahsetmiştir. Atatürk, Türk sporcularıyla yaptığı konuşmada “ırkın ıslah” edilmesinde sporun öneminden bahsetmiştir. Atatürk, Türk milletin güçsüz olduğu dönemden söz etmiş ve milletin bir daha güçsüz olmaması için “gülbüz, yavuz evlâtlar” istediğini söylemiştir (Parla, 1992, s. 193-194). Kemalist fikir dünyasından etkilenen Türkeş de Atatürk'ün “ne mutlu Türk'üm diyene” sözünden etkilenmiş ve Türk'üm diyenin Türk olabileceğini söylemiştir. Türkeş, Türk milletini

“tarih, din, kültür, dil” gibi ortak paydalar üzerinden değerlendirmiştir (Türkeş, 1976, s. 83, 85). “Milli Devlet Ülküsü” ile hiçbir dinî, ırkî, sınıfsal ayrım gözetmeden milletin birliğine ve bütünlüğüne dayalı bir ülke tasavvur etmiştir. Türkiye’yi farklı kimliklerden oluşan mozaîge benzetenlere “ne mozaîgi ulan” diyerek tepki gösteren Türkeş, farklı kimlikleri anayasal açıdan Türk kimliği içerisinde değerlendirmiştir. Özellikle Kürtleri ve Alevileri, Türklük şemsiyesi altında birleştirmeye çalışmıştır. Kürtlerin etnik milliyetçiliğine, anadilde eğitim isteklerine, kitle iletişim araçlarının Kürtçe yayın yapmasına da totaliter bir anlayışla karşı çıkmıştır (Bora ve Can, 1991, s. 412-415; Bora ve Can, 2011, s. 90, 381; Türkeş, 2014, s. 307; Yaşlı, 2020a, s. 393-395). Kemalistlerin, farklı kimliklerin ve Kemalist yenilikçilik karşıtlarının isyanlarını sert bir şekilde bastırmasına benzer şekilde, Türkeş de PKK terör örgütüne karşı sert önlemler alınması gerektiğini düşünmüştür (Bora ve Can, 2011, s. 102-103). Recep Peker gibi, “yabancı kaynaklı” ideolojilere karşı da Türk milliyetçiliğini ön plana çıkaran Türkeş, “kapitalizm, sosyalizm, kömünizm, faşizm, Nazizm” gibi ideolojilere karşı çıktığını ifade etmiştir. Her ülkenin kendine özgü koşulları olduğu düşüncesinden hareket eden Türkeş, “yabancı” ideolojilere ve “yabancı”lara özenilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Komünizm karşıtı perspektiften meseleye yaklaşan Türkeş, Kemalistlerin çoğu gibi “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış” bir toplum fikrinden hareket etmiştir. Türkeş, Atatürk’e benzer şekilde, dünya barışını savunmuş ve diğer milletleri aşağılayıcı bir milliyetçilik anlayışına karşı çıkmıştır. Aynı zamanda dünya barışını tehlikeye atacak her türlü “emperyalist ve laboratuvar” ırkçılığına da karşı çıkmıştır (Türkeş, 1979, s. 51-52; 2014, s. 228-229, 283-291, 307). Türkeş, milliyetçilik anlayışında her ne kadar ırkçılığa karşı çıksa da Kemalist milliyetçiliğin ırka dair ifadelerinin bir benzerine Türkeş’te de rastlamak mümkündür. Türkeş, 1967 yılında yayımlanan “Dokuz Işık Doktrini”nde “kalbinde başka bir ırkın⁶² gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden”in Türk olabileceğini söylemektedir (Türkeş, 1967, s. 6; Yaşlı, 2020c, s. 206-207). Türkeş, Türk’üm diyenin Türk olabileceğini söylese de özünde Türk’üm diyen herkesin gerçekten Türk olamayacağını düşünmektedir. İnsanların Türk millî kimliğine aidiyetine şüpheyile⁶³

⁶² Türkeş, özellikle 1940’lı ve 1960’lı yıllarda Kemalist milliyetçilik anlayışının ve dönemin etkisinde kalarak “Dokuz Işık Doktrini”nde “ırk” ifadesine yer vermiştir. İlerleyen yıllarda “Dokuz Işık Doktrini”nin 1976 baskısında ise, “ırk” ifadesi millet ifadesi ile değiştirilmiştir (Türkeş, 1976, s. 85; Türkeş, 1992, s. 73-74).

⁶³ Türkeş, örneğin bir Yahudinin de Türk olabileceğini ileri sürebileceğini ancak bu isteğinde samimi değilse, dili ve geleneği Türklerle uyumuyorsa Türk olamayacağını savunmuştur (Türkeş, 1992, s. 75).

yaklaşmaktadır. Bu yüzden de Türk milletine hizmet etme, fedakârlıkta bulunma, yürekten bağlanma gibi vasıflara dikkat çekerek insanların Türk olup olmayacaklarına karar verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yani Türkeş, kişilerin Türk olup olmayacaklarının tayini meselesinde Celal Bayar gibi Türklüğü ispat etmeye yönelik bir anlayıştan hareket etmektedir (Türkeş, 1967, s. 7; 1975b, s. 15; 1976, s. 85; Bayar’dan aktaran Bora ve Taşkın, 2009, s. 532). Türkeş, 1944 yılındaki Turancılık Davasında, ırkçı olmadığını ancak “Türk milletinin eşsiz bir yaratılışa sahip olduğuna ve kahramanlıkta daha üstün bir millet bulunmadığına iman ettiğini” ifade etmiştir. Türkeş, 1944 davasında, dönemin Kemalist fikirlerinden de etkilenerek “... Türklüğü her şeyden üstün görmekle beraber gayri Türk unsurları da gerek kültür, gerek telkin ile çok kısa zamanda temsil etmek ...” düşüncesini savunmuştur. Ülkeyi yönetme konusunda ise Türkeş, eğitilmiş Türk milliyetçilerinin ülkeyi yönetmesi gereğinden bahsetmiştir. Ayrıca savunmada Türkeş, ülkeyi yöneteceklerin “temsil olunmuş” olarak kendisini Türk olarak gören veya “Türk kanından gelen insanlar” olması gerektiğini belirtmiştir. Türkeş, savunmada farklı etnik grupların Türklük beyanına şüpheyle yaklaşma eğilimini sürdürmüş ve gerçekten kendini Türk olarak görenlerin ülkeyi yönetebileceği düşüncesinden hareket etmiştir⁶⁴ (Türkeş, 1992, s. 73-75). Türkeş’in bu anlayışına benzer bir anlayışı Mahmut Esat Bozkurt’un “Öz Türk” söyleminde görmek mümkündür. Bozkurt da, “Öz Türk” olanların ülkeyi yönetmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak Bozkurt, Türkeş’ten farklı olarak “Öz Türk” olmayanların “hizmetçi, köle” olması gerektiğini söylemiştir. Türkeş, söylemlerinde farklı kimliklerin Türk hissederse ülkeyi yönetebileceğini hatta Türkiye’deki cumhurbaşkanlarının birçoğunun Kürt olduğunu iddia etmiştir (Gödekli, 2017, s. 562; Yaşlı, 2020a, s. 395). Türkeş, “birlikte hayır, ayrılıkta azap vardır” diyen birleştirici bir tutum sergileyerek Kürtlere yönelik olarak şunları söylemiştir: “Onlar ne kadar Kürt’sen biz de o kadar Kürt’üz, onlar ne kadar Türk’sen biz de o kadar Türk’üz.” Türkeş, “Doğulusuyla Batılısıysa, Sunnisi’yle Alevi’siyle, Türkmen’iyle, Kürt’üyle biriz, beraberiz” diyerek ülkede birlik ve beraberlik ruhu oluşturmaya çalışmıştır (Turhan, 2016a, s. 403). Türkeş, her ne kadar bir Kürt kadar Kürt olabileceğini söyleyerek ülkede birliği sağlamaya çalışsa da, insan haklarına

⁶⁴ Türkeş, milliyetçilik anlayışında “sosyal psikolojik (manevî) bir soyculuğa” inandığını da söylemiştir. Ancak Türkeş, soyculuk anlayışının “antropolojik ırkçılığa” dayanmadığını, kendisini içten bir şekilde Türk olarak görenin “Türk soy ve milletinden” olacağını söylemektedir (Türkeş, 2014, s. 195, 395).

dayanan özgürlük anlayışına uygun düşmeyebilecek bir şekilde Kürtlerin, Kürt milliyetçiliği yapmasına ve anadilde eğitim isteklerinde bulunmalarına karşı çıkmıştır.

Kemalist düşüncenin sembol ismi Atatürk'ün ve Türkeş'in milliyetçilik anlayışında ele alınması gereken önemli bir nokta Türk birliği meselesidir. Kemalizmin sembol ismi Atatürk, "Nutuk"ta farklı milletleri bir araya getirip devlet kurmanın çekici bir fikir olduğunu ancak aldatıcı olduğunu ifade etmiştir. Atatürk, sınırları aşan bir milliyetçilik anlayışıyla Türkleri tek bir devlet altında toplamanın mümkün olmadığına ve bu anlayışın birçok yıkımı beraberinde getirdiğine dikkat çekmiştir. Türk birliğinin tarihte gerçekleşmediğine değinen Atatürk, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı doğrultusunda diğer milletlere zarar vermeyen, yayılmacı olmayan bir anlayışı savunmuştur. Hayalperest idealler ve işgalci arzular peşinde koşmanın mantıksız olduğunu düşünen Atatürk, "millî siyaset" fikrini savunmuştur. Yani Atatürk, millî sınırlar içerisindeki vatanın menfaatlerini düşünmek fikrini ön plana çıkarmıştır (Atatürk, 1969, s. 436-437). "Medeni Bilgiler"de de Atatürk, Türklere birçok coğrafyanın yurt olduğunu ancak Türk milletinin "varlığı için bugünkü yurdundan memnun" olduğuna değinmiştir (Atatürk, 2010, s. 41). Atatürk resmî ilişkilerinde ve resmî beyanlarında, Türk birliğini hayalperest bir macera olarak değerlendirse de Turancıların bir bölümü Atatürk'ün de Turancı olduğunu iddia etmiştir. Atatürk'ün Turancı olduğunu iddia edenler, Atatürk'ün Sovyetler Birliği ile kurulan yakın ilişkiler dolayısıyla resmîyette Turancı bir siyaset benimsemediğini, ancak Orta Asya'daki Türklerle kültürel bağları canlı tutarak Türk birliği potansiyelini de canlı tuttuğunu iddia etmişlerdir. İsmet Bozdağ, Atatürk'ün Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle düşüncelerini resmîyette ifade edemediğini ancak Atatürk'ün SSCB'nin dağılması durumundan söz ederek şöyle söylediğini aktarmıştır:

"Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir...Bizim bu dostumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onları aralamaya hazır olmalıyız!. 'Hazır olmak' yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır...Milletler, buna nasıl hazırlanırlar?..Manevi köprülerini sağlam tutarak!..Dil, bir köprüdür; inanç bir köprüdür; tarih bir köprüdür!.. Tarih bağı kurmamız lazım. Folklor bağı kurmamız lazım. Dil bağı kurmamız lazım...İşte görüyorsunuz, 'Dil Encümenleri', 'Tarih Encümenleri' kuruluyor. Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya, tarihimizi ortak payda haline getirmeye çalışıyoruz..." (Bozdağ, 1995, s. 44-45).

İsmet Bozdağ, Atatürk'ün dil ve tarih kurumlarını, bu kültürel bağları geliştirmek için kurduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Turancı-Atatürkçü Saffet Ergin de Atatürk'ün Turancılığa karşı çıkan resmî söylemlerinin aksine, tarih ve dil kurumlarını Türk birliği

düşüncesi doğrultusunda kurduğunu belirtmiştir (Ergin, 1966, s. 34-35'ten aktaran Atagenç, 2019, s. 109). Ercilasun ise, Atatürk'ün aslında Turancılık yapmaktan yana olduğunu ancak Turancılık yaparken bunu dünyanın tepkisini çekmeden yapmak istediğini iddia etmiştir (Ercilasun, 2021). Yine Saray da, Atatürk'ün önce Türkiye'de millî birliği sağlamayı istediğini, daha sonra da sınırlar dışında kalan Türklerle dil ve kültür birliği sağlamaya çalıştığını ileri sürmüştür (Saray, 1995, s. 21). Bunun dışında Atatürk, şartlar oluştuğunda Hatay'ın Türkiye'ye katılması için uğraşarak “millî siyaset”in tatbikine yönelik veya Türklerin birliğinin sağlanmasına yönelik adım atmıştır. Atatürk'ün bu tavrının “millî siyaset”in tatbiki olarak mı yoksa Türk birliğine yönelik bir adım olarak mı yorumlanacağı meselesi görecelidir (Oran, 2003). Neticede Atatürk genel görüşleri itibariyle, resmîyette Turancılığı bir hayalperestlik olarak değerlendirmiş ancak tarih ve dil kurumlarının çalışmalarına destek vererek Türklüğün sadece Türkiye'den ibaret olmadığını ortaya koymuştur. Kemalist tek parti döneminin önemli isimlerinden Recep Peker ise, farklı dinlere sahip olan ancak Türkiye'deki Türklerle ortak tarihi paylaştığını söylediği Türkiye sınırları dışında kalan Türkleri, Türk vatanının bir parçası olarak görmemektedir. Türkiye sınırı dışında kalan Türklere sadece “sıcak bir sevgi” beslemekten bahsetmiştir (Peker'den aktaran Parla, 1992, s. 109). Kemalist ideolojinin önemli ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt ise, “Türk birliğinin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile, gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım” diyerek Turancılık idealini dile getirmiştir (Bozkurt, 2000b, s. 80). Alparslan Türkeş de kendi milliyetçi ve ülkücü perspektifinden Türk birliği meselesine yaklaşmıştır. Türkeş, 24 Ocak 1962 tarihinde Hindistan'dan Orhan Erkanlı'ya yazdığı mektupta “Türkiyecilik” fikrini savunduğunu söylemiştir. Türkeş, Türkiyecilik fikrinin, “Türkiye'yi bir çeşit macera ve riskten koruyarak modern uygarlığa ulaştırma gayesini” temsil ettiğini ve bu fikrin Atatürk tarafından da benimsendiğini ifade etmiştir. Türkeş, Türkiyecilik anlayışını savunanların dış Türklerin iyiliğini istediğini ancak sınırların dışındaki Türklerin bağımsızlığının onların çözmesi gereken bir mesele olduğunu söylemiştir. Fakat Türkiyecilik fikrinin, sınır dışındaki Türklerin Türkiye'ye göç etmesini olağan karşılayıp onları “öz kardeş” olarak kabul eden bir anlayışı taşıdığını da eklemiştir. Her ne kadar mektupta dış Türklerin bağımsızlık sorunlarını kendilerinin çözmeleri gerektiğine vurgu yapan Türkiyecilik fikrinden yana tavrını koysa da aslında Türkeş, sınırların dışında kalan Türklerin bağımsızlığı için uğraşmayı millî bir ülkü olarak

benimsemiştir. Mektubunda, “14’ler” tarafından desteklenmek ve onları Turancı fikirlerinden ötürü tedirgin etmemek adına, Atatürk’ü de dahil ettiği Türkiyecilik fikrini savunduğunu söylemiştir (Tekin, 2005b, s. 179-182). Ancak Türkeş, BM Anayasası ve insan hakları doğrultusunda dış Türklerin haklarının savunulması gerektiğine vurgu yapmış ve Türk birliğinin gelecekte Türkiye’nin de kalkınması ve güçlenmesiyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Türkeş, mektupta yazdığına benzer bir şekilde öncelikle dış Türkleri de kucaklayan Türkiyecilik anlayışından hareket etmiştir. Daha sonra Türkiye’nin güçlenmesi ve beka kaygısı hissedilmemesi durumunda diğer Türklerle birleşebileceğini düşünmüştür. Türkeş, dış Türklerle ilişkilerin Türkiye’ye zarar vermesi durumunda stratejik olarak bu ilişkilerden vazgeçilebileceğini beyan etmiştir (Türkeş, 2014, s. 313-316). Yani Türkeş’in temel gayesi önce Türkiye’yi korumak daha sonra da diğer Türklerin varlığını korumaktır. Sonuç olarak Kemalist milliyetçilikte etno-seküler⁶⁵ bir çerçeve bulunurken, Türkeş’in milliyetçilik anlayışında “Türk-İslâm Ülküsü” bulunmaktadır. Kemalist milliyetçilik, seküler bir Türk kimliği düşüncesinden hareket ederek Türk millî kimliğini dinî temeller üzerine oturtmamıştır. Türkeş ise, “Türk-İslâm Ülküsü”ne dayanan milliyetçilik anlayışında, Türk millî kimliğini dinî olanı dışlamayacak bir şekilde kurmaya özen göstermiştir. Kemalist etno-seküler milliyetçilik anlayışı, dinî düşüncelere dayanmayan bir milliyetçilik anlayışından hareket ederken, Türkeş’in milliyetçilik anlayışı “Türklük gurur ve şuuru, İslâm ahlâk ve fazileti” düşüncesine dayanmaktadır. Türkeş, hem millet anlayışını hem de milliyetçilik anlayışını dinî düşünceler ekseninde oluşturmuştur. Etno-seküler bir anlayıştan hareket eden Kemalist milliyetçilik, Batılı bir Türk kültürü oluşturma anlayışından hareket ederken; Türkeş, İslamî bir Türk kültürü oluşturma anlayışını benimsemiştir (Türkeş, 1976, s. 83; Yıldız, 2001, s. 16-19; Cengiz, 2015, s. 622). Bunun yanı sıra etno-seküler Kemalist milliyetçilik anlayışı ile Türkeş’in milliyetçilik anlayışı, Turancılık konusunda da farklılaşmaktadır. Kemalist milliyetçilik, Türkiye’nin millî sınırlarını korumaya çalışan, yayılmacı amaçlar gütmeyen, Turancılığa macera olarak yaklaşan bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Türkeş’in milliyetçilik anlayışı ise, önce “Türkiyecilik” fikriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin çıkarlarını düşünen daha sonra Türkiye’ye zarar vermeyecek bir politik konjonktürde Turancılığı düşünen bir milliyetçilik anlayışdır. Kemalist

⁶⁵ Kemalist milliyetçilik, Türk kimliğini Batılı ve seküler bir perspektiften okumuş ve dinî olana millet tarifinde yer vermemiştir.

milliyetçilik anlayışında ve Türkeş'in milliyetçilik anlayışında hem etnisiteye dayanan hem de vatandaşlık bağına dayanan ikili bir milliyetçilik anlayışı söz konusudur. (Türkeş, 1976, s. 86-89). Kemalist milliyetçilik yeri geldiğinde Türklerin üstün ırk olduğu söyleminden hareket ederken yeri geldiğinde farklı etnik kimlikleri “Ne mutlu Türk’üm diyene!” sözü doğrultusunda Türk kimliği adı altında birleştirmeye çalışmaktadır. Türkeş ise, özellikle gençlik döneminde Kemalist milliyetçiliğin ırkçı havasından ve “bir Türk’ün dünyaya bedel olduğu” anlayışından etkilenerek Türk milletinin diğer milletlerden üstünlüğüne dikkat çekmiş; 1967 yılında yayımlanan Dokuz Işık Doktrini kitabında “kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan” Türk olabileceğini söylemiştir (Türkeş, 1967, s. 6; 1992, s. 73; Karabaşoğlu, 1992, s. 23). Kemalist milliyetçilik anlayışından etkilenen Türkeş'in milliyetçilik anlayışı, genel anlamıyla hem etnisiteye dayanan hem de vatandaşlık bağına dayanan bir anlayışı yansıtmıştır. Bunun dışında etno-seküler Kemalist milliyetçilik anlayışı da Türkeş'in “Türk-İslâm Ülküsü”ne dayanan milliyetçilik anlayışı da farklı milletlerin milliyetçiliğine saygı gösteren ve emperyalizme karşı çıkan bir anlayıştır. Kemalizmin sembol ismi olan Atatürk de Ülkücü Hareketin kurucusu olan Türkeş de farklı milletlerin milliyetçiliğine saygı göstermiş ve emperyalizm karşıtı bir milliyetçilik anlayışından hareket etmişlerdir. Ancak hem Kemalistler hem de Türkeş, ülkedeki birlik ve bütünlüğü korumak maksadıyla ülke içerisindeki farklı etnik kimliklerin kendilerini özgürce ifade etmesine müsaade etmemeye çalışmışlardır (Türkeş, 2014, s. 283, 284, 299; Arslan, 2015, s. 141; Yaşlı, 2020a, s. 393-395).

3.2.2.2. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerinde Halkçılık

Kemalizmin “Altı Ok”unun halkçılık anlayışıyla, Türkeş'in halkçılık anlayışı birbirine oldukça yakındır. Her iki anlayış da “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış” bir toplum fikrine dayanmaktadır. Fertler arasındaki eşitliğe dikkat çekilmekte, solidarist-korporatist bir anlayıştan hareket edilmektedir⁶⁶ (Turhan, 2016a, s. 503; Türkeş, 1974b, s. 12-20;

⁶⁶ Parla, MHP'nin faşist korporatizm anlayışına sahip olduğunu iddia etmiştir (Parla, 1993, s. 13, 217). Bu konuda Türkeş'in anti-liberal ve anti-Marksist düşüncelerine, güçlü devletle ve devletin farklı alanlardaki etkinliğine yönelik fikirlerine bakıldığında faşist korporatizme yaklaşan ifadeler görmek mümkündür. Ancak Türkeş korporasyonları, sivil toplumu ve fertlerin haklarını baskılayacak bir ara tabaka olarak değerlendirmemiştir. Türkeş'in amacı kapitalizme ve sosyalizme karşı üçüncü bir yol sunmaktır. Türkeş bu amaçla, üçüncü bir yol olarak korporatist anlayışı benimsemiştir. Türkeş, fertleri ve toplumu devlet içerisinde eriten bir anlayıştan ziyade fertlerin karakterleri doğrultusunda özgürce yaşamalarına dikkat çekmiştir. Türkeş, insanca bir yönetim anlayışı olarak görmediği faşizmi de reddetmiştir. Türkeş,

1976, s. 115-117). Toplumdaki fertler ve meslekleri arasındaki karşıtlığa değil, uyuma ve iş birliğine dikkat çeken Kemalist elitler ve Türkeş, halkçılık anlayışlarını milliyetçiliği merkeze alacak şekilde oluşturmuşlardır. Çünkü her iki anlayış da sınıf mücadelesine dayanan çatışmacı yaklaşımlardan ve hareketlerden endişe etmiştir. Kemalizmin sembol ismi Atatürk, Sovyetler Birliği ile ülke menfaatlerinden ötürü yakın ilişkiler oluşturmaya çalışsa da Sovyetler Birliği'nin sınıf mücadelesine dayanan anlayışına karşıdır. Atatürk, 1922 yılında Bolşevik ya da komünist olmadıklarını, milliyetçi ve dine saygılı olduklarını söylemiş ve cumhuriyetçi fikirlere dikkat çekmiştir. Yine Atatürk, Türkiye'de de gerçekte sınıf olmadığını ve Halk Fırkası'nın da sınıfların ötesinde millet fikrini savunduğunu söylemiştir. Recep Peker ise, Türk köylüsünün mülkiyetine sahip çıkacağından söz ederek “ulusçuluk kilidiyle” yabancı ideolojilere kapıyı kapatmıştır (Peker, 1935, s. 38-39; Parla, 1991b, s. 99-102; Parla, 1992, s. 290). Türkeş ise, yabancı ideolojilerin Türkiye'de tatbik edilmesine karşıdır. “Solidarist-korporatist” ve Türk milliyetçisi bir perspektiften komünizme ve komünistlere yaklaşan Türkeş, komünistlerin asıl niyetinin Türkiye'yi Varşova Paketi'ne bağlamak olduğunu ileri sürmüştür. Komünist fikirlerin Rusya'nın yayılma ideolojisi olduğunu düşünen Türkeş, komünistleri “satılmış hainler” olarak değerlendirerek, onlara karşı Türk milliyetçiliği fikrini savunmuştur. Türkeş, meslekî gruplar arasında sınıflaşmanın ortaya çıkabileceğini ancak bu sınıflaşmaya karşı uygulanacak politikanın sınıf mücadelesi olmaması gerektiğini belirtmiştir. O, sosyal adaletçi, her mesleğin hakkının savunulduğu “solidarist-korporatist” bir düzenden yanadır. Türkeş, “aşırı solcular”ın gerçekte halkla bir ilişkilerinin bulunmadığını, lüks otellerde toplanıp “aşırı” olan fikirlere meylettiklerini ileri sürmüştür. Türkeş'in, “halk yoksul, sermaye insafsız” demesi veyahut “paraya ve arkaya sahip” olanla “paraya ve arkaya sahip olmayan”ı mukayese etmesi, onun da toplumsal adaletsizlik fikrinden etkilendiğini göstermektedir (Türkeş, 2014, s. 289-296, 599, 604). Ancak Türkeş, sınıf mücadelesine dayanan çatışmacı bir yaklaşımla değil, sosyal adalete ve meslekî iş birliğine dayanan uzlaşmacı bir yaklaşımla, toplumsal adaletin sağlanabileceğini düşünmüştür. Türkeş, tarihin de bir sınıf mücadelesi değil, milletler mücadelesi olduğunu

ekonomide özellikle hizmet sektöründe ve hafif sanayide “devlet kapitalizminin” uygulanmaması gerektiğini söylemiştir. Türkeş, “devlet patron, millet ırgat” düşüncesinin bir kenara atılıp ekonomideki birçok alanın özel sektöre devredilmesi gerektiğini söylemiştir. Türkeş'in fikirleri faşist korporatizmden ziyade liberalizmi kendi amaçlarına uygun hale getirmeye çalışan ve bireyin hak ve özgürlüklerini tanıyan solidarist-korporatizm içerisinde değerlendirilebilir (Türkeş, 1967, s. 17-18; 1996b, s. 19-24; 2014, s. 517-528).

düşünmektedir. Türk milletinin, milletler mücadelesinde ileri ve gelişmiş bir medeniyete sahip olması gerektiğini düşünen Türkeş, bu konuda öncü rolü aydınlara vermiştir. Aydınların Türk milletini yönetmesi gerektiği fikrinden hareket eden Türkeş, Atatürk gibi, aydın ve halk kopukluğuna dikkat çekmiş ve aydınları eleştirmiştir (Türkeş, 1967, s. 10; 2014, s. 290, 297). Atatürk ve Türkeş, aydınların halktan kendilerini ayırdıklarını, millî olmayan fikirlere sahip olduklarını, bunun da ülkeye zarar verdiğini ifade etmişlerdir. Özellikle Gökalp'in halkçılık anlayışından etkilenen Atatürk ve Türkeş, aydınların halka yönelmesi, halkın kültürel özelliklerini öğrenmesi ve halka medeniyeti götürmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Atatürk, aydınların, milletin şartlarını düşünerek fikir ve eylemlerini belirlemelerinin gerekliliğine dikkat çekerken; Türkeş, “yabancı kaynaklı ideolojilerin” zararlılığına dikkat çekerek, milliyetçi aydınların ülkeyi yönetmesi düşüncesinden hareket etmiştir (Hâkimiyeti Milliye, 1923; Türkeş, 2014, s. 290, 508, 600-602). Türkeş'in bu düşüncesinin bir benzerine CHP'nin 1943 Parti Programındaki “parti, milliyetçiliği Türk milleti içinde en yüksek bir insan düzeyine varmanın kök şartı ve vasıtası bilir” ifadesinde ve Bozkurt'un “Öz Türk” olanlara “efendilik” rolü biçtiği 1930 yılındaki konuşmasında rastlanmaktadır (Parla, 1992, s. 41; Gödekli, 2017, s. 562). Söylemlerden de anlaşılacağı üzere aslında Kemalist elitler de Türkeş de temelde ülkeyi milliyetçi aydınların yönetmesi gerektiği fikrini ve organik toplum fikrini paylaşmaktadır. Kemalistler ve Türkeş aynı zamanda milliyetçilik ve halkçılık ilkelerini, birbirini ikame edecek şekilde yahut birbirini tamamlayacak şekilde ele almışlardır. Ancak Kemalistlerin, aydınlara toplumsal değişimde öncülük tanıyarak “halka rağmen, halk için” pratiğinden hareket etmeleri, İslâm kültürünün yerine Batı kültürünü benimsemeleri (Çelik, 2010, s. 94-95) Türkeş'in halkçılık anlayışıyla uyuşmamaktadır. Türkeş, “halkla beraber, halk için, halk gibi” hareket eden bir aydın tipi istemektedir. Türkeş, halka tepeden bakıp, kendisini halktan üstün gören bir zihniyete karşı çıkmıştır. Türkeş, Türkiye’de Batı’ya özenen, Avrupa’nın kumaşlarını, içkilerini ve tüketim anlayışını ithal eden bir aydın sınıfının ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Bu aydın sınıfının da halktan kopuk olduğunu; halkın arzusuna, inanışına, kültürüne yabancı olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada da milliyetçi, halkla beraber hareket eden, “ilim, iman, ahlâk” a sahip bir aydın fikrinin, aydın-halk kopukluğunu çözebileceğini düşünmüştür (Türkeş, 1975b, s. 35; 2014, s. 464, 477-478, 597-602).

3.2.2.3. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerindeki Ekonomi Anlayışı

Kemalizm, “Altı Ok” ta ifade edildiği üzere devletçilik ilkesini ekonomi anlayışı olarak benimsemiştir. Kemalistler, ülke kurulurken “millî burjuvazi” yaratma fikrinden hareket etmişler, özel girişimciyi yatırım yapmaya teşvik etmişlerdir. Ancak 1929 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra, kalkınmada devlete öncelikli sorumluluk yükleyen devletçi politikaları benimsemişlerdir. Devletçilik politikası serbest girişimciyi destekleyen, ancak serbest girişimcinin gücünün yetmediği noktada piyasaya devletin müdahale etmesine dayanan ekonomik ve siyasî modeldir. Kemalistler, devletçilik politikası ile karma ekonomiyi benimsemiş ve salt kapitalizme veya sosyalizme dayanan ekonomi modelini reddetmişlerdir (Kili, 1976, s. 71-75; Boratav, 2005, s. 27, 98). “Solidarist-korporatist” bir anlayıştan hareket ederek ülkeyi kalkındırmaya çalışmışlardır. Türkeş de ekonomi anlayışında Kemalizmin devletçi anlayışına benzer bir ekonomi modeli önermiştir. “Üçlü Esasa Dayanan Karma Ekonomi” modeliyle Türkeş, hem kamu sektörünü hem özel girişimciyi hem de milletin kendisini yatırımcı olarak ön plana çıkaran bir modeli savunmuştur. Türkeş, Kemalizmden esinlenen “solidarist-korporatist” anlayışını, “millet sektörü” düşüncesiyle devam ettirmiştir. “Millet sektörü”, “kooperatifler” ve “tasarruf sandıkları”nın kurulmasıyla organize olan milletin, kendi yatırımını kendisinin yapabileceği bir modeldir. Türkeş, CHF’nin 1931 Parti Programındaki meslekî gruplara benzer bir şekilde, milleti meslekî açıdan “sosyal dilim”lere ayırmış ve bu “sosyal dilim”lerin kendi çıkarlarını savunmaları gereğinden bahsetmiştir (Türkeş, 1976, s. 115-117, 526).

Kemalizmin devletçilik politikasında ve Türkeş’in ekonomi anlayışında önemli yer tutan meselelerden biri de “köycülüktür”. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda nüfusun büyük bir kısmı köyde yaşamaktaydı⁶⁷. Köylülerin nüfus içerisindeki oranını görmezden gelmeyen Kemalist elitler, halkçı ve köycü söylemler eşliğinde köylere yönelmişler ve köyün, Türk kültürünün temel öğelerini taşıdığı düşüncesini dile getirmişlerdir. Modern Türk kültürünü oluşturmak için köylerin kültürel birikiminden faydalanan Kemalistler, nüfus içerisinde büyük yer kaplayan köylerin üretici rolüne dikkat çekmişlerdir. Atatürk, “Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür. O hâlde herkesten çok bolluk, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna layık olan köylüdür” diyerek,

⁶⁷ 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye nüfusunun %75’inin köyde yaşadığı tespit edilmiştir (Kaştan, 2006, s. 67).

köylünün ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda Kemalist elitler; köyleri, şehir merkezinden ve sınıf mücadelelerinden uzak saf Türklüğün merkezleri olarak değerlendirmişler ve köylülere köyde tutmak için uğraşmışlardır. Bu konuda Nusret Kemal Köymen ve diğer köycü isimler, muhafazakârlıktan ve makineleşmeden uzak millî karakterinden ötürü köylünün, proleter mücadelede rol alamayacağını düşünmüşlerdir. (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1922; Karaömerlioğlu, 2006, s. 51-85). Abdullah Ziya Kozanoğlu, köylüye imkân tanınmazsa ve köyler modernleşmezse, köylünün kentin imkânlarından yararlanmak için kente göç edeceğini söylemiştir (Örmecioglu, 2019, s. 737-738). Köylülerin kente göç etmesi sorununu çözmek için 1937 yılında “İdeal Cumhuriyet Köyü⁶⁸” planı ortaya atılmıştır. Afet İnan, planın kendisine “Trakya Umumi müfettişi General Kazım Dirik” tarafından verildiğini ve Atatürk’ün de bu planı onaylayarak pratiğe dökmek istediğini bildirmiştir. Bu planda pek çok sosyal yapının köy içerisinde yapılması suretiyle köyün kendine yeterliliğinin sağlanması planlanmıştır. Proje, öğretmenler, sağlıkçılar ve tarım konusundaki uzmanların öncülüğünde köylerin kalkınması amacıyla ortaya çıkmıştır (İnan, 1978, s. 57-60). Bu projenin akabinde 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuş ve köylerde köylülere tarımsal üretim sürecinde rehberlik edecek öğretmenler, bu okullarda yetiştirilmiştir. Köyleri kalkındırmaya çalışan Kemalistler, bu uygulamalarla da sınırlı kalmamış, özellikle 1930’lu yıllarda Türk köylüsünün toprak sahibi olmasına yönelik söylemler ortaya koymuşlardır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, “Türk köylüsü Türk’ün efendisidir demek âdeta süsten ibaret kalıyor” diyerek köylünün topraklandırılması gerektiğini söylemiştir. Nihayet Kemalist yöneticiler, 1945 yılında “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” çıkararak, çiftçiyi toprak sahibi yapmak istemiştir. Çıkarılan kanunun maddelerinde zaman içerisinde değişiklikler yaşansa da neticede bu kanunla, insanlara küçük miktarda toprak dağıtılmış ve tarımdaki küçük ölçekli işletme sayısı artmıştır (Aysal, 2005, s. 268-280; Karaömerlioğlu, 2006; Ezer, 2023). Türkeş de Kemalistler gibi köylerin bulunduğu kötü şartları görmüş ve köyleri modernleştirmeye çalışmıştır. Köycülük ilkesini ortaya koyan Türkeş, “İdeal Cumhuriyet Köyü” projesine benzeyen “Tarım Kentleri” projesini ortaya koymuştur. “Tarım Kentleri” projesinde Türkeş, farklı köyler arasındaki “merkez köy”ü cazibe merkezi hâline getirerek burayı

⁶⁸ Plan, İngiliz şehir plancısı, Ebenezer Howard’ın 1898 yılında ortaya attığı “Garden City” projesiyle benzerlik göstermektedir (Doğrula, 2021).

sanayileşmenin kırsal merkezi haline getirmeye çalışmıştır. Ona göre, insanların “merkez köy”ün imkânlarından faydalanmak için bu bölgelere göç etmesi, “merkez köy”ün önemini artırır. Türkeş’e göre, “kooperatifler” ve “Köy-Ak” yoluyla bu köyler, zaman içerisinde “Tarım Kentleri”ne dönüşecektir. Türkeş, bu düşüncelerinin yanında tarım reformu ve toprak reformunu da önermiştir. Toprağın, kooperatifler yoluyla işlenmesi, miras yoluyla küçük parçalara ayrılmaması gerektiğini düşünen Türkeş, tarımda modernleşmenin bir an önce sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (Türkeş, 2014, s. 553-575).

Türkiye’nin sanayi açısından gelişmemiş bir ülke olmasından ve nüfusun daha çok köylülerden oluşmasından ötürü Kemalistler ve Türkeş, köye ve köylüye daha fazla odaklansalar da Türkiye’nin sanayileşme sürecine de özel önem vermişlerdir. Kemalist yöneticiler, devletçi anlayışla sanayileşme konusunda birçok adım atmışlardır. Sanayileşme planları hazırlamış, bankalar kurmuş, devletin kalkınmada ve sanayileşmede öncü rol üstlenmesini sağlayarak birçok sanayi tesisi oluşturmuşlardır. Bunun yanında da devlet eliyle özel girişimciler yatırım yapmaya teşvik edilmiş, “millî burjuvazi” yaratılmaya çalışılmıştır (Bilâ, 1999, s. 58-80; Kili, 1976, s. 71-75). Ülkede sanayiye canlandırmaya çalışan Kemalistlerin modern sanayiye oluşturma düşüncesi, Türkeş’te de görülmektedir. Türkeş, öğretisindeki “endüstri ve teknikçilik” ilkesinde Türkiye’nin güçlü bir ülke olabilmesi için ağır sanayisini geliştirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Türkeş, Türkiye’de sanayi dağılımının adil olmadığını, sanayilerin gelişmiş bölgelerde toplandığını söylemiş ve sanayinin bütün ülkeye adil dağıtılması gerektiğini öne sürmüştür. Türkeş, ekonomik bir kurtuluş savaşı ve “Millî Sektör” fikriyle de işçilerin sanayiye ortak olmasından söz etmiştir (Türkeş, 2014, s. 605-606, 614-616, 649).

3.2.2.4. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” İlkelerindeki Gelişmecilik Anlayışı

Kemalizmin altı ilkesinde, Kemalizmin gelişmecilik anlayışını en iyi yansıtan ilke inkılâpçılıktır. İnkılâpçılık ilkesi, ülkenin “muasır medeniyetler seviyesi”ne ulaşması sürecinde değişimin önemine dikkat çeken ilkedir. Kemalist inkılâpçılık, iktidarı ele geçirme ve iktidarı azamîleştirecek yenilikleri yapma konusunda, “ani değişimci”dir (Köker, 1993, s. 171). Ancak Kemalizm, iktidarı ele geçirip, iktidarı azamîleştirecek reformları gerçekleştirdikten sonra “düzen içinde ilerleme” anlayışından hareket eder. Yani Kemalistler, cumhuriyetçi fikirler öncülüğünde gerektiğinde kökten ve “ani

değişimci”, gerektiğinde ise tedrici bir değişim düşüncesinden hareket etmişlerdir. Recep Peker, inkılâbın eskinin kötü kalıntılarını kaldırarak, doğru ve güzel olanı inşa ettiğini söylemiş; yeniliğin önemine dikkat çekmiştir. İnkılâpçı pratikleri gerçekleştirme sürecinde zora başvurmaktan çekinmeyen Kemalistler (Köker, 1993, s. 171; Aslan, 2009b, s. 201), özellikle yenilikleri gerçekleştirdikten sonra, gerçekleştirilen yenilikleri korumayı amaçlamıştır. Kemalistler, yenilikleri koruma sürecinde, gerektiğinde baskıcı devlet aygıtlarını (ordu, mahkeme vb.) kullanmıştır. İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulması, isyanların bastırılması, basın baskı altında tutulması bu sürecin örnekleridir (Tunçay, 1981, s. 127-143). Öte yandan Kemalist elitler, pozitivist ve seçkin bir anlayışla organik bir toplum fikrinden hareket etmişlerdir. Toplumu “tepeden inme” reformlarıyla ve “halka rağmen, halk için” zihniyetiyle yönetmişlerdir. Kemalizm’in sembol ismi Atatürk de “hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir” diyerek pozitivist bir çerçeve çizmiştir. Atatürk, Kemalizmi doktrinleştirme fikrine de sıcak bakmayarak “manevî miras” olarak bıraktığı “aklın ve ilmin” öncülüğünde sürekli değişime dikkat çekmiştir. Kışlalı, Atatürk’ün, “Kemalizm benim yerimde benden ileri olmaktır” dediğini de iddia etmiştir. (Kışlalı, 2001, s. 61; Çubukçu, 2006, s. 17-22).

Türkeş ise, öğretisinin farklı ilkelerinde gelişmecilik anlayışına yer vermiştir. Türkeş, tarihin milletler mücadelesinden ibaret olduğunu her milletin kendi menfaatlerini düşünerek daha ileri, daha modern bir hale gelmek için uğraştığını söylemiştir. Türkeş, ülkücülerin amacının Türkiye’yi “muasır medeniyetler seviyesi” nin en tepesine çıkartmak olduğunu belirtmiştir⁶⁹(Türkeş, 1967, s. 8-10; 2014, s. 290, 297, 508). Türkeş, Türkiye’nin modernleşme sürecinde, “geçmişe ait her şeyi yıkan” devrimci fikirlere karşı çıkmıştır. Türkeş, milletin kültürel birikiminin, geleneğinin, tarihinin onu var ettiğini ileri sürmüştür. Eğer bir anda “ani değişim”le bunlardan kopulursa, milletin yok olacağını belirtmiştir (Türkeş, 2014, s. 582). Türkeş, modernleşme sürecinde herkesin temsiline dayanan “millî demokrasi” fikrini savunmuş ancak ülkeyi yıkmaya çalışan faaliyetlere karşı devletin önlem alması zorunluluğundan söz etmiştir. İnsan haysiyetine yakışmadığını söylediği yabancı ideolojilere ve köleliğe de karşı çıkarak, insan haklarına dayanan bir özgürlükçülüğü savunduğunu ifade etmiştir (Türkeş, 2014, s. 517-527). Türkeş, insan haklarına dayanan bir özgürlükçülük anlayışını savunduğunu iddia etse de

⁶⁹ Türkeş’in bu konuda ülkücülere öncü misyon yüklemesiyle, Saffet Ergin’in Kemalizme, medeniyet bayraktarlığı yapma konusunda misyon yüklemesi birbirinin benzeri fikirlere (Göbel ve Fişne, 2022, s. 1107).

“... solcu, komünist, Marksist, ne idüğü belirsiz soysuz, Türk milletinin ahlâkına kasteden kültür, sanat, fikir hareketlerine asla müsaade etmeyeceğiz.” diyerek, milletin varlığına zarar verecek etkinliklere ve düşüncelere demokrasi ve özgürlük hakkını tanımamıştır. Türkeş, sürekli olarak insan hakları beyannamesine, demokrasiye, özgürlüğe vurgu yapsa da -Kemalistlere benzer bir şekilde- Türk milletinin çıkarlarına uygun olmadığını ve millete zarar vereceğini düşündüğü düşüncelere karşı demokratik olmayan, otoriter ve totaliter sert bir tavır almıştır. Örneğin devletin birliğine ve milletin varlığına zarar verdiğini düşündüğü Marksistlerin veya Kürt milliyetçilerinin siyasî ve kültürel faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır (Bora ve Can, 2011, s. 90, 381; Türkeş, 2014, s. 587; Yaşlı, 2020a, s. 393-395). Türkeş, tıpkı Kemalistler gibi, söylemlerinde ve eserlerinde aklı ve ilmi ön plana çıkarmıştır. İlim ve teknik öncülüğünde bir kalkınma anlayışına sahip olmuştur (Türkeş, 1975b, s. 26). Bu minvalde de milliyetçi, “âdet, ananelere sadık, dini, ahlaki görüşleri milletinkine uygun” aydınların ülkeyi yönetmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkeş, Kemalistler gibi, milliyetçi aydınlara öncülük rolü yüklemiştir. Ancak ülkeyi yönetecek olan kişilerin milliyetçi olmasına ve dinî anlayışına vurgu yaparak, Kemalizmin dinî temellere dayanmayan milliyetçi düşüncelerinden ayrılmıştır (Türkeş, 2014, s. 508, 594-595; Köker, 1993, s. 151-153; Parla, 1992, s. 298-300). Türkeş, her ne kadar din ve devlet işlerinin ayrılığına, vicdan hürriyetine ve laikliğe vurgu yapsa da devleti yönetenlerin toplumun dinî anlayışına uygun davranmasına, ahlâkî görüşüne ve milliyetçi olmaları gerektiğine dikkat çekmiş; devlet yönetiminde, “Türk-İslâm Ülküsü”nü merkeze almıştır (Türkeş, 1976, s. 67-68; 2014, s. 341, 595). Çünkü Türkeş, milliyetçilik, inkılâpçılık ve ahlâkçılık anlayışını “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesi üzerine oturtmuştur. Türkeş; kalkınmanın, milliyetçilikle, imanla ve ahlâkla olacağını düşünmüştür (Türkeş, 2014, s. 336, 341, 352-353). Türkeş’in bu fikirlerinden de anlaşılacağı üzere Kemalist gelişmecilik ve milliyetçilik anlayışıyla, Türkeş’in gelişmecilik ve milliyetçilik anlayışı dine yönelik tavır anlamında farklılaşmaktadır. Kemalistler, genel olarak dinî düşünceleri merkeze almayan ya da kontrol altında tutmaya çalışan bir milliyetçilik ve gelişmecilik anlayışından hareket etmektedir. Ancak Türkeş, “Türk-İslâm Ülküsü”ne dayanan, İslamî düşüncelere oldukça değer veren bir anlayışla milliyetçilik ve gelişmecilik anlayışını ortaya koymaktadır. Medeni Bilgiler’de, millî ahlâkın, millî hisle birlikte düşünüleceğini söyleyen Atatürk, “Türk milleti, millî hissi; dinî hisle değil fakat insanî hisle yan yana düşünmekten zevkalır” diyerek ahlâkı

uluslararası medeni ilişkiler üzerinden ele almıştır (Âfet, 1930, s. 22-25; Çeçen, s. 123-132). Ancak Türkeş, ahlâk anlayışını Türk töresine ve İslâm inancının esaslarına dayandırmıştır. Türkeş, gelişmecilik anlayışında da kılık ve kıyafet değişikliklerinin önemli olmadığını asıl önemli olanın ilimde ve teknikte ileri gitmek olduğunu söylemiştir. Yani Türkeş, Batı'yı taklit eden bir kültür anlayışından ziyade, “Türk-İslâm” kültürüne dikkat çekmiştir (Türkeş, 2014, s. 460-461). Kemalistler ise, İslâm kültürünü, Batı kültürüyle ikame edecek reformlara imza atarak Batılı bir Türk kültürü inşa etmişlerdir (Çelik, 2010, s. 94). Kemalistler, Batı'nın kanunlarını ve kılık-kıyafetini ithal etmişlerdir. Türkeş ise, Avrupa kültürünün ithal edilmesine, yabancı sistemlerin taklit edilmesine karşı çıkmıştır. Kanunların yabancılardan alınmasını ve kılık-kıyafet değişimine dayanan yenilikçiliği eleştirmiştir. Avrupalıların kültürel öğelerini ithal ederek Türkiye'nin kalkınamayacağını, aksine ülkenin kültürel istilaya uğrayarak yok olacağını iddia etmiştir. Türkeş'e göre kalkınma, “şeklî yönden Batılılara” benzeyerek değil, Türkiye'nin kendi toplumsal koşullarını göz önünde bulundurarak ve “millî kültürü”nü koruyarak gerçekleşebilir (Türkeş, 1974a, s. 9-10; 2014, s. 460-470).

SONUÇ

Kemalizm ideolojisi, özellikle Atatürk portresini düşüncelerinin merkezine koyarak Türk siyasal hayatındaki siyasî aktörlerin yaşamlarını, fikirlerini ve söylemlerini derinden etkilemiştir. Öyle ki, Kemalist olmak/olmamak veya Kemalizme karşı olmak biçiminde siyasî aktörler, tercih yapmaya zorlanmıştır. Siyasî aktörler, siyasî fikir ve çıkarları gereğince bir tercih yapmak durumunda kalmışlardır. Kemalist ideolojinin siyasî hayatı kuşatan yapısı ve siyasî aktörleri tercih sorunuyla baş başa bırakması da siyasî aktörlerin Kemalist ideolojiye göre kendilerini konumlandırmalarına neden olmuştur. Bu süreç, siyasî aktörlerin Kemalist ideoloji karşısında siyasî fikir ve çıkarlarını merkeze alarak, Kemalizm algılarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu siyasî aktörlerden biri de şüphesiz Ülkücülüğün kurucusu Alparslan Türkeş'tir. Çalışmada, Türkeş'in Kemalizm algısının nasıl şekillendiği, Türkeş'in yaşamı, fikirleri ve söylemleri üzerinden incelenmiştir.

Kemalizm, tarihsel süreç içerisinde Millî Mücadele yıllarında ortaya çıkan bir kavramdır. Kemalizm veya Kemalist ifadesi, ilk olarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı olan güçler tarafından ortaya atılmış ve olumsuz bir anlamda kullanılmıştır. Daha sonraki süreçteyse Kemalizm kavramı Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından olumlu karşılanmış ve yeni rejimin resmî ideolojisi hâline gelmiştir. Resmî ideoloji olarak Kemalizm, Atatürk portresinden ve Atatürk'ün fikirlerinden, söylemlerinden, eserlerinden, eylemlerinden ilham alınarak oluşturulmuştur. Kemalist ideoloji, Atatürk portresinin dışında Türkçü, Batıcı ve pozitivist fikirlerden de etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Kemalistler, Türk milliyetçisi ve pozitivist bir anlayışla toplumu modernleştirmeye çalışmışlardır. Tek parti döneminde Kemalistler, tepeden inmece bir yaklaşımla toplumu dizayn etmek için uğraşmışlar ve toplumdaki geleneksel yapıyı dönüştürerek toplumu modernleştirmeye çalışmışlardır. Kemalistler, özellikle toplumsal yapıdaki Osmanlı/İslâm kültürünün yerini, Batılı bir Türk kültürü ile doldurmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nden kalan siyasî, sosyal, iktisadî kültür, Batılı fikirler öncülüğünde modernleştirilmeye çalışılmıştır. Kemalistler, toplumu modernleştirme sürecinde “halk için, halka rağmen” anlayışını benimsemişler ve yenilikçi fikirleri itibarıyla halktan uzaklaşmışlardır. Kemalistlerin, toplumu modernleştirme sürecindeki bu pozitivist ve Batıcı perspektifleri, Kemalizmin ideolojik ilkeleri hâline gelen “Altı Ok”a da yansımıştır. Atatürk'ün ortaya koyduğu “Altı Ok” ilkeleri toplumu modernleştirme

sürecinin temel ilkeleri hâline gelmiştir. Toplumsal yapıdaki farklı sorunları çözme hedefi taşıyan “Altı Ok”, Atatürk’ün vefatından sonra da Kemalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilmeye devam etmiştir. Kemalizm, Atatürk’ün vefatından sonraki süreçte ise, farklı çevrelerce farklı biçimlerde ele alınan bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu dönemde farklı kişilerin ve farklı çevrelerin Kemalizme ilişkin muhtelif yorumlar ortaya attıkları görülmüştür. Kemalist tek parti döneminde yaşayan Türkeş’in Kemalizm algısı da bu yıllarda şekillenmeye başlamıştır. Türkeş, çocukluğundan itibaren Kemalizmin sembol ismi olan Atatürk portresine sevgi ve saygı besleyerek yetişmiştir. Kemalizm algısı daha çok Atatürk portresi ekseninde oluşan Türkeş, Atatürk ile ilgili sözlerinde kendisinden hep övgüyle bahsetmiş; Atatürk’ün fikir ve eylemlerini pek çok konuda örnek göstermiştir. Türkeş, yaşamı boyunca Atatürk’e sevgi ve saygı ile yaklaşıp da onun, Atatürk’ün kurduğu CHP ile ilişkileri çoğu zaman gerilimli bir hâl almıştır. Türkeş, Atatürk’ün vefatından sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde halkın sefalet içerisinde olduğunu ve “İnönü diktatörlüğünün” hüküm sürdüğünü iddia ederek İnönü’ye karşı cephe almıştır. 1944 yılındaki “İrkçılık-Turancılık Davası”nın ortaya çıkmasıyla, Türkeş’in İnönü’ye olan antipatisi yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Türkeş, 1960 Askerî Darbesi gerçekleştikten sonraki süreçte seçimlere gidilmemesi gerektiğini, seçimlere gidilirse yönetimin İnönü’ye bırakılacağını iddia etmiştir. Bu yüzden Türkeş, ordunun reformları gerçekleştirdikten sonra yönetimi sivillere bırakması gerektiğini düşünmüştür. Türkeş, bu düşünceleri nedeniyle de Yeni Delhi’ye gönderilmiştir. Yeni Delhi’den dönüp siyasete atıldığında da Kemalistler tarafından kurulan ve programlarında uzun süre Kemalizme yer veren CHP’yi, Türkiye Cumhuriyeti’ne zarar vermekle suçlamıştır.

Türkeş’in siyasî yaşamı, diğer siyasetçilere nispeten uzun sürmüştür. Siyasî yaşamı boyunca, Türk siyasî hayatının şekillenmesinde etkili aktörlerden biri olan Türkeş, birçok husustaki görüşlerini, genel başkanlığını yaptığı siyasî partilerin program ve beyannamelerine de yansıtmıştır. Bu belgelere yansıyan görüşlerin bir kısmını, Atatürk’e ve Kemalizme ilişkin olanlar oluşturmuştur. Mezkûr programlarda ve beyannamelerde, Cumhuriyete bağlılıktan pek çok kez bahsedilmiş, Atatürk’ün “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” ülküsünün benimsendiği vurgulanmıştır. Millî Mücadele’ye defaatle övgü dizilen ve Türkiye’nin “ikinci Kurtuluş Savaşı”nı bizzat kendilerinin yürüttüğü bahsinin yer aldığı metinlerde, Atatürk’ün “millî iktisat” siyasetinin benimsendiği de

sıklıkla vurgulanmıştır. Neticede, Türkeş'in Atatürk ve Kemalizme ilişkin görüşleri, genel başkanlığını yaptığı siyasî partilerin metinlerine de aynıyla yansımıştır.

Türkeş, siyasî fikir ve söylemlerini de Kemalist ideolojinin ve Kemalizmin sembol ismi Atatürk'ün fikir ve eylemlerinden etkilenerек oluşturmuştur. Yaşamı süresince sol Kemalistler tarafından kullanılan Kemalizm kavramını kullanmayı reddeden ve bu kavramı kullanmayan Türkeş, Atatürkçü olduğunu belirtmekten geri durmamıştır. Özellikle Atatürkçülük kavramını kullanması, otoriter ve totaliter söylemlerinin olması, Türk-İslâm Ülküsü düşüncesini benimsemesi yönünden siyasî, sosyal ve dinî meselelerde sağ Kemalist fikir dünyasına yakınlaşan Türkeş, ekonomi konusundaki görüşleriyle de sol Kemalist fikir dünyasına yakınlaşmaktadır. Farklı Kemalizm algılarına yakın duran Türkeş'in laiklik anlayışı, kalkınma anlayışı ve Sosyal Darwinist söylemleri de, Kemalist fikir ve pratiklerden etkilenerек oluşturulmuştur. Türkeş, laiklik anlayışında Kemalistler gibi din ve devlet işlerinin ayrılığına dikkat çekmiştir. Ancak devlet yönetimi ile ilgili fikirlerinde “Türk-İslâm Ülküsü”nü ön plana çıkarması, onun fikirlerini, Kemalizmin laiklik anlayışından farklılaştırmıştır. Kemalistler, dinî olanı düşüncelerinin merkezine almayan veya dinî olanı kontrol eden bir anlayıştan hareket ederken; Türkeş, “dinî, ahlâkî görüşleri milletinkine uygun aydınların” ülkeyi yönetmesi gerektiğine dikkat çekerek, Kemalistlere nazaran daha fazla dinî olanın önemine dikkat çekmiştir. Türkeş, kalkınma anlayışında da Kemalizmin devletçi politikalarını örnek almıştır. Ancak Türkeş, devletçi politikalara ek olarak devletin tasarruflar yoluyla milleti mülk ve sermaye sahibi yapması gerektiğinden söz etmiştir. Yine kalkınma anlayışında Türkeş, Kemalistler gibi, ilmi ön plana çıkarmıştır. “Yüksek ilim adamları” yetiştirmenin ve pozitif ilmi merkeze almanın kalkınmayı sağlayabileceğini düşünmüştür. Türkeş, kalkınmada milliyetçilik, iman ve ahlâkın önemine dikkat çekmiş ve “Türklük gurur ve şuuru, İslam ahlâk ve fazileti” ne dayanan bir kalkınma anlayışından hareket etmiştir. Kemalizmin her şeyi “öz Türkçeye” uygun hâle getirmeye çalışan “Öz Türkçecilik” anlayışından farklı olarak Türkeş, Türk diline yerleşmiş sözcüklerin Türkçeden atılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Türkeş ve Kemalizm ilişkisinde ele alınması gereken konulardan biri de Türkeş'in ve Kemalistlerin fikirlerindeki Sosyal Darwinist eğilimdir. Türkeş, Kemalizmin temel sembolü olan Atatürk'ün gücü ve güçlü olmayı ön plana çıkaran fikirlerinden etkilenerекmiştir. Türkeş, “hak kuvvetindir” ilkesinin çok eski çağlardan beri devam ettiğini söylemiş ve bu anlayışa karşı çıktığını ifade etmiştir. Ancak Türkeş, “hak kuvvetindir”

anlayışına karşı çıkmanın bu anlayışı ortadan kaldırmayacağını söylemiştir. Türkeş, bu anlayışın Türk milletinin “muasır medeniyetler seviyesi” nin en tepesine çıkmasıyla, en güçlü hâline gelmesiyle mümkün olabileceğini düşünmüştür. Türkeş, Atatürk’ün “bir Türk dünyaya bedeldir” sözünden etkilenerek, Türk milletinin doğuştan kahramanca özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Atatürk ve Türkeş, gücü ve güçlüyü ön plana çıkaran düşünceleriyle ve Türklerin diğer milletlerden üstünlüğüne dikkat çeken söylemleriyle fikirlerinde Sosyal Darwinist bir eğilim sergilemişlerdir.

Türkeş’in Kemalizm algısında ön plana çıkan meselelerden biri de onun, Kemalizm ideolojisi gibi, ilkeler üzerinden siyaset yürütmesidir. Kemalizm, Atatürk’ün “Altı Ok”u merkeze alınarak oluşmuş bir ideolojidir. Türkeş de temsil ettiği Ülkücülük akımının ideolojik altyapısını oluşturmak için “Dokuz Işık Doktrini”ni ortaya koymuştur. Nitekim Bora ve Taşkın da, Türkeş’in Kemalist fikir dünyasında yer aldığını öne sürerek, “Dokuz Işık Doktrini” ile “Altı Ok”un muhteviyat açısından ve sembolik açıdan benzediğini iddia etmişlerdir. Bora ve Taşkın, “kalkınmacı, modernleşmeci, pozitivist, otoriter, organizmacı” içeriğiyle “Dokuz Işık”ın “Altı Ok” a benzediğini öne sürmüşlerdir (Bora ve Taşkın, 2009, s. 530). Bu çalışmada da “Altı Ok” ile “Dokuz Işık Doktrini”nin taşıdığı özellikler, benzerlikleri ve farklılıkları ile mukayese edilmiştir. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” ilişkisinde dört ana başlık ön plana çıkmıştır. İlk başlıkta Kemalist düşüncenin ve Türkeş’in “millet ve milliyetçilik” anlayışı mukayese edilmiştir. Kemalist düşünce, “dil, kültür ve mefkure” birliği üzerinden millet kavramını ele alırken; Türkeş, millet kavramını “tarih, din, kültür, dil” gibi değerler üzerinden ele almıştır. Kemalistlerin ve Türkeş’in milliyetçilik anlayışı hem etnisiteye dayanan hem de vatandaşlık bağına dayanan bir milliyetçilik anlayışıdır. Bunun yanında Kemalizm, Türkiye’nin sınırları içerisinde bir milliyetçilik anlayışından hareket etmiştir. Türkeş ise, “Türkiyecilik” ve “Turancılık” fikrini merkeze alarak hem Türkiye’nin menfaatlerinin korunduğu hem de Türk birliğinin sağlanması için çaba harcanması gerektiğini düşünen bir milliyetçilik anlayışından yanadır. Kemalist milliyetçilik, dinî temellere dayanmayan etno-seküler bir anlayışı savunurken; Türkeş’in milliyetçilik anlayışı, “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesinden hareket etmiştir. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” ilişkisinde ele alınan ikinci başlık “halkçılık” başlığıdır. Kemalistler ve Türkeş, halkçılık anlayışında “solidarist-korporatist” modeli benimsemişlerdir. Meslekî iş birliğini ve uyumu ön plana çıkararak sınıf mücadelesine karşı çıkmışlardır. Kemalistler ve Türkeş, “sınıfsız,

imtiyazsız, kaynaşmış” ve organik bir toplum anlayışından hareket etmişlerdir. Hem Kemalistler hem de Türkes, topluma aydınların öncülük etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Topluma öncülük edecek aydınlar konusunda ise, ülkeyi milliyetçi aydınların yönetmesi ve halkın kültürel özelliklerinin aydınlar tarafından benimsenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Ancak Kemalistlerin “halka rağmen, halk için” anlayışına sahip olmaları ve Batılı bir Türk kültürü anlayışından hareket etmeleri, Türkes’in halkçılık anlayışına uygun değildir. Türkes, “Türk-İslâm Ülküsü” düşüncesini merkeze alarak “İslâmî bir Türk kültürü” anlayışını ve “halkla beraber, halk için, halk gibi” yaşama fikrini savunmuştur. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” ilişkisinde ele alınan üçüncü başlık “ekonomi” başlığıdır. Kemalistler de Türkes de ekonomi anlayışını, devletçilik düşüncesi ekseninde inşa etmişlerdir. Kemalistler, kamu sektörü ve özel sektöre dayanan bir ekonomik anlayışı benimserken; Türkes bu sektörlere “millet sektörü”nü de eklemiştir. Türkes, “millet sektörü” ile milletin de sermaye ve mülk sahibi olabileceği bir sistem kurgulamıştır. Kemalistlerin ve Türkes’in köylerle ve sanayiyle ilgili fikirleri de büyük ölçüde benzeşmektedir. Kemalistler ve Türkes, nüfusun büyük kısmını oluşturan köyleri modernleştirmeye çalışmışlardır. Bunun için de Atatürk döneminde “İdeal Cumhuriyet Köyü” planı ortaya atılmıştır. Plan tam anlamıyla uygulamaya konulamamıştır. Ancak daha sonra Türkes tarafından -İdeal Cumhuriyet Köyü Planına da benzeyen- “Tarım Kentleri” projesi ortaya atılmıştır. “Tarım Kentleri” projesiyle Türkes, “merkez köy” etrafındaki köyleri toplayarak ve “merkez köy”ü modernleştirerek sanayileşmeye elverişli bir köy projesi oluşturmuştur. Öte yandan “toprak reformu” konusunda Kemalistler, toprağı küçük parçalar hâlinde köylüye dağıtma düşüncesinden hareket etmişlerdir. Türkes ise, bu düşünceye karşı çıkmıştır. Türkes, toprağın küçük parçalar hâlinde işlenmesinin tarımda verimliliği engelleyeceğini düşünmüştür. Kemalistler ve Türkes, Türkiye’nin sanayileşmesi konusunda da benzer fikirlere sahiplerdir. Kemalistler, kurdukları sanayi tesisleriyle Türkiye’yi modern sanayiye kavuşturmak isterken; Türkes, sanayileşmede ağır sanayinin önemine dikkat çekmiştir. Buna ilaveten Türkes, vatandaşların da sanayilere ortak olması ve mülk sahibi olmaları gerektiğini söylemiştir. “Altı Ok” ve “Dokuz Işık Doktrini” ilişkisinde ele alınan dördüncü başlık “gelişmecilik anlayışı” başlığıdır. Kemalistler ve Türkes, bilim ve demokrasi konusunda kimi zaman benzer fikirlere sahip olmuşlardır. Ancak Kemalistlerin “gelişmecilik anlayışında”, Batı’dan kültürel öğeler ithal edilmesi ve Batılı

bir Türk kültürü inşa edilmesi, Türkeş'in gelişmecilik anlayışıyla uyuşmamaktadır. Türkeş, Batı'dan kültürel öge ithal eden anlayışa karşı çıkmıştır. Onun gelişme anlayışı, kendi deyimiyle, "Türklük gurur ve şuuru, İslâm ahlâk ve fazileti"ne dayanmaktadır. Ayrıca Türkeş, Kemalizmde yer alan "ani değişimci" ve "devrimci" tavra da karşı çıkmıştır. Türkeş, tedrici bir değişimden yana tavır almış ve devrimciliğin yıkıcılığına dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

- Âfet. (1930). *Vatandaş için medenî bilgiler*. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akçura, Y. (1978). *Türkçülüğün tarihî gelişimi*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Akçura, Y. (2001). *Yeni Türk devletinin öncüleri – 1928 yılı yazıları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akkaş, H. H. (2001). Türk modernleşme tarihinde muhafazakar siyasi düşünce. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 241-254.
- Akşin, S. (1992). *İstanbul hükümetleri ve millî mücadele cilt 1: mutlakiyete dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2018). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyol, T. (1993). *Cedîdçilik* (C: 7, s. 211-213). Ankara: TDV.
- Akyol, T. (1999, Mayıs 21). *Uzlaşma...* Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/uzlasma-5248816>.
- Akyol, T. (2006, Mayıs 24). *Ecevit'le MHP anıları*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tahaakyol/ecevitile-mhp-anilari-157989>.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Albayrak, M. (2010). Kemalizmin düşünsel temelleri ve tarihsel oluşumu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 307-344.
- Alpdoğan, F. F. (2021). *Alparslan Türkeş: Lider portresinin sosyolojik boyutları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpkaya, F. (2009). “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 477-500). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Altuntaş, O. (2022). *1980-1997 yılları arasında Alparslan Türkeş'in siyasi hayatı ve ideolojisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arai, M. (2008). *Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliği*. (T. Demirel, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, S. (2015). Asimilasyon ve iskân politikaları bağlamında yatılı ilköğretim bölge okulları (yibo). *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 139-151.
- Aslan, C. (2009a). "Saffet Ergin". Ahmet İnel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 350-369). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, C. (2009b). "Halil Nimetullah Öztürk". Ahmet İnel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 200-205). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atagenç, İ. Ö. (2019). *Kemalizmin soğuk savaş tecrübesi-sağ Kemalizm üzerine bir deneme*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Atasoy, F. (2019). Osmanlı'nın dağılmasını engelleme çabası olarak üç siyasi fikir hareketi. *OTAM*, 1-21.
- Atatürk Şiirleri. (1981). *Doğumunun 100. yılında Atatürk'e armağan*. B. Necatigil (Ed.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atatürk, K. (1969a). *Nutuk cilt-II (1920-1927)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk, K. (1969b). *Nutuk cilt-III (Vesikalar)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk, K. (1970). *Nutuk cilt-I (1919-1920)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk, M. K. (2010). *Medeni bilgiler/Türk milletinin el kitabı*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2014). *Zabit ve kumandan ile hasbihal*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri II*. (1997). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürkçülük (I. kitap), Atatürk'ün görüş ve direktifleri*. (1982). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.
- Ateş, S. (2018). MHP ve ülkücü kuruluşlar davası: Hamle dergisi örneği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 1041-1058.

- Atılgan, G. (2008). *Yön - Devrim hareketi: Kemalizm ile Marksizm arasında geleneksel aydınlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atsız, H. N. (1944a). Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye açık mektup. <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/basvekil-saracoglu-sukruye-acik-mektup/>.
- Atsız, H. N. (1944b). Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye ikinci açık mektup. <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/basvekil-saracoglu-sukruye-ikinci-acik-mektup/>.
- Atsız, H. N. (1962). *Türk milletine çağrı*. <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turk-milletine-cagri/#:~:text=Hen%C3%BCz%20yamyaml%C4%B1k%20devrisini%20bile%20b%C3%BCsb%C3%BCt%C3%BCn,hakk%C4%B1%20b%C3%BCt%C3%BCn%20d%C3%BCnyaya%20tan%C4%B1taca%C4%9F%C4%B1ndan%20emini%20z.>
- Atsız, H. N. (2017). *Bütün eserleri 10-Çanakkale'ye yürüyüş*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Auguste Comte'un Mustafa Reşit Paşa'ya Mektubu ve Tercümesi. (2009). *Umran*, 48-49.
- Avcıoğlu, D. (1978). *Millî kurtuluş tarihi birinci kitap*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek Adam Cilt-2 (1919-1922)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, S. (2009). "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü". Ahmet İnel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 344-369). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aykut, Ş. (1936). *Kamâlizm*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: köy enstitüleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 267-282.
- Bahçe, S. ve Eres, B. (2017). "İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim". Faruk Alpkaya ve Bülent Duru (Der.) içinde, *1920'den günümüze Türkiye'de toplumsal yapı ve değişim* (s. 17-68). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizm: tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve sosyolojik düşünceye etkileri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 87-106.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal ideolojiler*. (A. Aydın, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bardakçı, M. (2017, Mayıs 19). *Bir devlet operasyonu: 19 Mayıs 1919*. <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1499934-bir-devlet-operasyonu-19-mayis-1919>.
- Bedir, O. (2017). *12 Eylül ihtilali sonrası Türk milliyetçiliği bağlamında, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş Dönemi politikalarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belli, M. (1969, Şubat 4). Türkiye’de karşı devrim. *Türk Solu*, 12-24.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bice, H. (2013). “Dokuz ışıık” fikrinin bilinmeyen tarihi ve ahlâkçılık kuralı. Ülkücü Kadro. <https://www.ulkucukadro.com/2013/02/dr-hayati-bice-bilinmeyen-dokuz-isik-tarihi/>.
- Bilâ, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bilge, N. (1978). Atatürk devrimlerinin temel ögesi layiklik. *Belleten Degisi*, 603-627.
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül saat: 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Birecikli, İ. B. (2009). Arnavutluk meselesi üzerine bir değerlendirme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Reşat Genç’e Armağan Özel Sayı-II)*, 1023-1046.
- Bobbio, N. (1996). *Left and right: the significance of a political distinction*. (A. Cameron, Çev.). UK: The University of Chicago Press.
- Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin kara baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Türk sağının üç hâli: milliyetçilik, muhafazakârlık, İslâmcılık*. İstanbul: Birikim Kitapları.
- Bora, T. (2017a). *Cereyanlar-Türkiye’de siyasî ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Can, K. (1991). *Devlet, ocak, dergâh: 12 Eylül’den 1990’lara ülkücü hareket*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Can, K. (2011). *Devlet ve kuzgun: 1990’lardan 2000’lere MHP*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Taşkın, Y. (2009). “Sağ Kemalizm”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 529-545). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Atatürk’ün resmi yayınlara girmemiş, söylev, demeç, yazışma ve söyleşiler*. Ankara: Kırmızı Beyaz.

- Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozdağ, İ. (1995). *Atatürk'ün Ergenekon'u Avrasya devleti*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Bozkurt, M. E. (2000a). *Atatürk ihtilâli 1*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Bozkurt, M. E. (2000b). *Atatürk ihtilâli 2*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Büyük Kongre. (1967, Aralık 15). *Millî Hareket*, 17-21.
- Cameron, A. (1996). "Introduction". içinde, *Left and right: the significance of a political distinction*. (A. Cameron, Çev.). UK: The University of Chicago Press.
- Cengiz, O. (2014). *Alparslan Türkeş ve dokuz ışık*. Cengiz Zengin (Haz.). İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Cengiz, O. (2015). *Alparslan Türkeş*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- CHF. (1927). *Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesi*. Ankara: CHF.
- CHF. (1932). *C.H.F. Halkevleri talimatnamesi*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.
- CHP. (1931). *Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesi*. Ankara: TBMM Matbaası.
- CHP. (1935a). *Cumhuriyet Halk Partisi programı*. Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP. (1935b). *Cumhuriyet Halk Partisi dördüncü büyük kurultayı görüşmeleri tulgası*. Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP. (1938). *Cümhuriyet Halk Partisi üsnormal büyük kurultayının zabtı 26. XII. 1938*. Ankara: Receb Ulusoglu Basımevi.
- CHP. (1939). *C.H.P. nizamnamesi*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Cizre, Ü. (2009). "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz". Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 156-179). İstanbul: İletişim Yayınları.
- CKMP. (1965a). *Müreffeh ve kuvvetli Türkiye için CKMP programı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- CKMP. (1965b). *1965 seçim bildirisi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Comte, A. (1964). Pozitivist Kurslar. (Ü. Meriç, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 213-258.
- Cumhuriyet Dönemi Partiler Seçimler Beyannameler (1923-1980)*. (2022). Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Alkan (Ed.). Ankara: TBMM Basımevi.
- Çalık, M. (1991). *Siyasi kültür ve sosyolojisinin bazı kavramları açısından MHP hareketinin kaynakları ve gelişimi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çalışlar, O. (2013). *Liderler hapishanesi 12 Eylül günlükleri*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (1839-1950)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çayan, M. (2014). *Toplu yazılar*. İstanbul: Su Yayınları.
- Çaylak, A. (2010). *İktidar muhalefet ilişkileri bağlamında Türkiye'nin siyasal hayatında Osman Bölükbaşı ve siyasal hareketi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çeçen, A. (2009). *100 soruda Kemalizm: başlangıcından günümüze*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Çelik, A. (2010). *CHP'nin Kemalizm algısı ve sosyal demokrasi: eleştirel bir analiz*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. (2019). "Osmanlı'da Siyasal Akımlar, Modernleşme ve Din". A. Çelik ve A. C. Çiçek (Ed.) içinde, *Tarihsel süreçte Türkiye'de din ve siyaset* (s. 1-48). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Çelik, H. A. (2020a). *Tarihsel bağlamın aktöre etkisi: Bülent Ecevit'in çelişkili ve tutarsız sol fikirleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, H. A. (2020b). "Türkiye'nin Sosyal Demokrasi Serüveni: Bülent Ecevit Üzerinden Bir Değerlendirme". A. C. Çiçek ve A. Çelik (Ed.) içinde, *Türkiye'de siyasal hayat ve kurumlar bağlamında siyaset bilimi çalışmaları* (s. 121-154). İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Çiçek, A. C. (2016). *Türk siyasal yaşamında Yön dergisi (1961-1967): milliyetçilik bayrağını sosyalistler taşıyor!*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Çubukçu, A. (2006). "Türkiye'de Rejim ve Pozitivizm" O. Geridönmez (Ed.) içinde, *Pozitivizm* (s. 13-22). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Darendelioğlu, İ. (1977). *Türkiye'de milliyetçilik hareketleri*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Deniz Gezmiş Atatürk'ü sevmez miydi. (2012, Mart 12). OdaTv4. <https://www.odatv4.com/siyaset/deniz-gezmis-ataturku-sevmez-miydi-1203121200-22408>.
- DP. (1946). *Demokrat Parti programı*. Ankara: TBMM Kütüphanesi
- Dursunoğlu, İ. (2016). Sosyal Darwinizm. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 210-221.
- Duru, O. (1995). *Ecevit'in çilesi*. İstanbul: Afa Yayınları.

- Düzgün, T. (2019). *Milliyetçi cephe hükümetleri döneminde Atatürk algısı (1975-1978)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ecevit, B. (1970). *Atatürk ve devrimcilik*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ecevit, B. (1991). *Karşı anılar*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ellison, G. M. (1973). *Bir İngiliz kadını gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası*. (İ. S. Türek, Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Emre, Y. (2015). *CHP, sosyal demokrasi ve sol: Türkiye’de sosyal demokrasinin kuruluş yılları (1960-1966)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2017). *Yetmiş sekiz yıl önce kurulan bir komplo (mu?)*. MİSAK. <https://millidusunce.com/misak/yetmis-sekiz-yil-once-kurulan-bir-komplo-mu/>.
- Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız’ın Atatürk ve Cumhuriyet hakkındaki görüşleri*. MİSAK. <https://millidusunce.com/misak/atsizin-ataturk-ve-cumhuriyet-hakkındaki-gorusleri/>.
- Ercilasun, A. B. (2021). *Atatürk Turancı mıydı?*. MİSAK. <https://millidusunce.com/ataturk-turanci-miydi/>.
- Erden Kaya, E. (2015). Erken cumhuriyet dönemi ulus inşa sürecinde ırk ve ırkçılık (1923-1938). *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 21-64.
- Erdoğan, N. (2009). “Neo Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 584-591). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, H. (1981). *Atatürkçülük*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Eroğlu, C. (1990). *Demokrat Parti (tarihi ve ideolojisi)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erten, B. ve Doğan, G. M. (2009). “Cumhuriyet’in Cumhuriyet’i: Cumhuriyet Gazetesi”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 501-517). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertit, V. (2014). Birbirinin yerine kullanılan iki farklı kavram: sekülerleşme ve laiklik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 103-124.
- Ezer, F. (2023). *Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ciftciyi-topraklandirma-kanunu/>.
- Findley, C. V. (2015). *Modern Türkiye tarihi: İslâm, milliyetçilik, modernlik (1789-2007)*. (G. Ayas, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Gardrop Atatürkçülüğü.* (2023, Haziran 21). VeryansınTv. <https://www.veryansintv.com/gardrop-ataturkculugu/>.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* (H. Özel, A. Sönmez, Z. Mercan, İ. Yılmaz, E. Rızvanoğlu, M. A. Sarı, Ş. Pala Güzel ve M. Özcan, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göbel, A. ve Fişne, M. (2022). M. Saffet Engin, Kemalizm ve demokrasi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1104-1123.
- Gödekli, M. (2017). Anayasacılık ekseninde nevi şahsına münhasır bir düşün ve devlet adamı: “Kemalizm ideoloğu” Mahmut Esat Bozkurt. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 543-601.
- Gökalp, Z. (1976a). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, muasırlaşmak.* Ankara: Emel Matbaacılık Sanayi.
- Gökalp, Z. (1976b). *Türkçülüğün esasları.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX.* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göze, A. (2013). *Siyasal düşünceler ve yönetimler.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gurallar Yeşilkaya, N. (2003). *Halkevleri: ideoloji ve mimarlık.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gül, K. (2023). *The strategic culture and political beliefs of Turkey’s far-right leaders: An operational code analysis of Alparslan Türkeş and Devlet Bahçeli.* Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, K. K. (2017). *Alparslan Türkeş, Türk milliyetçiliği fikri ve CKMP.* Ankara: Deli Dumrul Kitap.
- Günel, A. (2009). “Uğur Mumcu”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 482-487). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş Ayata, A. (2010). *CHP (örgüt ve ideoloji).* (B. Tarhan ve N. Tarhan, Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Güneş, İ. (t.y.). “9 Umde”. *Atatürk Ansiklopedisi.* <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dokuz-umde/?pdf=3690>.
- Güngör, A. (1998). “Alparslan Türkeş, Köy-Köylü ve Tarım”. MHP (Haz.) içinde, *Alparslan Türkeş birinci yıl armağanı* (s. 99-110). Ankara: MHP Genel Merkezi.
- Heyd, U. (1980). *Ziya Gökalp: Türk milliyetçiliğinin temelleri.* (C. Meriç, Çev.). İstanbul: Sebil Yayınevi.

- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanç, Ş. Akın ve B. Kalkan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- ‘İdeal Cumhuriyet Köyü’ projesi ismi bilinmeyen bir mimar tarafından çizildi. (2021). Doğrula. <https://www.dogrula.org/dogrulamalar/ideal-cumhuriyet-koyu-projesi-ismi-bilinmeyen-bir-mimar-tarafindan-cizildi/>.
- İğdemir, U. (1980). *Atatürk’ün yaşamı- I. cilt (1881-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İlhan, A. (2008). *Hangi Atatürk?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1947). *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. A. (1978). *Cumhuriyetin 50. yılı için köylerimiz*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. A. (1991). *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnönü, İ. (2009). “Fırkamızın Devletçilik Vasıfı”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 649-650). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İzci, A. (2016). *Alparslan Türkeş diyor ki!*. İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık.
- Jacoby, T. (2010). *Sosyal iktidar ve Türk devleti*. (D. Evci, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kakışım, C. (2016). Nihal Atsız’ın Kemalizm eleştirisi ve bu eleştirinin nedensel çözümlemesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2624-2639.
- Kalaycı, Ş. (t.y.). *Günümüzde bir Alp-eren*. İstanbul: Hamle Ltd. Şti.
- Kamu, K. (2019). *Gurbet Benim İçimde (Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (2022). *Kemalizm’i eleştiren bir Kemalist: Emin Türk Eliçin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabacak, A. B. (2018). *Dokuz ışıktı kim yazdı?*. Ülkücü Kadro. <https://www.ulkucukadro.com/2018/04/dokuz-isiki-kim-yazdi/>.
- Karabaşoğlu, M. (1992). *Kertenkele çukuru: milliyetçilik-dünyevîleşme-Kemalizm*. İstanbul: Karakalem.
- Karaömerlioğlu, A. (2006). *Orada bir köy var uzakta: erken cumhuriyet döneminde köycü söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karatepe, Ş. (2014). *Siyasi ideolojiler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kartal, Y. (2006). *Bülent Ecevit / küllerinden doğan lider*. İstanbul: Güçlü Yayıncılık.
- Kaştan, Y. (2006). Cumhuriyet döneminde nüfus hareketlerinin fonksiyonu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 65-76.
- Kaypakaya, İ. (t.y.). *Seçme yazılar*. Umut Yayıncılık.
<https://www.marxists.org/turkce/kaypakaya/kaypakayasecmeyazilar.pdf>.
- Kılıç, M. (2019) *Tekinalp* (3. Basım, Ek Cilt: 2, s. 586-587). Ankara: TDV.
- Kışlalı, A. T. (2001). *Kemalizm, laiklik ve demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kili, S. (1976). *1960-1975 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde gelişmeler- siyaset bilimi açısından bir inceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kili, S. (1998). *Atatürk devrimi bir çağdaşlaşma modeli*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Koçak, C. (2012). *CHP Devletle bir oldu mu; Yoksa devlet mi CHP'yi yuttu?*.
<https://www.star.com.tr/yazar/chp-devletle-bir-oldu-mu-3b-yoksa-devlet-michpyi-yuttu-yazi-699744/>.
- Konya gençleriyle konuşma. (1923, Mart 26). Hâkimiyeti Milliye.
<https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konya-gencleriyle-konusma>.
- Köker, L. (1993). *Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutluer, İ. (2007). *Pozitivizm* (C: 34, s. 335-339). Ankara: TDV.
- Küçük, C. (1985). “Osmanlılarda ‘Millet Sistemi’ ve Tanzimat” içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi*, (C: 4, s. 1007-1024). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maarif Vekâleti. (1931). *Tarih IV*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. (F. Doruker, Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Mardin, Ş. (1994). *Jön Türklerin siyasî fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MÇP. (1986). *Milliyetçi Çalışma Partisi programı*. Ankara: MÇP.
- MÇP. (1987). *Devlet ve millet olarak, gönül seferberliği ile, yeni ufuklara ve güvenli yarınlara-1987 seçim bildirisi*. Ankara: Şenal Matbaacılık.
- Meriç, C. (1996). *Saint-Simon ilk sosyolog ilk sosyalist*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Merkez sağıın Kemalizme sadık lideri Demirel.* (2015, Haziran 23). Al-Jazeera. <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/merkez-sagin-kemalizme-sadik-lideri-demirel>.
- Mert, N. (2009). “Cumhuriyet Türkiye’inde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 197-209). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meydan, S. (2020, Ocak 13). *Kemalizm*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/kemalizm-5563892/>.
- MHP. (1969). *Memleket ve dünya hadiseleri: Milliyetçi Hareket Partisi 1969 seçim bildirisi*. Ankara: MHP.
- MHP. (1995). *MHP büyük hedeflerin partisidir MHP Türkiye’yi harekete geçirecek parti’dir biz milliyetçiyiz sözümüzün eriyiz biz Türkiye sevdalıyız-MHP seçim beyannamesi*. Ankara: MHP.
- MHP. (t.y.). *Kudretli, müreffeh ve büyük Türkiye için MHP programı*. Ankara: MHP.
- Mırık, B. K. (2018). *Siyasal liderlik ve 1965 – 1980 döneminde Alparslan Türkeş*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1922). D. 1, C. 18, Sa. 2.
- MP. (1948). *Millet Partisi program ve tüzük*. Ankara: Sakarya Basımevi.
- MP. (1983). *Muhafazakâr Parti programı*. Ankara: MP.
- Nalbantoğlu, M. (1994). *Alparslan Türkeş ile tarihi aydınlatan sohbetler*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Oğur, Y. (2019, Haziran 29). *Canan Kaftancıoğlu ile Şevki Yılmaz arasında nasıl bir benzerlik var?*. Serbestiyet. <https://serbestiyet.com/yazarlar/canan-kaftancioglu-ile-sevki-yilmaz-arasinda-nasil-bir-benzerlik-var-4205/>.
- Opçin Kıdal, A. (2020). *Continuity and change in the ideology of the Nationalist Action Party (MHP), 1965-2015: From Alparslan Türkeş to Devlet Bahçeli*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oran, B. (2003). Üçüncü dünyacılık?. <https://baskinoran.com/ucuncu-dunyacilik/>.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Öğüt, Arınç'a yanıt verdi. Cumhuriyet. 12.11.2009.
- Öksüz, İ. (2017). *Bilinmeyen Türkiye*. Misak. <https://millidusunce.com/misak/bilinmeyen-turkes/>.
- Örmecioğlu, H. T. (2019). Cumhuriyetin ilk yıllarında köycülük tartışmaları ve numune köyler. *Belleten*, 729-752.
- Özben, E. ve Sin, F. (2022). *Hatıralarla Alparslan Türkiye*. Ankara: Yenisey Kitap.
- Özbudun, E. (1986). Siyasî lider olarak Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 645-668.
- Özdağ, Ü. (2014). *Kendi ülkesinde kuşatılan ordu: Türk Silahlı Kuvvetleri*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Özden, M. (2005). Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A'râfda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm (1936). *Bilig*, 45-81.
- Özkandaş, Y. (2016). *27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971'e Türkiye'de Kemalizm tartışmaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Özkazanç, A. (2017). "Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel- Sosyolojik Bir Değerlendirme". Faruk Alpkaya ve Bülent Duru (Der.) içinde, *1920'den günümüze Türkiye'de toplumsal yapı ve değişim* (s. 71-105). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özkök, A. (2022). *Çağdaşlaşma sürecinde bir ideoloji inşası: Kemalizm (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2009). *Kemalizm, ideoloji ve hegemonya: kuramsal bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2017). Isaiah Berlin düşüncesinde özgürlüğün sınırı. *Kent Akademisi*, 157-168.
- Öztürk, M. (2021). *Atatürkes*. Ankara: Abluka Yayınevi.
- Pakyürek, N. (1976). *Millî meseleler ve Türkiye*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Parla, T. (1991a). *Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları cilt 1: Atatürk'ün Nutuk'u*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Parla, T. (1991b). *Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları cilt 3: Atatürk’ün söylev ve demeçleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1992). *Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları cilt 3: Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, R. (1935). *İnkılab dersleri notları*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Perinçek, D. (1991). *Kemalist devrim-5: Kemalizmin felsefesi ve kaynakları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Perinçek, D. (1999). *Kemalist devrim-3: altı ok*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Perinçek, D. (2008). *Kemalist devrim-6: Atatürk’ün CHP program ve tüzükleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Prenant, L. (2006). “Marx ve Comte Felsefelerinin Karşılaştırılması” O. Geridönmez (Ed.) içinde, *Pozitivizm* (s. 127-163). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Safa, P. (2010). *Türk İnkılâbına Bakışlar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sanlı, F. S. (2017). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine tarihsel süreç, ideoloji ve politika (1960-1969)*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Saraçoğlu, C. (2015). “Tank Paletiyle Neoliberalizm”. G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu (Haz.) içinde, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* (s. 747-870). İstanbul: Yordam Kitap.
- Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk dünyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Saray, M. (2022). *Atatürk’ün Türklük ve milliyetçilik anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Seyit, G. (2007). *Türk siyasal yaşamında sol Kemalizmin düşünsel temelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soydaş, M. ve Lök, A. (2009). “İlhan Selçuk”. Ahmet İnsel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 512-517). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, M. (2011). Arap milliyetçiliği. *Türk Yurdu*, 187-191.

- Şen, A. ve Yenigün Altın, Ş. (2019). Sosyal demokrasiden yeni sağa CHP'nin söylemsel dönüşümü: bir siyasal söylem çözümlemesi denemesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 434-461.
- Şener, M. (2015). *Türkiye solunda üç tarz-ı siyaset: Yön, MDD ve TİP*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tanyol, C. (1967). "Önsöz" içinde, *Atatürk ihtilâli I* (s. 11-31). İstanbul: Cumhuriyet.
- Tarhan Alsaç, N. (2009). *Türkiye'de milliyetçilik ve kalkınma: Alparslan Türkeş'in çalışmaları ve günümüze etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taylak, M. (1977). *27 Mayıs ve Türkeş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. (1937). Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 16, Otuz Üçüncü İnikad.
- Tekin, A. (2005a). *Son başbuğ*. Konya: Elips Kitap.
- Tekin, A. (2005b). *Alparslan Türkeş'in liderlik sırları*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetler.
- Tekinalp. (2001). *Türkleştirme*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tekinalp. (2004). *Kemalizm*. (Ç. Yetkin, Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Temuçin, F. E. (1997). Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de öncü bir dergi: Muhit. *Kebikeç*, 17-34.
- Tepe, S. (2000). A Kemalist-Islamist Movement? The nationalist action party. *Turkish Studies*, 59-72.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler (1859-1952)*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler (cilt: 1 ikinci meşrutiyet dönemi)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1997). *Devrim hareketleri içinde Atatürkçülük*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin kurulması (1923-1931)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, Ş. (1995). *Türk devrim tarihi III*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turgut, H. (1994a, Haziran 4). Türkeş'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 14.
- Turgut, H. (1994b, Haziran 10). Türkeş'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 13.

- Turgut, H. (1994c, Haziran 12). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 19.
- Turgut, H. (1994d, Haziran 14). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 15.
- Turgut, H. (1994e, Haziran 16). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 15.
- Turgut, H. (1994f, Haziran 13). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 16.
- Turgut, H. (1994g, Haziran 17). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 15.
- Turgut, H. (1994h, Haziran 24). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 13.
- Turgut, H. (1994ı, Temmuz 1). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 14.
- Turgut, H. (1994i, Haziran 28). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 13.
- Turgut, H. (1994k, Haziran 5). Türkes'in anıları: fırtınalı yıllar. *Sabah*, 21.
- Turgut, H. (1995). *Türkes'in anıları: şahinlerin dansı*. İstanbul: ABC Basın Ajansı Yayınları.
- Turhan, M. (2014). *Başbuğ Türkes: konuşma, mülakat ve sözleri*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Turhan, M. (2016a). *Alparslan Türkes (1980-1997)*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Turhan, M. (2016b). *Alparslan Türkes (1963-1980)*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Türkes diye bir adam-Kulağa küpe. (1962, Şubat 19). *Akis*, 6-8, 11.
- Türkes, A. (1967). *Dokuz ışıık*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti.
- Türkes, A. (1974a). *Yeni ufuklara doğru*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkes, A. (1974b). *Dokuz ışıık milliyetçilik yolu*. Ankara: Emel Matbaacılık ve Sanayii.
- Türkes, A. (1975a). *Temel görüşler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkes, A. (1975b). *Millî doktrin dokuz ışıık*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkes, A. (1976). *Dokuz ışıık ve Türkiye*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Türkes, A. (1977a). *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve gerçekler*. İstanbul: Dokuz Işıık Yayınları.
- Türkes, A. (1977b). *Anarşi ve Ecevit*. İstanbul: Dokuz Işıık Yayınevi.
- Türkes, A. (1979). *Gönül seferberliğine*. Ankara: Hasret Yayınları.
- Türkes, A. (1992). *1944 milliyetçilik olayı*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkes, A. (1995). *MHP ve bozkurtlar*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkes, A. (1996a). *Dış politikamız ve Kıbrıs*. İstanbul: Hamle Basın-Yayın.
- Türkes, A. (1996b). *Türkiye'nin meseleleri*. İstanbul: Hamle Basın Yayın.
- Türkes, A. (1998a). *27 Mayıs ve gerçekler*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkes, A. (1998b). *Türk milliyetçiliğinin zaferi*. İstanbul: Kamer Yayınları.

- Türkeş, A. (1998c). *Fırtınalı yıllar*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (1998d). *Bir devrin perde arkası*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (1998e). *Türklük gurur ve şuuru*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (2013). *Savunma*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (2014). *Dokuz ışıık*. Cengiz Zengin (Haz.). İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Türkeş, A. (t.y.a). *Bunalımdan çıkış yolu*. Doğrudan Yayın.
- Türkeş, A. (t.y.b). *Basılan kervanımız*. Doğrudan Yayın.
- Türkeş, M. (2009). “Kadro Dergisi”. Ahmet İnel (Ed.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 2, Kemalizm* (s. 464-476). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzman, N. (2017). *Türkeş konuşuyor: Alparslan Türkeş’in hatıraları (1939-1961)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Üçüncü Dünyacılık Dinazorluk mu?. (2003, Nisan 26). Bianet. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/18461-ucuncu-dunyacilik-dinazorluk-mu>.
- Ülkü, İ. (1995). *Doktoru Selim Kaptanoğlu anlatıyor: 12 Eylül’de Türkeş*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Ülkücü komando kampları-AP Hükümeti’nin 1970’te hazırlattığı MHP raporu. (1997). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ünaydın, R. E. (2014). “Sunuş” içinde, *Zabit ve kumandan ile hasbihal* (s. VII-IX). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vikipedi. (2023). Şeref Aykut. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeref_Aykut.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. (H. B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yalçın, E. S. (2001). *Türk milliyetçiliği’nin bir hizmetkârı: Alparslan Türkeş*. Ankara: Sivas Ülkü Ocakları İl Temsilciliği Yayınları.
- Yalçın, S. (2014, Ağustos 3). *Filistin’in devrimci Türk fedaileri*. Sözcü. <https://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/filistin-in-devrimci-turk-fedaileri-569500/>.
- Yaşlı, F. (2020a). *Antikomünizm, ülkücü hareket ve Türkeş: Türkiye ve soğuk savaş*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yaşlı, F. (2020b). *Türkçü faşizmden “Türk-İslâm Ülküsü”ne*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yaşlı, F. (2020c). *Kinimiz dinimizdir: Türkçü faşizm üzerine bir inceleme*. İstanbul: Yordam Kitap.

Yeni bir parti daha kuruldu. (2022, Temmuz, 24). NTV.
<http://arsiv.ntv.com.tr/news/165747.asp>.

Yeşil, A. (2001). *Türkiye’de çok partili siyasî hayata geçiş*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türk’üm Diyebilene*. İstanbul: İletişim Yayınları

Zürcher, E. J. (1987). *Milli mücadelede ittihatçılık*. (N. Salihoğlu, Çev.). Ankara: Bağlam Yayınları.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. (Y. Saner Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2004). “Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: Kimlik Politikaları, 1908-1938”. K. H. Karpat (Der.) içinde, *Osmanlı geçmişi ve bugünün Türkiye’si* (s. 261-292). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

09.07.1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

10. yıl nutku. (1933). <https://www.ktb.gov.tr/TR-96294/10-yil-nutku.html>.

18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

20.04.1340 (1924) tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası).

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SIYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 04/12/2023
Tez Başlığı : Ülkücülüğün Kemalizmle İlişkisinin İdeolojik Kökenleri: Alparslan Türkeş'in Kemalizm Algısı / Ideological Origins of the Relationship of Idealist Movement With Kemalism: Alparslan Türkeş's Perception of Kemalism Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin, 13/11/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %8'dir. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar dâhil 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
04.12.2023
Adı Soyadı: Yusuf Alperen ÇELİK Öğrenci No: 2000900004 Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. _____ (Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR)

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA Tarih: 04/12/2023 Tez Başlığı: Ülkücülüğün Kemalizmle İlişkisinin İdeolojik Kökenleri: Alparslan Türkeş'in Kemalizm Algısı / Ideological Origins of the Relationship of Idealist Movement With Kemalism: Alparslan Türkeş's Perception of Kemalism Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 04.12.2023 Adı Soyadı: Yusuf Alperen ÇELİK Öğrenci No: 2000900004 Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> (Dr. Öğr. Üyesi Fesih BAYRAKTAR) Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Yusuf Alperen ÇELİK

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kafkas Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih

Jüri Tarihi : 04.12.2023